

Görüş:

‘Büyük yelken açacaksan, teknenin salması

derin olmak zorunda.”

Norm – Bir grubun üyelerini bağlayan; yol gösterme, denetleme ve düzenleme görevi yaparak üyelerin davranışlarının uygun ve kabul edilebilir olmasını sağlayan ‘doğru hareket ilkesi’.

-Merriam Webster Online Sözlük

Norm ... Bankaların bir yerlere çarpmadan, sığ sularda karaya oturmadan, finans dünyasının global denizlerinde seyretmesini mümkün kılan hayati koşul...

Dışbank’ın, berrak gelecek vizyonuyla, baştan beri benimsediği tutum :

Rotayı, global normlara göre güvenli belirleme.
Hedeflere, hesap verebilir yöntemlerle ulaşma.
Başkalarının gıpta ettiği etkileyici başarıları, takım çalışmasıyla sürekli olarak sağlama.
Ve, böylece, yüksek likiditeyi mümkün kılan sapasağlam bir yapı...

Gemi herşeyiyle kusursuz değilse, yelken basmak neye yarar, değil mi ?

yeni bir yarın bugünden başlar

TELEFON BANKACILIĞI | İNTERNET BANKACILIĞI
444 0 144 | www.disbank.com.tr

DIŞBANK

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Futbolun coşkusuyla AB üyeliğine

Uzun süreli ekonomik krizden yorgun düşen Türk toplumu, son zamanlarda yine "yoğun duygular"ın etkisinde kaldığı bir döneme girdi. Önce Başbakan Bülent Ecevit'in sağlık durumu ve buna bağlı merak, kaygı ve gelecek korkusu, ardından AB üyeliği çevresinde koalisyonun dağılabileceği ve ülkenin yeni bir kaosa sürüklenebileceği tartışmaları sinirleri iyice gerdirdi. Tam da bu noktada milli takımın dünya kupasındaki başarısı, güzel haberlere hasret insanlarımızın sevinç ve mutluluğunu da taşkınlık düzeyine çıkardı. Toplum, acılarını, üzüntülerini, sevinçlerini kısaca her türlü duygusunu milli takımın kupada aldığı sonuçlara kilitledi. Hepimiz aynı anda gururlandık, coşku duyduk, sevindik, umutlandık. Hiç değilse bir alanda bütün dünyaya kafa tutabilmenin zevkiyle "güven" duygusuna yeniden merhaba dedik.

Bu süreç, bu coğrafyada yaşayan insanların tek bir yürek olarak atabileceğini, dünyanın hemen her yanındaki soydaşlarıyla coşkusunu paylaşılabileceğini, güven ve inancını birliğin gücüne dönüştürebileceğini net biçimde ortaya koydu; bu toplum isterse her şeyi yapabilir! Bir dünya şampiyonu çıkarabilir, bu yerkürenin çeşitli yerlerindeki en güçlü takımlara kafa tutabilir.

Ne yazık ki, futbolda küresel standartları yakalamada bu kadar ısrarlı ve iddialı olan toplumumuz, siyasette ve ekonomide duygularını ve isteklerini aynı kararlılıkla ortaya koymuyor. AB üyeliğinin kendisi için sağlayacağı yararları, özgürlük ve refah getirilerini hissedemiyor. Ya da bunu hissetse bile, milli takımın futboldaki başarısını istediği kadar güçlü biçimde seslendirmiyor. O isteklerini, güçlü ve iddialı biçimde ortaya koymadığı için de yönetenler, bu sesi duymazlıktan gelebiliyor, hatta kulaklarını bu isteklere tıkayabiliyor.

Türkiye bu kupadan çok kazançla çıkıyor. Milli takımımız, Türkiye'nin adını dünyaya duyurdu, gücünü gösterdi. Şimdi sıra, bu ülkenin insanlarında... Sınır, dil, ırk, din, rejim... kısaca hiçbir ayırım tanımayan futbol sayesinde dünyadaki yerini yeniden sorgulayan yurttaşlarımızın, kupa sonrasında küresel olgularla özellikle AB üyeliğiyle ilgili kararlılığını ortaya koyması şaşırtıcı olmayacak.

GÖRÜŞ'ün bu sayısını küreselleşmeye ayırdık.

Küreselleşme olgusunun son 25 yılda geldiği noktayı ve Türkiye'nin bu bağlamda dönüm noktalarının neler olduğunu, iktisatçı ve gazeteci Faruk Türkoğlu ele alırken, Araştırmacılar Derneği Başkanı Bülent Gündoğmuş 20 ülkede gerçekleştirilen küreselleşme anketinin sonuçlarını değerlendirdi. Bu araştırmaya göre, Türkiye'de kendini dünya vatandaşı olarak görenlerin oranı 2001 yılına göre azalmış durumda.

Küreselleşmeyle birlikte bir İslam ülkesi olmanın avantaj ya da dezavantajlarını ele alan Prof. Dr. Ahmet Arslan ise, aynı zamanda Türkiye'nin 11 Eylül sonrasında bir model ülke olup olamayacağını değerlendirdi.

Gündem sayfalarının ilginç konularından birini, milletvekillerinin kurumlara bakışını değerlendiren anketin verileri oluşturuyor. ANAR Araştırma tarafından yapılan araştırmaya göre, milletvekilleri, TBMM'yi Türkiye'nin kaderini belirleyen 6. kurum olarak görüyor. Ancak temennileri sorulduğunda, TBMM, 1. sırada yer alıyor. Böylece gerçeklik ve temenni arasındaki farkı görmemiz mümkün oluyor.

Kıbrıs'ta yaşanan süreç, gündemden düşmeyen bir başka konu. ABD'nin, gelişmelere ilişkin tutumunun ipuçlarını ise Büyükelçi Thomas Weston ile yapılan görüşmede bulacaksınız.

Dünya kupası şampiyonasıyla büyük heyecan ve sevinç yaşadığımız bu günlerde, 1954 yılında Türkiye'nin ilk dünya kupasına katılımını, Sarı Sayfa'da Halit Kıvanç'ın kaleminden okuyabilirsiniz.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle,

Saygılarımla
Dr. Haluk Tükel

M A Y I S - H A Z İ R A N 2 0 0 2

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 1

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 4-5

Yapısal reformların sürdüğü, ekonomik istikrarın artırılarak yerli ve yabancı aktörlerin güveninin yeniden tesis edilmeye çalışıldığı bu günlerde, ekonomi çok hassas dengeler üzerinde duruyor. Ekonomik göstergeler de bu dengelerden payına düşeni alıyor.

GÖRÜŞ 6-7

Tuncay Özilhan, AB'yi küresel dünyaya açılan kapı olarak tanımlıyor ve bu kapının açık ya da kapalı oluşunun. Türkiye'nin geleceğini ve gideceği yönü belirlediğini hatırlatıyor.

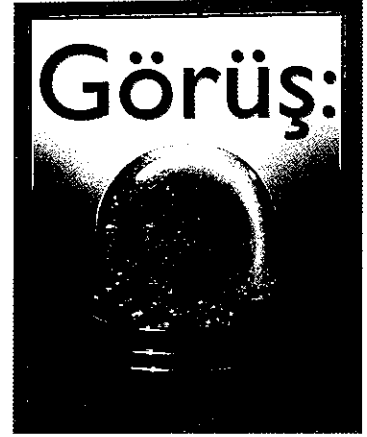
KAPAK

Küreselleşme olgusu, son 25 yıla siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda damgasını vurdu 10-17 ve kaçınılmaz olarak en çok tartışılan konulardan biri oldu. Çeyrek yüzyıllık küreselleşme sürecini ve bu sürecin önemli dönüm noktalarını iktisatçı ve gazeteci Faruk Türkoğlu değerlendiriyor.

Araştırmacılar Derneği Başkanı Bülent Gündoğdu, 20 ülkede gerçekleştirilen ve küreselleşmenin ekonomik, teknolojik ve kültürel etkilerinin değerlendirildiği bir araştırmanın sonuçlarını aktarıyor. Bu araştırmaya göre, dünya kamuoyunun yarıya yakını, Türklerin ise üçte ikisi, küreselleşmeye karşı gösterileri destekliyor. 18-21

Küreselleşen dünya ile birlikte bir islam ülkesi olmanın avantaj ya da dezavantaj olup olmadığı ve Türkiye'nin, özellikle 11 Eylül sonrası bir model olma ihtimali, Ege Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Arslan'ın yazı konusu. 22-30

Yönetim danışmanı Emre Erkut, küreselleşmeyle birlikte "dil"deki değişime yeni bir bakış açısı getirirken, Akdeniz Üniversitesi'nden Yard. Doç. Dr. Esmâ Durugönül göç kavramını ele alıyor. 32-47

Görüş: Mayıs-Haziran 2002
Kapak: Birol Bayram

Yönetim:

TÜSİAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSİAD Adına Sahibi: Tuncay Özilhan

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Ümit İzmen

• Yayın Kurulu: Tuncay Özilhan, Sinan Tara, Ümit İzmen, Necla Zarakol

48-49 SÖYLEŞİ

Kıbrıs'da iki kesimin liderleri koşulsuz ve yüz yüze görüşmelere devam ediyor. ABD'nin bu sürece ilişkin tutumunu, Büyükelçi Thomas Weston, TÜSIAD ABD Temsilcisi Abdullah Akyüz'e yorumluyor.

GÜNDEM

50-54 ANAR Araştırma tarafından TBMM'de

21. dönem milletvekilleri ile yapılan ankete göre, milletvekilleri, TBMM'yi Türkiye'nin en etkili beşinci gücü olarak tanımlıyorlar. Oysa bu konuda temennileri sorulduğunda TBMM'yi, birinci sıraya koyuyorlar. Temenni ve gerçekliğin karşılığını, ANAR Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Beşir Atalay aktarıyor.

56-60 Herkesin muzdarip olduğu trafik olgusunu,

Boğaziçi Üniversitesi'nden Haldun Gülalp demokratik kültür açısından değerlendiriyor.

62-69 İktisatçı Prof. Dr. Baran Tuncer, Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durumu değerlendirirken, bunların geleceğe nasıl yansıtacağını da tartışıyor.

70-73 Avrupa'nın geleceğini, aynı zamanda "Avrupadaki geleceğimiz" olarak yorumlayan TÜSIAD AB Temsilcisi Bahadır Kaleağası, Türkiye'nin duyarlılık göstermesi gereken konuları da sıralıyor.

74-78 Dünya Bankası uzmanları ve Maliye Bakanlığı bürokratlarının gerçekleştirdiği vergi sistemimizin yeniden yapılandırılması çalışmaları sürerken, Andersen Türkiye Genel Müdürü Şaban Erdikler, söz konusu çalışmalarda ortaya konan bilgileri yorumluyor.

79-80 SARI SAYFA

Büyük usta Halit Kıvanç, Türkiye'nin ilk şampiyonaya katılışını ve ilk büyük heyecanı anlatıyor. Yıl 1954, yer İsviçre...

Yayın:

- Yazı Kurulu: Necla Zarakol, Hülya Demir Görsel Yönetmen: Kayahan Karaoglu
- Prodüksiyon: Zarakol İletişim Hizmetleri Tel: (0212) 217 29 99 (Pbx) Faks: (0212) 217 31 40 e-mail: gorus@superonline.com
- Basım: İyi İşler Matbaacılık Ltd. Şti. Çobançeşme Cad. No.14 Kağıthane İSTANBUL Tel: (0212) 294 23 31
- Reklam ve Halkla İlişkiler: P.M. Reklamcılık Ltd.Şti. Genel Müdür: Gülbün Erduran, Genel Müdür Yardımcısı: Sevda Çoban Tel: (0212) 513 84 60-61/Faks: (0212) 513 84 63
- Abone başvuruları: ABONET Tel: (0212) 222 72 06 Faks: (0212) 222 27 10 e-mail: abonetw@abonet.net, www.abonet.net Abone Dağıtım: Aktif Dağıtım

Ya içindeyiz, ya dışındayız çemberin

Kasım 2000 ve Şubat 2001'de üst üste yaşanan krizler sonrasında, yeni programın oluşturulması Mayıs ayını bulmuştur. Dalgalı kur sistemine alışamayan piyasalarda, yapısal reformlarda gecikmelerin yaşanması, kamu ve fon bankalarının gecelik piyasalardan çıkarılması sürecinde borç stokunun önemli ölçüde büyümesi ve 2002 yılı borç finansmanı konusunda endişelerin oluşması ile Ağustos aya kadar kurların istikrara kavuşması mümkün olmamıştır. Bu süreçte, bir türlü sağlanamayan ekonomik istikrar, başta büyüme ve istihdam olmak üzere makro-göstergelerdeki kötüleşmenin yıl boyunca devam etmesine yol açmıştır. Ağustos'ta piyasalara hakim olmaya başlayan iyimserlik ise, 11 Eylül terörist saldırısı sonrasında Türkiye'nin turizm, ihracat ve dış borçlanmasının olumsuz etkileneceği beklentisiyle yerini, yeniden kötümserliğe bırakmıştır. Ancak Kasım ayında, IMF'nin 10 milyar dolar civarında yeni kredi sağlatacağının açıklanmasıyla, ekonomiye iyimserlik havası yeniden hakim olmuş ve TL reel bazda değerlenmeye başlamıştır. Uygulamaya konulan makroekonomik program, finansal piyasalarda istikrarın tesis edilmesi ve yapısal reformlarda gelişmeler kaydedilmesiyle 2001 yılında %9.4 küçülen GSMH'nın 2002 yılında %3, 2003 ve sonrasında ise %5 büyümesini öngörmektedir.

2002'nin ilk aylarında TL'nin reel bazda değer kazanmaya devam etmesi ve bankacılık sektöründe yaz başında sonuçlandırılması planlanan sermayelendirme sürecinin kredileri olumsuz etkilemesi gibi nedenler büyüme açısından önem taşıyan ihracat performansına yönelik soru işaretlerine yol açmıştır. Pek de iyimser tablo çizmeyen Ocak ve Şubat üretim rakamları da %3 büyüme hedefinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Buna karşın, Ocak ayında tarım fiyatlarındaki trendin olumsuz bir yansıması olarak yüksek çıkan gıda fiyatlarının etkisiyle %5.3 olan aylık TÜFE enflasyonunun Şubat'ta %1.8 ve Mart'ta %1.2'ye gerilemesi, yıl sonu enflasyon beklentilerinde iyileşmeye neden olmuştur. Buna paralel olarak ikincil piyasada bono faizlerinin aşağı yönde hareketi Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz indirimlerinin önünü açmış, Şubat başında %59 olan gecelik faizler, Nisan sonu itibarıyla %48'e kadar gerilemiştir.

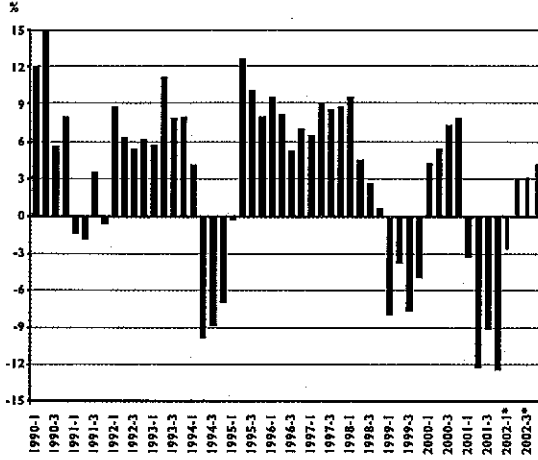
Faiz düşüşleri ve aylık TÜSİAD üye anketlerinin de işaret ettiği beklentilerdeki iyileşmeye rağmen, Mart ayında sanayi üretiminin bir önceki seneye göre %18.7, imalat sanayi üretim endeksinin ise %20.5 artış göstermesi tüm kesimler için bu iyimserliğin çok ötesinde bir gelişme olarak algılanmıştır. Sonuç olarak, Mart ayında kaydedilen olumlu performans sayesinde, yılın ilk çeyreğinde sanayi üretimi bir önceki yılın

aynı dönemine göre %3.5 büyüme kaydetmiştir. Mart ayında ki üretimin daha çok stoklara yönelik olduğunun düşünülmesi Nisan ayında gözlenen %14.1'lik artışın sektörel dağılımının da bu yönde veri sağlaması ile teyit edilmiştir. Turizm, tarım ve inşaat sektörlerinden gelen olumlu haberler ve kamu bankalarının kredi musluklarını açmaya başlamasının yanı sıra, Dünya Bankası'nın İstanbul Yaklaşımını 500 milyon dolarla destekleyeceğini açıklaması gibi gelişmeler, 2002 yılı büyüme tahminlerini olumlu yönde etkilemiştir.

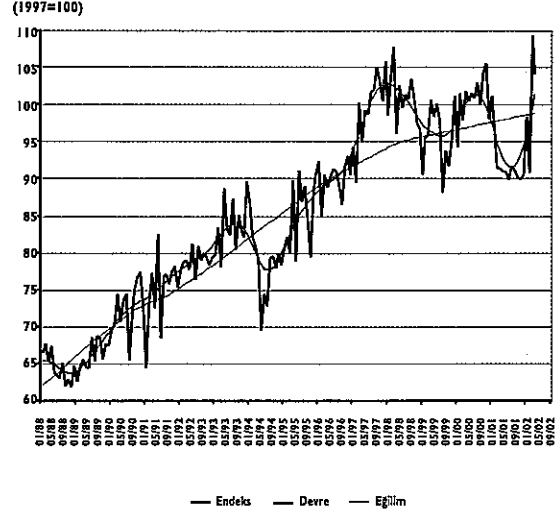
Mayıs ayı başında siyasette yaşanan çalkantılar erken seçim tartışmalarını gündeme getirmiş, finansal piyasaların tepkisi ise, bileşik bazda %50 seviyelerine gerileyen DİBS faizlerinin 20 puan civarında yukarı çıkması, ve Nisan sonunda 1,300,000 TL düzeyine kadar gerileyen dolar kurunun Haziran ayı itibarıyla 1,500,000 TL'yi aşması şeklinde olmuştur. Mayıs ayı enflasyon rakamları TEFE ve TÜFE'de sırasıyla %0.4 ve %0.6 olsa da, kurdaki hareketlenme, fiyatlardaki bu trendin devamı konusunda ufak da olsa şüphe yaratmıştır. Her ne kadar döviz kurlarının daha rekabetçi bir platforma çıkmasının olumlu yanları bulunsun da, borçların önemli bölümünün değişken faizli, dolar cinsinden ve dolara endeksli olması da, bu konuda önemli bir kısıt haline gelmiştir.

Ekonomi yönetimi ve kamuoyunda önemli bir kesim, yapısal reformlar sürdürüldüğü müddetçe erken seçimin ekonomiyi olumsuz etkilemeyeceği ve şu ana kadar yapılanlar sayesinde ekonominin seçimler gibi dışsal faktörlere daha dayanıklı hale geldiği kanaatindedir. Haziran ayı itibarıyla, TÜSİAD üye anketlerinde de önümüzdeki on iki ayda siyasi istikrarsızlık beklentisi artış gösterse de, aynı dönemde ekonomik durum açısından beklentiler güçlü bir düzelmeye işaret etmektedir. Buna karşın, erken seçim olasılığının artması bile finansal piyasaları olumsuz etkilemiştir. Artan risk priminin önemli bir nedeni, seçim sürecine girilmesiyle birlikte, reformların sektöre uğrayabileceği ve niyet mektubunda taahhüt edilen performans kriterlerinden sapılabileceği ihtimalidir. Yapısal reformların sürmekte olduğu, ekonomik istikrarın artırılarak yerli ve yabancı aktörlerin güveninin yeniden tesis edilmeye çalışıldığı mevcut durumda, ekonomi çok hassas dengeler üzerinde oturmaktadır. Yıl sonunda netleşecek olan Türkiye'nin AB üyeliği takvimi de, sadece bu hassas makroekonomik dengeleri değil tüm orta ve uzun vadeli perspektifleri temelden değiştirebilecek bir eşik olacaktır. Bu eşik, Türkiye'nin 1950'li yıllardan itibaren devlet politikası olan AB üyeliğiyle gelişmiş dünyaya entegre olabilmesi için karşısındaki son fırsattır.

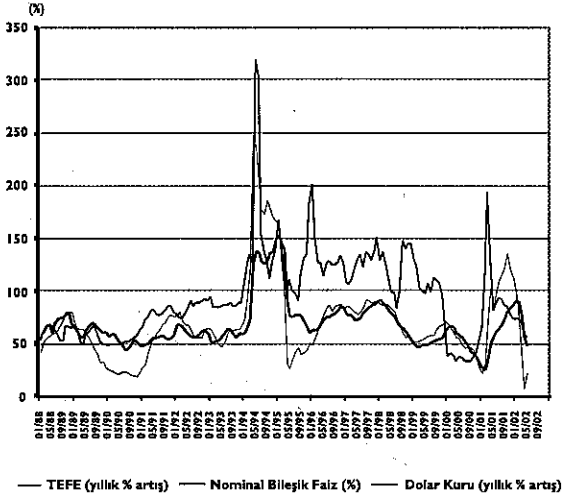
GSMH
(Yıllık reel % artış, dönemsel)

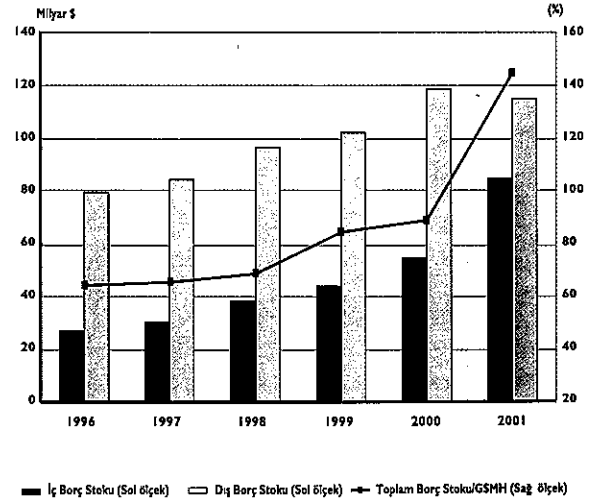
SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ
(Düzey)

ENFLASYON, NOMİNAL FAİZ ORANLARI VE DOLAR KURU

TOPLAM KAMU BORÇ STOĞU

Küresel dünyaya açılan kapı:

AB

Tuncay Özilhan

Türkiye, 2002 yılında tarihi bir yol ayrımında bulunuyor. Bu yıl, Türkiye'nin geleceğini, gideceği yönü belirleyecek bir yıl olacak. Gelecekte nasıl bir Türkiye'de yaşayacağımıza ilişkin ipuçlarını bu yıl sonuna kadar alacağız. Refah düzeyi yüksek, siyasi ve demokratik standartların en üst düzeyde uygulandığı, ekonomisi sağlam, dünyanın gelişmiş ülkeleriyle aynı kuldarda bir Türkiye mi, yoksa ekonomik sarsıntıların belirli aralıklarla devam ettiği, istikrara kavuşmamış siyaseti ile geleceği belirsiz bir Türkiye mi?

2002 yılı neden bu kadar önemli? Çünkü bu yıl, Türkiye'nin, üye adayı olduğu Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerine başlayabilmesi için son fırsattır.

Avrupa Birliği, genişleme sürecini hızlandırdı. Üye adayı olan diğer 12 ülke ile müzakerelere çoktan başladı. 2002 yılının Aralık ayında, mevcut 13 üye adayından muhtemelen 10 tanesinin 2004 yılında üye olarak alınmasını karara bağlayacak. Bunlar arasında, üyelik müzakerelerine başlayabilmek için önkoşul olarak kabul edilen siyasi düzenlemeleri içeren Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmeyen tek ülke Türkiye.

AB üyeliği, Türkiye'nin gündemine yeni gir-

medi. Türkiye ilk olarak 1959 yılında, o zamanki Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortaklık başvurusunda bulundu. 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile üyelik için ilk adım atılmış oldu. Yıllar içinde Türkiye'de değişik fikirler iktidara geldi, parlamenter düzen bir kaç defa kesintiye uğradı ama Türkiye'nin AB üyeliği hedefi hiç değişmedi. Temelleri, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesine dayanan, Türkiye'yi dünyanın gelişmiş ülkeleri arasına sokmayı amaçlayarak, 1950'li yıllardan beri bütün aşamaları farklı hükümetler tarafından titizlikle incelenip geliştirilerek bugünkü noktasına getirilen bir çağdaşlaşma projesi olarak Türkiye'nin ulusal politikalarından biri oldu.

Şimdi bu hedefe ulaşmak için kritik bir dönemdeyiz. Eğer Türkiye, 2002 yılı sonunda AB'den müzakere tarihi alamazsa, üyelik sürecinde diğer ülkelere kopacak ve yalnız kalacak. Türkiye, yeni üyelerinin uyumuna ve geri kalan grubun müzakerelerine yoğunlaşmış olan AB'nin öncelikleri arasında kendine yer bulmakta zorlanacak. Müzakere tarihi alamamış Türkiye'nin üyeliği, belirsiz bir tarihe ertelenebilecek, bu belirsizlik Türkiye'nin gelecek planlarını belirsizleştirmekle kalmayacak, bugün, içinde bulunduğumuz sıkıntılı dönemden

çıkışımızı da zorlaştıracak.

Herşeyden önce, ekonomik krizden çıkmak için bel bağladığımız doğrudan yatırımlara yönelik beklentileri rafa kaldırabiliriz. Zira, AB üyelikleri takvime bağlanmış bir çok ülke varken, yabancı sermayenin ekonomik istikrarını tam olarak sağlayamamış ve üyeliği belirsiz bir Türkiye'yi tercih etmesini beklemek hayalcilik olacaktır.

AB üyeliğinin belirsizleşmesinden sonra, piyasaların güveninin, uygulanan ekonomik programın istikrarı açısından hayati önem taşıdığı bir ortamda, programın tüm hedeflerine ulaşmak ve ekonominin yeniden yapılandırılması sürecini tamamlamak zorlaşacak ve belki de hiç mümkün olmayacaktır.

Türkiye hem dünyanın en büyük ekonomik bloğunun, hem de dünya ekonomisinin küreselleşme sürecinin dışında kalacak ve sonuçta küreselleşmeden yarar değil zarar görecektir. Bu durum, Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasına girme hedefinin de sonu olacaktır.

Ekonomik istikrarın sağlanamaması durumunda, bölgeler arasındaki gelir uçurumu artacak, gelir dengesizlikleri sürecektir.

İstikrar programlarının, sosyal yapı üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu biliniyor. Bu etkiler ancak uzun vadede giderilebiliyor. AB üyeliğimizin bir takvime bağlanması, Türkiye'de yaşanmakta olan işsizlik sorunlarının ve sosyal dengesizliklerin etkilerinin çabuk giderilmesinde etkili olacak, ekonominin sağlığına kavuşmasını hızlandıracak.

Bizim temel düşüncemiz şudur; esas olan, bu ülkede yaşayan insanların refah ve mutluluğudur. Bunu en temel şartı da, kişi başına düşen milli geliri artıracak bir yapıya kavuşmaktır. Bu da ancak ve ancak AB üyeliği ile mümkün olacaktır. Birliğe üye olmadan önce, Türkiye'ye benzer ekonomik yapıları olan İspanya,

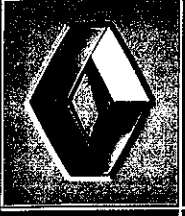
Portekiz ve Yunanistan'ın kişi başına düşen milli gelirleri 15 yıllık sürede yaklaşık üç kat artarak, satın alma gücü paritesine göre 5 bin dolar civarından 17-18 bin dolara çıkmıştır.

AB üyeliğinin netleşmesinin doğrudan dış yatırımlar açısından neler getirdiğini, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Polonya örneklerinde gördük. Türkiye için de bu sürecin geçerli olacağını düşünüyoruz. Diğer yapısal önlemlerle de birleştiği takdirde, AB üyeliğinin, milli gelişimimizi, on yıllık bir süreçte kötümser ihtimalle ikiye, iyimser ihtimalle dörde katlayabilir. Üyelik sürecinin dışında kaldığımız takdirde ise, projeksiyonlar, kişi başına milli gelirin bugünkü 2000'li rakamlar seviyesinde çakılıp kalacağını gösteriyor.

Göstergeler, bir ülkede üyelik görüşmelerinin başlamasının dahi, o ülkeye gelen doğrudan yatırımlar üzerinde muazzam bir etkisi olduğunu göstermektedir. Şu anda AB ile üyelik müzakerelerini sürdüren ülkelere doğrudan yatırımlar, 1997-99 yılları arasında iki kat artmıştır.

Diğer taraftan, AB standartları ve müktesebatı Türkiye için bir yol haritası olacaktır. Eğitim, sağlık, yargı gibi konularda etkin hizmet sunmakta zorlanan devletin, politika üretmekte zorlanan siyasi iradenin önündeki bu harita, Türkiye'nin sorunlarını çözmesine yardımcı olacaktır. Türkiye, üye ülkelerin çoğunun geçtiği bu süreci kendi lehine kullanmalıdır.

Bugün önümüzde bir kapı var. Bu kapı, AB kapısıdır ve bir daha açılmamak üzere kapanabilir. Aralık duran bu kapıyı ardına kadar açmak bizim elimizde. Bu kapının ardında bizi bekleyen parlak gelecekte bu ülkenin vatandaşlarını mahrum etmeye kimsenin hakkı yoktur. Ülkenin ulusal çıkarlarını herşeyin üstünde tutan bütün kesimler, bu geleceğe uzanmak için işbirliği yapmalı ve ülkemizi hakettiği yere elbirliğiyle taşımalıdır.

RENAULT OTOMOBİLLER YARATIR

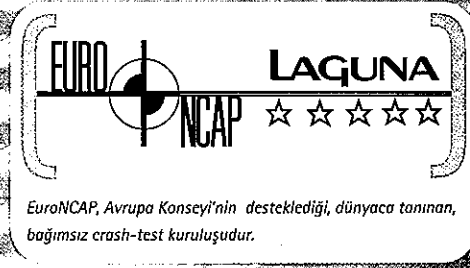
Duyuları harekete geçiren

RENAULT LAGUNA

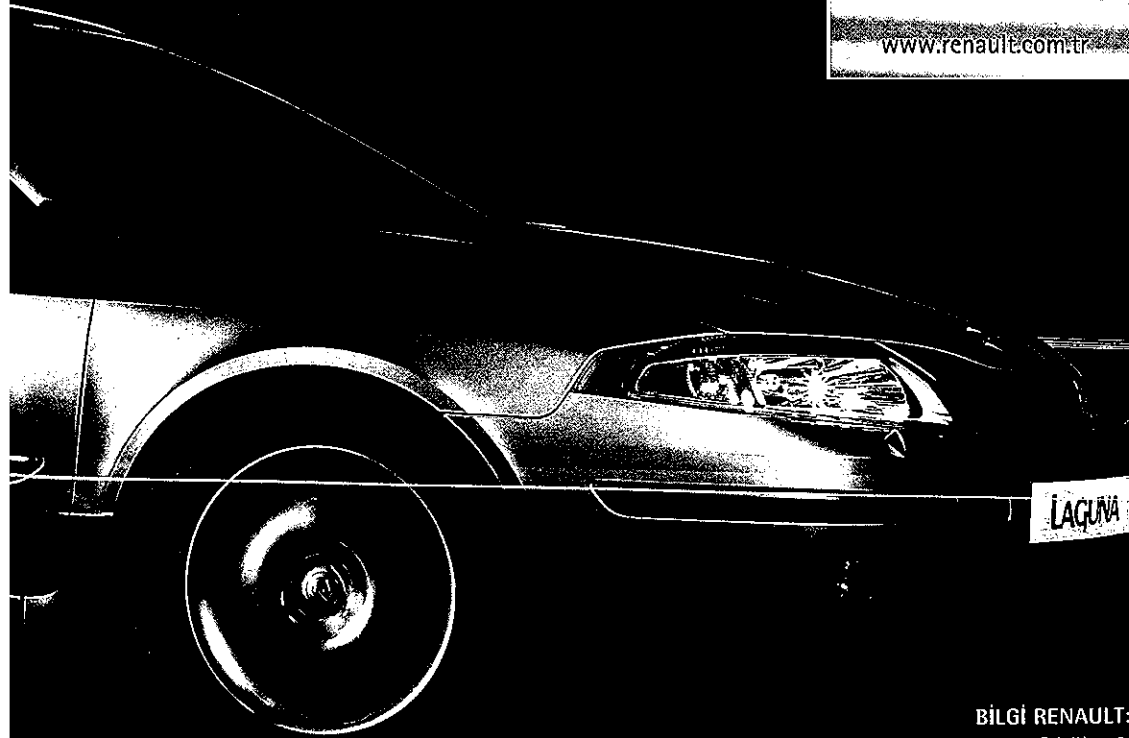
İşte Yeni Laguna'nın hayatınıza katacakları!

- Uyarı sistemi Türkçe konuşuyor.
- Anahtarsız otomobil teknolojisinin sınıfındaki ilk ve tek örneği!
- Sürücüsünü görür-görmez tanıyor, tüm alışkanlıklarını hafızasında tutarak, tüm ayarlarını otomatik olarak gerçekleştiriyor.
- 3 lt V6 motoru ile üstün performansa sahip bir otomobil!
- Dünyada, "EuroNCAP 5 yıldız" güvenlik seviyesine ulaşan ilk otomobil.

www.renault.com.tr

teknoloji
Yeni Laguna

BİLGİ RENAULT: (0212) 327 11 27

Laguna Privilege 2.0 16v

Üretici firmanın önceden belirtmeden model, renk, teknik özellik, ekipman ve aksesuar değişikliği hakkı saklıdır.

Ç E Y R E K Y Ü Z Y I L L I K
KÜRESELLEŞME
SANCISI

Faruk Türkoğlu

Küreselleşme olgusu, son 25 yılda Türkiye'nin ekonomik siyasi ve sosyal hayatına damgasını, tüm ağırlığı ile vurdu. Bu etkinin boyutunu, dönemlere göre yıllık ortalama büyüme hızlarında açık bir şekilde görebiliyoruz:

1923'ten, küreselleşme eğiliminin güç kazandığı 1975 yılına kadar ekonominin ortalama büyüme hızı yüzde 5.1'di. İthal ikamesi yönteminin tılandığı bir geçiş dönemi olan 1976-1980'de ise bu oran, nüfus artış hızının da altına ve yüzde 2.1'e düştü.

Ekonominin dışa açıldığı ve malların serbest dolaşımı konusunda adımların aşamalarla atıldığı 1980-1989 döneminde ortalama hız yüzde 5.4'e yükseldi. Gümrük vergileri ve fonlarındaki aşamalı düşüşe rağmen, sanayi kendini yenileyerek, dalga dalga gelen ithalat artışını başarıyla göğüsledi. İç piyasada pazar payını koruyan sanayi, 1980 yılında toplam ihracat içinde yüzde 20 dolayında olan payını, 10 yıl içinde yüzde 80'in üstüne çıkardı.

Bu başarı öyküsünde kırılma noktası 1989 oldu. 8-9 Ağustos 1989'da 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na ek 32 sayılı kararname, sermaye hareketlerini serbestleştirdi. Bu karardan sonraki dönemde 1990-2001 döneminde ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 2.7'ye geriledi. Bu hız son beş yılda yüzde 1.0 ile nüfus artış hızının çok gerisine düştü.

Bu duraklama, hatta patınaj döneminin tek nedeni, küreselleşme ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi rejimine dahil olmamız değil tabii.

Son 12 yılda Türkiye'nin çevresinde ortaya çıkan olaylar ile çok yönlü bir değişim süreci, ekonominin istikrarlı bir büyüme ivmesi yakalamasını önledi. Balkanlar-Kafkasya-Ortadoğu üçgenindeki olayları hep hatırlıyoruz. Irak'ın Kuveyt'i işgali, Azerbaycan-Ermenistan savaşı, Bosna ve Kosova'da iç savaş ve çok sayıda gerginlik, ekonomiyi olumsuz etkiledi. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve geçiş ekonomisi sorunları da aynı dönemde yaşandı. İçeride, radikal akımlar ve terör, kamu harcamalarını artırdı, istikrarsızlığı derinleştirdi.

Bir kurum olarak siyaset, gelişen ekonominin hızına ayak uyduramayınca, istikrarsızlığa yeni bir boyut eklenmiş oldu. Aynı dönemde iş dünyasında da önemli değişimler yaşandı:

- Tüketici tercihlerindeki farklılaşma ve pazardaki segmentasyon, iş yapma tarzını temelden değiştirdi. "Arz"ın, "sürüm"ün önemli olduğu bir ekonomi ve iş yapma tarzı, yerini, talebin ve pazarın çekiminin egemen

olduğu yeni bir düzene bıraktı. Son dönemde işin yönetildiği yerler, artık yönetim kurulu odaları değil. Bu nedenle şirketlerin; dizayn, üretim, dağıtım ve pazarlama süreçlerini talep ağırlıklı anlayışa göre yeniden kurması gerekli oldu.

- Mal dolaşımındaki serbestleşmenin esas etkileri 90'lı yıllarda ortaya çıktı. Rekabet alanının küreselleşme nedeniyle genişlemesi, küçük ve orta büyüklükteki bir şirketten, dev holdinglere kadar her kurumda yeni önlemler alınmasını zorunlu kıldı.

- Elektronik iletişim ve ticaretin yaygınlaşması, tüm şirketlerin yeni ekonominin gelişmesini yakından izleyip, iletişim-teknolojisindeki gelişmelerden en verimli şekilde yararlanmasını zorunlu kıldı.

Yel gibi geldi, sel gibi gitti

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin ortaya çıkardığı büyük sorunlar olmasaydı, ekonomi; genç nüfusu ile iş dünyasının dinamizmi ve esnekliği sayesinde 90'lı yıllarda çevre ülkelerdeki çatışmalara rağmen yeniden yapılabılır ve çok daha iyi bir performans gösterebilirdi. Ancak kısa vadeli sermaye akımlarının istikrarsızlığı buna imkan vermedi.

Küreselleşmenin ve portföy yatırımlarının büyüme grafiği üzerindeki izini sürdüğümüzde daha net bulgulara ulaşabiliyoruz.

Dışarıdan kısa vadeli net sermaye girişi olan her yılda büyüme hızı yükseldi. Sermaye girişi, bir meltem gibi esdiğinde ekonomi rahatladı, döviz rezervleri arttı. Örneğin 1993'te net 8 milyar dolar kısa vadeli sermaye girişi oldu ve ekonomi yüzde 8.1 oranında büyüdü. 1994'te 4 milyar dolar dolayında net çıkış olunca ekonomi daraldı. 1996 ve 1997'de yine 8'er milyar dolarlık net sermaye girişi ekonomiyi hızla büyüttü.

Küreselleşme döneminde krizlerin kış aylarındaki bir grip salgını gibi ülkeden ülkeye bulaşma ihtimali de yeni bir istikrarsızlık unsuru oluşturdu. Asya ve Rusya'da yaşanan krizler sırasında, bu ülkelere yatırım yapan yabancı sermaye, zararlarını karşılamak için Türkiye kökenli menkul değerleri de elinden çıkardı. Firar başlayınca, büyüme hızı 1998'de büyüme hızı yüzde 3.8'e düştü. 1999 yılında ise seçim riski ve deprem nedeniyle portföy yatırımlarının göçmen kuşlar gibi ülkesine dönüşü, ekonomiyi bir kez daha yere serdi. Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yoğun sermaye çıkışlarının yol açtığı krizlerin

yarası ise henüz kapanmadı.

Kısa vadeli sermaye girişi, (eroin ve kokain benzeri uyuşturucular gibi) önce ekonomik bünyeyi keyiflendirip, rahatlatı. Bu kaynaktan yoksun kalındığında ise ekonomi uyuşturucu krizinde olduğu gibi çırpınmaya ve alıştığı kaynağı bulmak için her yolu denemeye başladı...

Portföy yatırımlarının çıkışı döviz rezervlerini azaltınca, kurlar artışa geçti. Kurları frenlemek için faiz oranlarının yükseltilmesi ekonomiyi resesyonun kucağına attı. Yatırımların ve tüketimin azalması ise sonraki dönemlerde ekonominin daralmasına ve işsizliğin yaygınlaşmasına yol açtı.

Yerinden oynayan taşlar

Küreselleşme döneminde Türkiye'nin konumunu ve geleceğini anlamak için önce dünyanın diğer ülkelerindeki durumu kısaca ele almak ve 1985'den sonraki olayları hatırlamak gerekiyor:

Küreselleşme döneminde, GATT ve WTO çatısı altında imzalanan anlaşmalarla gümrük vergisi oranları düşürüldü ve gümrük dışı ticaret engelleri azaltıldı. Bu liberalizasyon dalgası sonrasında rekabet alanı hızla genişledi. Japonya, ABD ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki rekabet keskinleşince, fiyatları ve maliyetleri düşürme eğilimi güçlendi.

Dev şirketler, belirli bir kalite düzeyini sağlamak koşulu ile tüm dünya ülkelerinde en ucuz hammadde ve ara mallarının peşine düştü. Eskiden büyük bir otomobil şirketi, mili ihtiyacını, yine aynı ülkedeki bir yan sanayi şirketinden karşılıyordu. Dünya ölçüsünde rekabet gücünü korumak isteyen şirketler, bu parçayı, herhangi bir ülkeden ithal etmeye başlayınca yan sanayi şirketleri zorlandı. Bu şirketler de dünyanın diğer ülkelerinde alıcı bulmaya gayret etti.

Maliyetlerde dibe doğru düşüş dalgasının başlıca kurbanı tabii ki işgücü oldu. Ara mallarını daha ucuza almak, en düşük maliyet ve fiyatı bulmaya yetmeyince, hem büyük şirketlerde hem de yan sanayi dallarında çalışan işçi sayısı azaltıldı. Yasaların ve ülkedeki siyasi

dengelerin işçi sayısındaki azaltmayı kısıtladığı durumlarda ise üretim tesisleri, düşük ücretli işgücünün bulunduğu ülkelere taşınıyordu.

Düşük fiyatlı ürünlerin ihraç edildiği ülkelerin yerli sanayisi de küreselleşme fırtınasının etkisinde kaldı. Bu ülkelerdeki küçüklü büyüklü işletmeler, dış rekabete karşı koymakta zorlanınca, ilk kurban yine işgücü oldu. Bir bölüm işçi, işini kaybederken, reel ücretler de azalma eğilimine girdi.

Olay yalnız rekabet alanının ulusal sınırların dışına taşması ile sınırlı kalsaydı, toplumlardaki çalkantı ve sarsıntının boyutları bu kadar büyük olmayacaktı. Aynı dönemde teknolojik ilerleme ve otomasyonun da

hız kazanması işgücü piyasalarında yeni bir fay hattı oluşturdu. Küreselleşme, teknolojik gelişmeyi uyarırken, teknolojinin de küreselleşme eğilimini derinleştirme çalışma hayatını altüst etti.

Bunlar yetmezmiş gibi küreselleşmenin itici gücü olan serbest piyasa ekonomisini-savunanlar-devletin ekonomideki üretici ve denetleyici rolünü küçültme mücadelesini başlattı. Bunun sonucunda kamu hizmetlerinin ve devletin çalışanlara sağladığı desteğin azalması, çalışanlardan çok, toplumun güçsüzlerini ve dışlanmışlarını sıkıntıya soktu. Özelleştirmenin tüm ülkelerde yaygınlaşması, istih-

damın azalmasına yol açtı.

Emeğe dördüncü darbe ise yeni ekonomiden geldi. İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme bilgisayar okuryazarlığını zorunlu kıldı. Eski ekonomi döneminin vasıflı elemanları bile işe sıfırdan başlamak, elektronik iletişimin sırlarını öğrenmek zorunda kaldı.

Son 15 yılda küreselleşme, ileri teknoloji, devletin ekonomiden çekilmesi ve yeni ekonomi, emeği dört yandan kuşattı. Değişim rüzgarı tek bir yönden esseydi ve uyum için zaman olsaydı, geniş kitleler bu kadar etkilenecekti. Yılların bilgi ve deneyim birikiminin miadının bir anda dolması, emekliliğe kadar çalışmayı düşünenlerin işyerinden koparılıp atılması, yeni iş kapıları

**“Küresel düşün,
yerel davran” ilkesi ile
birlikte “yerel düşün, küresel
davran” ilkesini de hayata
geçirmeye çalışmalıyız.
Çünkü hareket noktamız,
içinde yaşadığımız gerçeklik
olmayınca küresel ilkeleri de
tam anlamı ile
kavrayamayız.**

nın orta yaşlı ve artık vasıfsız sayılan kişilere kapalı olması, tüm ülkelerdeki milyonlarca insanda bunalım yarattı.

Bir azınlık bu büyük hareketlilikten yararlandı. Yeni dönemde üretim ve iletişimde yüksek teknolojilere aşına, vasıflı, yabancı dil bilen işgücüne talep arttı. Ayrıca mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını kolaylaştıran teknikleri bilen dış ticaret ve finans elemanları da kıymete bindi. Kalite ve fiyat konusunda dünya standartlarını yakalayabilen firmalar da küreselleşme döneminden büyüyerek çıktı.

Türkiye'deki bilanço

Türkiye, küreselleşme ile ilgili sıkıntıları diğer ülkelere göre çok daha ağır yaşadı. Sermaye giriş çıkışının liberalleşmesi ile ilgili kararın Resmi Gazete'de yayınlandığı 11 Ağustos 1989'dan bu yana ge-

çen 13 yıla yakın süre içinde, bir rahat gün görmedik:

- İş dünyası özellikle 1994 yılından sonra, bir zaman-

lar çok takdir edilen dinamizmini ve esnekliğini kaybetti. 1994 yılından bu yana üç daralma ve bir büyük dep-

rem, sanayici ve işadamlarını "groggi" durumuna düşürdü. Arka arkaya gelen küçülmeler, yaygınlaşan işsizlik ve yoksullaşma, Türkiye'yi neredeyse "geleceğini yitirmiş ülke" haline getirdi. İmkani olanlar bile yatırım ve tüketimlerini erteledi.

- Ekonomi grafiğinin bir testere dişi gibi inip çıkması iş dünyasının, rekabet alanındaki genişleme, pazardaki segmentasyon ve yeni ekonomiye uyum gibi değişim unsurlarının algılamasına ve gerekli önlemleri almasına imkan vermedi. Böylece Türkiye, yenisinden yapılanma trenini kaçırdı.

- Mal dolaşımının serbestleşmesi ve güçlü dış rekabet nedeniyle ile pazar payı gerileyen bir bö-

lüm esnaf, tüccar ve sanayici, yabancı düşmanlığını ve dışa mümkün olduğu kadar kapalı bir ekonomiyi savu-

nan radikal partilerin yörüngesine girdi. Gelir dağılımındaki bozulmanın derinleşmesi, çalışanlar arasında da radikal akımların güçlenmesine yol açtı.

- Bir ülkede, fabrika kuran veya o ülkenin hisse senedi ve tahvillerine yatırım yapan yabancı sermaye, parasını korumak için gittiği ülkenin siyasi hayatını da yakın izlemeye aldı. Biz bize ülke yönetimi dönemi sona erince siyasetteki her hareketlenme ve tartışma, ister istemez dünyanın gözü önünde yapılmaya başladı. Bir TV kanalındaki programda olduğu gibi birileri bizi hep gözetledi. Bu olgu da siyasetin alışılmış hareket alanını iyice daralttı. Türkiye'de bu etki, AB'ye aday üyelik süreci ile IMF'nin desteklediği "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulaması ile üst üste geldiğinde, bir bakanın bir gaf yapması veya pot kırması bile, piyasaları derinden sarstı.

- Dış dinamiklerin küreselleşme nedeniyle önem kazanması, içsel dinamizmin hayat damarlarını kesti.

Dış dinamik çıkmazı

Halen-Türkiye'de-reformların ve ekonomik atılımın itici gücü olarak da dış dinamikler ön plana çıkıyor. İçinde bulunduğumuz dönemde Türkiye'nin ekonomik ve siyasi açıdan güç kazanması Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği'nin işine geliyor. Birleşmiş Milletler'e bağlı Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ise Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler için bir "model" olmasını istiyor ve bu nedenle istikrarlı büyüme çabalarını destekliyor. Önümüzdeki bir-iki yılda Türkiye'nin menfaatleri ile ABD, AB ve diğer uluslararası kuruluşlarının stratejik hesapları aynı yönde ve paralel bir seyir izleyebilir. Ancak orta ve uzun vadede sadece dış dinamiklere bel bağlamak doğru olmaz.

Ayrıca yalnız dış dinamiklere dayanan kalkınma ve demokratikleşme çabalarının önemli sakıncaları da var:

- Ekonomik ve siyasi reformların hep dışarıdan dayatılması toplumda tepki ve direnç yaratıyor. Bu reformlar için konan vadelerin, hak kaybına ve tüm sürecin mahvolmasına yol açacak bir "deadline", bir son dakika limiti

gibi sunulması, toplumda sinirliliğe ve manipüle edilmişlik duygusuna yol açıyor. Bu karışık ortam ve güçlü direnç, reformların başarı ihtimalini azaltıyor.

- IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik kuruluşların önerdiği reform programları, programı uygulayan koalisyon hükümeti tarafından bile tam anlamı ile sahiplenilmiyor.

- Zoraki uygulanan reformlar için konsensüs oluşturulmadığı için, uygulama aşamasında önemli sorunlar çıkıyor.

- Türkiye'nin tarihsel koşulları ile siyasi-ekonomik yapısını tam olarak inceleyemeyen yabancı kuruluş uzmanlarının önlem paketleri, beklenen yararları sağlayamıyor.

İnsanımızın kültürü, düşünce tarzı ve iş yapma biçimi etüt edilmeden hazırlanan reçetelerin sağladığı iyileşmeler gecici oluyor.

- Dünya para ve sermaye piyasalarının büyük oyuncularını, reformların zoraki ve gönülsüz yapıldığını farkettiği için yabancı sermaye akımı yine de hızlanmıyor.

- İki-üç yıl sonra ABD veya-IMF'nin-daha-farklı-bir strateji uygulaması ve mali desteğini çekmesi durumunda reformlardan vazgeçilmesi gündeme gelebilecek. Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi, 1994'ten bu yana uygulanan paketler nedeniyle halkın gösterdiği tüm fedakarlıkların boşa gitmesine yol açacak.

Dış dinamik çıkmazını sayısal olarak ifade etmek de mümkün: 1946'dan bu yana imzalanan 17 stand-by anlaşmasından umulan sonuç alınamadı. Dış dinamiklerin desteği ile uygulanmasına başlanan 11 paketin ortalama ömrü, içeride oluşan direnç nedeniyle, 470 gün dolayında kaldı. Hiçbir pakette sonuçların alınması için üç yıllık veya 1000 günlük sürenin sonuna kadar beklemeyemedik. Onbeşinci ay sendromu Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine bütünleşmesini hep erteledi.

"Hayır!" demek yetmiyor

Küreselleşme konusunda yazılıp çizilenlerin büyük bölümünde hep bu olgunun ne kadar kötü bir şey oldu-

Fransız
düşünürü Edgar Morin'in
eserlerinde önerdiği yeni bir
hümanizm anlayışına göre, insana ve
çevreye koşulsuz ve önyargısız
saygı yaygınlaştırılmadan,
küreselleşme, yalnız eşitsizlik,
yoksulluk, çatışma ve kaos
üretebilir.

ğu anlatılıyor. Her IMF ve Dünya Bankası'nın ortak genel kurulunda protesto gösterileri düzenleniyor. Küreselleşmenin yarattığı mağdurların ve dışlanmışların bu haklı tepkileri, dünyada geniş yankı buluyor. Geleceksizlik korkusu içindeki gençler, bu gösterileri, ülkeden ülkeye taşıyor.

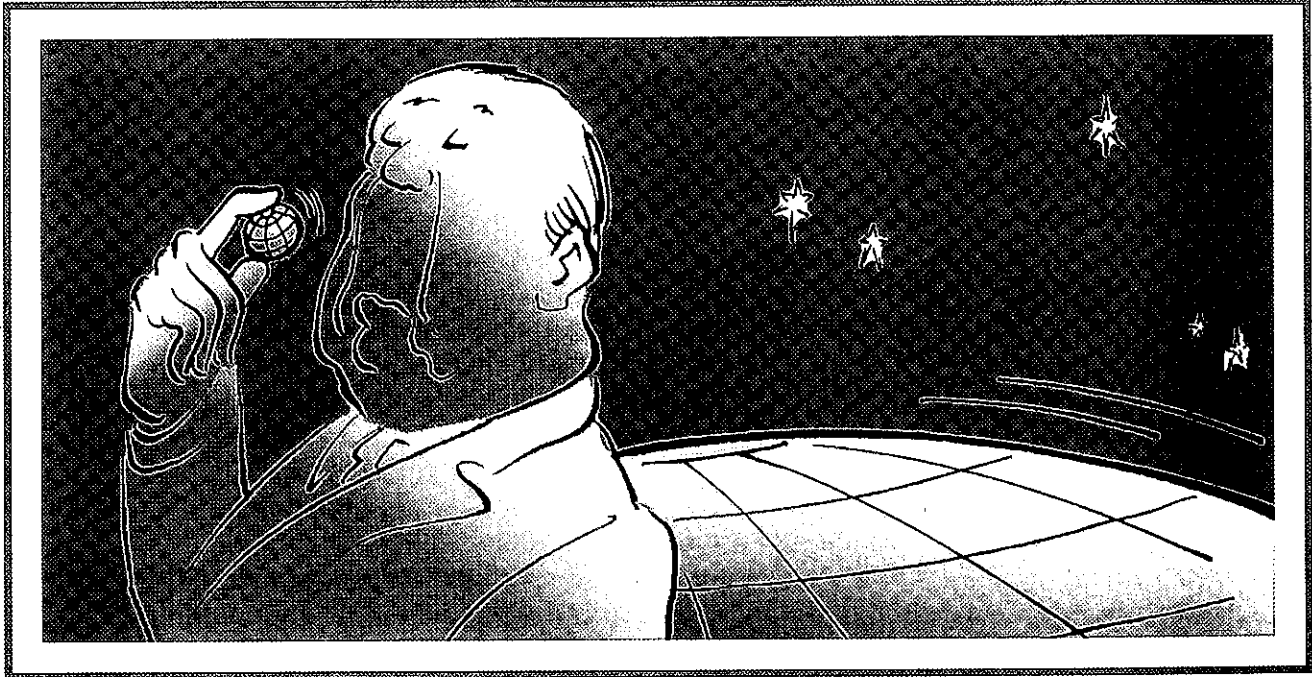
Bu gösterilerin bazı yararları da oluyor. Dünya Bankası, yoksulluk ve dışlanmışlık konularına artık daha fazla öncelik veriyor. IMF, kriz riskini azaltan bir dünya ekonomik sistemi ve mimarisini kurmak için yeni yapı taşlarını arayışı içinde.

Mağdurlar ve gençler "hayır!" diye sesini yükseltirken, ekonomi yönetimleri ve iş hayatına yön verenler, küre-

gelen sermayenin belirli bir oranının faizsiz olarak merkez bankasına yatırılmasını ve bir yıl süreyle ülkede kalmasını zorunlu kıldı. Türkiye'nin bugünkü durumu bu tür önlemleri gündeme almaya henüz uygun değil. Sermaye giriş çıkışlarından küçük oranlı bir vergi (Tobin vergisi) alınması da henüz hiçbir ülkede gündeme gelmedi.

Yoğun dış rekabete ve ekonomideki konjonktürel krizlere rağmen gelişmesini sürdüren sanayi dalları ve firmalar, küreselleşme konusunda neler yapılması gerektiğine ışık tutuyor:

- Sanayi bir bütün olarak, malların serbest dolaşımı ve Gümrük Birliği sınavından başarıyla geçti. İç talep daralmayıp, bugün ihracatı 40 milyar dolara yaklaştırmak

selleşmenin zararlarını asgariye indiren, yararlarını ise en yüksek düzeye çıkaran yeni önlemler geliştirmek zorunda. Küreselleşmeye yalnız eleştirerek karşı çıkmak sorunlara çözüm getirmiyor.

Bu konu tartışılırken sık sık "Küreselleşmeden geriye dönüş var mı?" sorusu aklı geliyor. İşin aslına bakılırsa küreselleşme yolunda "U dönüşü" imkanı yok denecek kadar az. Malezya 1998 yılında sermaye giriş çıkışı konusunda kısıtlamalar uygulamaya başladı. Ancak Malezya ekonomisi dış ticaret fazlası veriyor. Ayrıca bu ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımlarından daha fazla. Şili ise 1991'den başlayarak, dışarıdan

mümkün olabilecekti.

- Gümrük Birliği öncesinde, bu anlaşmanın en büyük darbeyi, otomotiv yan sanayiine vuracağı endişesi yaygındı. Son altı yılda yan sanayi dalları, fiyat ve kalite açısından dünya standartlarını tutturarak ihracatını arttırmayı başardı. Son iki yılda ise otomobil ihracatı, iç pazardaki gerilemeyi önemli ölçüde telafi etti. Hem de dünyada resesyon yaşandığı ve otomobil talebinin düştüğü bir dönemde...

- Yurt dışında 1000'e yakın Türk şirketi ve müteahhiti başarıyla faaliyetini sürdürüyor.

- Küreselleşme, iç ve dış pazarlardaki değişimi izleyen

firmalara büyük fırsatlar sunabiliyor: İşte örnekler: Kahramanmaraşlı Mehmet Kanbur, dondurma üretiminde yerel kaynakları kullanarak Baskin-Robbins ve Dairy Queen gibi küresel devleri alt ettiği gibi, dış ülkelere de açıldı. Kayserili mobilyacılar, Sauders ve EMF gibi yabancı mobilya şirketlerini ricata zorladılar ve ihracatlarını artturdular. MacDonalds'ların açılması sonrasında Türkiye de dönerle rövanşı aldı. Ahmet N. Zorlu'nun şirketleri ve Mavi Jeans kriz döneminde bile küreselleşmenin fırsatlardan yararlanmasını bildiler. Yeni koşullara uyumda başarılı olan daha çok sayıda firma var.

2002-2010 dönemi küreselleşme gündemi

Yazının buraya kadar olan bölümündeki tespit ve eleştiriler, 2010 yılı sonuna kadar, küreselleşmeye uyum konusu ile küreselleşmeye rağmen bir hızlı büyüme ivmesinin nasıl yakalanacağı konusunda bazı ipuçları veriyor. Aşağıdaki konularda gereken adımlar atıldığında, cumhuriyetin 79 yıllık birikimi, dışa açılma döneminin 22 yıllık deneyimi, şimdilik örselenmiş görünse de, iş dünyasının, işçilerimizin ve girişimcilerimizin dinamizmi, Türkiye'yi 21. yüzyılın ilk on yılının sonunda çok iyi bir noktaya getirebilir:

İç dinamiklere öncelik:

Küreselleşmeye uyum sürecinde iç dinamiklerin daha etkili olması, reformların kalıcılığını ve daha etkin bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayabilir. İktidarıyla, muhalefeti ile siyasetin bu işlevi yerine getiremediği durumlarda, sivil sektör tüm örgütleri ve kurumları ile itici güç görevini üstlenmek zorunda kalabilir.

Bugüne kadar aralarında TOBB, TÜSİAD, Türk-İş ve DİSK'in de bulunduğu sivil toplum kuruluşları, siyaset yeniden yapılanmadıkça, ekonominin rayına oturamayacağı görüşünü savunuyordu. Siyasetin yeniden yapılanma süreci, konu ile ilgili yasalar hemen çıksa bile en az dört-beş yıl alabilir. Türkiye'nin geldiği yol ayrımında zaman kaybına tahammülü olmadığı için, ekonominin bir hızlı büyüme ivmesi kazanması için sivil toplum kuruluşları daha aktif bir rol oynamaya gayret etmeli. Ülkeyi baştan başa saracak bir coşku ve heyecan dalgası, ekonomi yönetiminin ve hükümetin son paketten çark etmesini engelleyebilir. Bunun için sivil toplum kuruluşlarının liderleri ile ünlü sanayici ve işadamlarının, çaresizliği ve umutsuzluğu besleyen demec ve konuşmalardan vazgeçmesi şart.

Küresel zihniyet:

Yeni bir dönem başladığında, eski dönemin bakış açıları ve yöntemleri işe yaramaz olur. Neyin nasıl değiştiğini görmek, algılamak ve kavramak zorlaşır. Her dönemin zihinsel örgütlenme tarzı, bir diğer ifadeyle "düşünce seti" ve alet takımı farklıdır. Rekabet alanının ulusul sınırlar içinde kaldığı dönemdeki değer yargıları, analiz yöntemleri, tutum ve davranışlar, küreselleşme döneminde işlevini kaybeder. Rekabet alanının tüm dünya olduğu bir dönemde küresel düşünce setine (global mindset) sahip olmak gerekir. Farklı kültürlerin egemen olduğu pazarlarda var olmak, beyindeki bilgilerin ancak farklı bir şekilde örgütlenmesi ile mümkün olur. Yeni pazarlara, yeni ürünlerle açılmak için zihniyet ve bilginin paylaşımında azim ve cesaretle beslenen bir girişimcilik ruhu da büyük önem taşır.

Yeni oyun kuralları:

Küreselleşme, iş hayatındaki tüm önemli kavramların tanımını 180 derece değiştirdi: Örneğin strateji eskiden eldeki imkanların, belirlenen amaç için en iyi şekilde kullanımı olarak tanımlanırdı. Günümüzde ise strateji belirlenen büyük ve iddialı hedefler için imkanların artırılması ve yeniden örgütlenmesi anlamına geliyor. Eskiden maliyetler toplanır ve bir kâr marjı eklenerek fiyat bulunduktan sonra alıcı beklenirdi. Bugün önce piyasanın kaldıracağı fiyatı bulmak ve maliyetleri bu fiyat düzeyine göre yeni baştan düzenlemek gerekiyor. Yeni oyun kurallarının listesini daha sayıları büyütmek mümkün. İş dünyası bu değişim unsurlarını tartışmak ve ülke koşullarına uygun en iyi çözümleri bulmak zorunda. Bu konuda oda ve dernekler gibi sivil toplum örgütlerine de görev düşüyor.

Küreselden yerele geçiş:

Nobel ekonomi ödülü sahibi Douglas North, genel ve küresel doğruların yerel sorunları çözmek üzere uyarlanması, 21. yüzyılın en önemli becerisi olarak görüyor. North'un uyarılama etkinliği (adaptive efficiency) adını verdiği bu beceri ancak aşağıdaki ilkelerin hayata geçirilmesi ile anlam kazanabiliyor:

- Küreselleşmeye uyum sağlamaya çalışırken tablonun bütünü gözden kaçırmak başarısızlığa yol açıyor. Programın uygulanması sırasında, değer ve inanç sistemlerini, kültürel sorunları, davranışları, alışkanlıkları ve

kurumları bir bütün olarak ele almak ve her konuda bir çözüm seti oluşturmak lazım. Çünkü parçalı önlemlerden ve yama uygulamasından bugüne kadar çok çektik...

- Mevcut kültürü kısa sürede değiştirme çabalarından vazgeçip, kendi kültürümüzü kullanarak, hatalı tutum ve davranışlarımızı değiştirmeyi ilke olarak kabul etmeliyiz. Bir örnek: Bireyci Amerikan kültürüne göre şekillenmiş ekip çalışması ilkelerini aynen uyguladığımızda iyi sonuç alamıyoruz. Biz ekip çalışmasını, zaten toplulukçu bir yapıya sahip kendi kültürümüze uygun bir şekilde uygulayacak yol ve yöntemleri araştırırsak, başarı ihtimali yükselir.

- Yerel koşulların çok iyi analiz edilmesi ve küresel ilkelere uyum için hangi tutum ve davranışların engel olduğunu belirlenmesi gerekir.

Demokrasinin derinleştirilmesi ve eğitim:

Değişime ve küreselleşmeye karşı oluşacak direnci daha işin başında düşürmek gerekir. Bu direnci, karşı tarafı dinlemezlik ve zorla kabul ettirmeye çalışarak aşmak yerine ikna ve konuşma yöntemleri denenmeli. Uyarılma etrafında bir takım yöntemler denenebilir. Uyarılma etrafında bir takım faktör eğitimidir. Neyin, nasıl değiştiğini, değişime uyum sağlamak için hangi becerileri daha kolay ve gönüllü olarak öğrenmeli. Yeni dönemde devletin yanında firmaların da eğitimi, üretim kadar önemli görmesi gerekli.

Küresel gerçeklerin başarılı yerel uyarlamaları analitik bir düşünce tarzı ve yaratıcılığa prim veren bir ortamda gelişebilir. Yaratıcı öneriler ve çözümler zenginliği ise ancak demokrasinin derinleştirilmesi ile sağlanabilir.

"Küresel düşün, yerel davran" ilkesi ile birlikte "yerel düşün, küresel davran" ilkesini de hayata geçirmeye çalışmalıyız. Çünkü hareket noktamız, içinde yaşadığımız gerçeklik olmayınca küresel ilkeleri de tam anlamı ile kavrayamayız.

Yeniden yapılanma

Küreselleşme koşullarına uyum için en iyi yöntem, yeniden yapılanma. Ancak yeniden yapılanma organizasyonun, kurumun veya ekonominin tüm faaliyetlerini kapsamalıdır. Yalnız belirli bir bölümdeki ve sektördeki yeniden örgütlenme çalışmaları, kalıcı sonuçlar veremez. Yeniden yapılanmaya başlarken "çıkarma" yapılacak bir yer aramanın faydası yoktur. Yeniden yapılanma ancak bütünsel olarak yürütüldüğünde başarılı olur. Küresel-

leşme ve dış rekabetin tehditlerine karşı ayrı bir savunma hattı, tüketici talebindeki farklılaşma için bir başka cephe ve yeni ekonomi için yeni bir departman açılması sonuç vermez. Yeni dönemin meydan okumalarına birbirinden kopuk hatlarda mücadele vermek imkansızdır. Bütünsel bir yeni strateji çerçevesinde, tüm alanlara aynı zamanda el atmak ise başarıyı getirir. Yeniden yapılanma programları tepeden inme yöntemlerle gerçekleştirilemez. Bu keşif, şirket içindeki cesur ve parlak zekalardan oluşacak bir öncü ekibe ihale edilecek bir iş de değildir. Yeniden yapılanma ancak geniş kitlelerin desteği ile sonuç verebilir.

Yeni bir uygarlık siyaseti

Peter Drucker, bir kitabında serbest piyasa ekonomisinin ancak güçlü bir sivil toplum, sağlam bir hukuk sistemi ve yaygın bir eğitim çabası mevcut olduğunda iyi sonuç verebileceğini söylüyor ve şunları ekliyor: "Aksi takdirde serbest piyasa ekonomisi yoksullaşma ve kargaşa üretir ve yalnız belirli bir azınlığın refah düzeyini yükseltir." Benzer bir tespiti küreselleşme konusunda da yapmak mümkün. Yalnız ekonomik terim ve kavramlarla tanımlanan bir küreselleşme yetmez. Fransız düşünürü Edgar Morin'in eserlerinde önerdiği yeni bir hümanizm anlayışı, insana ve çevreye koşulsuz ve önyargısız saygı yaygınlaştırılmadan, küreselleşmenin, yalnız eşitsizlik, yoksulluk, çatışma ve kaos üretebileceğini öngörüyor. Ondokuzuncu yüzyıldaki ilk küreselleşmenin yarattığı fay hatları, geçen yüzyılın ilk yarısında iki büyük savaş ile dünyayı sarsmıştı. İkinci dalga da bugüne kadar, çoğunluğun yoksullaşmasına ve çatışmaların artmasına yol açtı.

Çağdaş uygarlığa ulaşmanın tek bir yoldan ve tek bir kültürden, tek bir ekonomik politikalar demetinden geçtiğini savunan görüşler de küreselleşmenin dünya uluslarına ve halklarına refah getirmesine imkan vermiyor. ABD ve Batı Avrupa'nın yol ve yöntemleri, farklı ortam ve kültürlerde umulan sonuçları ortaya çıkaramıyor. Ancak bu noktada küreselleşmeye karşı çıkanların önemli bir sorumluluğu var: Küreselleşme karşıtlarının, refah içinde demokratik bir topluma ulaşmanın başka yolları da bulunduğunu, farklı kültürel temellerden hareketle hedefe ulaşmanın mümkün olduğunu kanıtlamaları lazım.

Faruk Türkoğlu
İktisatçı-gazeteci

Dünyanın aradığı yanıt

KÜRESELLEŞME

Bülent Gündoğmuş

Küreselleşme kavramı üzerine

Hiç kuşku yok, son yıllarda üzerinde en çok konuşulan, yazılan konuların başında küreselleşme gelmektedir. Başlangıçta sadece akademisyenleri ve bazı işadamları ile politikacıları ilgilendiren küreselleşme kavramı zamanla toplumların tüm kesimlerinin ilgi alanına girmiş ve onları derinden etkilemiştir. Küreselleşme öylesine ilginç bir olaydır ki, kaos teorisindeki, başlangıç noktasındaki, şartlara hassas bağımlılık yasası hızla devreye girmekte, tıpkı Afrika'da kanat çırpın kelebeğin, Kuzey Amerika'da kasırga yaratması gibi,⁽¹⁾ Güneydoğu Asya'daki bir kriz, çok kısa bir sürede Latin Amerika'yı etkileyebilmektedir.

Yine hiç kuşku yok, küreselleşmiş bir dünyada yerel kalmak toplumsal sefaletin ve geriliğin gölgesidir. Ama küreselleşme, birleştirdiği kadar böler de; birleştirirken böler. Çünkü yerkürenin tek tipliliğini artıran nedenlerle bölen nedenler, özdeştir. İş ve finans dünyasının ve enformasyon akışının yerküre çapında ortaya çıkışının yanı sıra bir "yerelleşme", mekan sabitleme süreci de işlemektedir. Yani bir kısım insanlar sürekli hareket halindedir ve işlerini dizüstü bilgisayarları aracılığıyla, otomobil, uçak, tren, vapur, ya da otel odasından yönetmektedirler; çok büyük bir kısım teşkil eden diğer insanlar ise, bulundukları mekana mihlanmış gibi sabitlenmişlerdir. Çok küçük bir azınlık teşkil eden bir kısım insanlar için "burası" ve "orası" "iç" ve "dış", "yakın" ve "uzak" ayrımlarının pek anlamı kalmamıştır. Bunlar için "coğrafyanın sonu"ndan bahsedilebilir. Çok büyük bir kısmı oluştu-

ran diğer sabitlenmiş insanlar, zaman ve mekanın kenetlendiği bu çağda hareketsizlikleri nedeniyle dışlanmışlardır. Bu anlamda, demek oluyor ki, küreselleşen sadece elit kesimdir.⁽²⁾ Diğer kesimler hızla yerelleşmeye devam etmektedir. Ve bu, hemen her sosyolojik olayda görüldüğü gibi, bir çelişkiye işaret eder. Yani küreselleşme tez ise, yerelleşme antitezdir. Diyalektiğe göre, bu iki farklı durum evrilecek ve bir başka düzlemde, senteze ulaşacaktır.

Tarihsel olarak küreselleşme kavramının görüldüğü alanları sıralamak gerekirse; askeri, dil, din ve nihayet ekonomik alan olmak üzere dört gruba ayırabiliriz.⁽³⁾ Bu anlamda küreselleşme yeni bir olgu değildir; olsa olsa biçim değiştirmiş adeta saf ekonomik bir anlam kazanmıştır. Oysa, sosyal sonuçları sırtlayanlar ise halk kitleleridir.

Bu yazıda, Yöntem Araştırma'nın Türkiye halkasını gerçekleştirdiği, Environics International yönetiminde 20 ülkede gerçekleştirilen küreselleşme üzerine küresel bir araştırmanın sonuçları analiz edilmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik etkileri

Küreselleşmeyi bir bakıma ülkeler arasındaki mal, hizmet ve sermayenin hızla yön değiştirerek artması biçiminde tanımlarsak, bu anlamıyla bireyler ve aileleri üzerindeki etkisi ne olur sorusuna alınan cevaplar 2001 ve 2002 yılları itibariyle tablo 1'de görüldüğü şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo'dan da anlaşılacağı üzere dünyada küreselleşmenin ekonomik etkilerini olumlu bulanlar giderek artarken, Türkiye'de azalmaktadır. Türkiye'deki duru-

Tablo 1: Küreselleşmenin ekonomik etkileri (%)

	Dünya		Türkiye	
	2002	2001	2002	2001
Olumlu	62	57	27	51
Olumsuz	22	24	61	29
Fikri yok	9	13	-	12
Cevap yok	7	6	8	8
Baz	26.013	20.978	1.200	1.200

mu yaşadığımız krizle açıklamak mümkündür. Türkiye gibi, küreselleşmenin ekonomik etkilerini olumsuz bulan ülkeler başta Japonya (%32) ve Rusya (%32) olmak üzere, İspanya (%36), Fransa (%37) ve Arjantin (%39), olumlu bulan ülkeler ise Hollanda (%87), Venezuela (%82) ve Katar'dır (%78).

Öte yandan "Küreselleşmeden dolayı ülke ekonominiz daha iyi mi daha kötü mü olacaktır?" sorusuna aldığımız yanıt, "Ülke ekonomisi" grafiğinde (Tablo 2) görülmektedir.

Dünya genelinde ülke ekonomilerinin daha iyi olacağını ifade edenlerin oranı %56'dır. Türkiye'de bu

Tablo 3: Küreselleşmenin teknolojik ve kültürel etkileri (%)

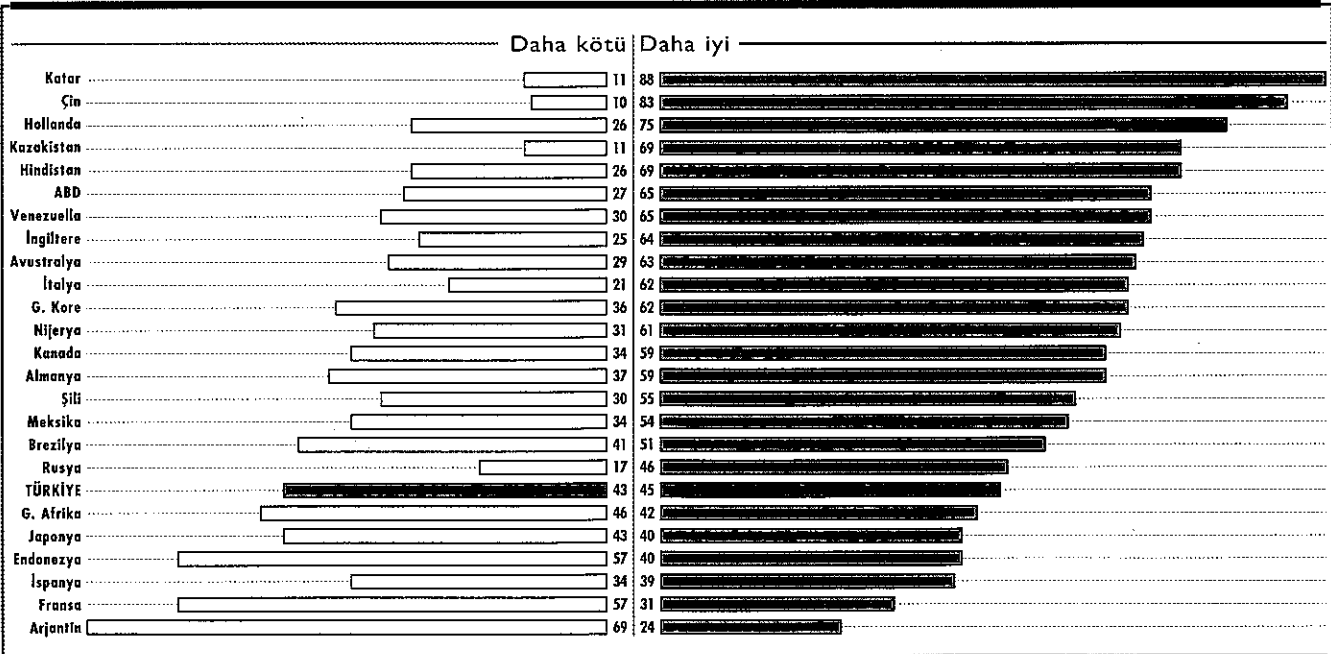
	Dünya				Diğer
	Genel	Yüksek	Orta	Düşük	
Olumlu	71	76	64	74	76
Olumsuz	14	13	17	12	13
Fikri yok	8	8	9	6	-
Cevap yok	6	3	10	6	11
Baz	26.013	9.447	8.818	7.748	1.200

oran %45 olarak belirlenmiştir. Arjantin'de kamuoyunun sadece %24'ü küreselleşmeden dolayı ülke ekonomilerinin daha iyi olacağını ifade etmekte, %69'u ise kötü olacağını öne sürmektedir. Ülkede çıkan çatışmalar bunun başlıca göstergesidir.

Küreselleşmenin teknolojik ve kültürel etkileri

Küreselleşmenin bir diğer özelliği ise, dünya üzerinde, bilgi, kültür ve teknolojinin hızlı bir biçimde akışını sağlamasıdır. Yurt ve dünya kamuoyunun 2002 yılı itibarıyla, küreselleşmenin bu özelliğine yaklaşımı Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 2: Küreselleşmenin ülke ekonomisine etkileri

Tablodan da görüldüğü gibi, yurt ve dünya kamuoyu, küreselleşmenin teknolojik ve kültürel etkilerini büyük ölçüde olumlu bulmaktadır. Hoş, bilgi, kültür ve teknoloji, küreselleşmenin tarihsel gelişimi dikkate alınır, çok önceleri küreselleşmiş, hatta evrenselleşmiştir. Dolayısıyla, bu sonuçları doğal karşılamak gerekir.

Amerikan kültürünün etkisi

Küreselleşmenin günümüzdeki hakim aktörü ABD'dir. Dünyanın hemen her kesiminde, gençler ya da yaşlılar, kadınlar ya da erkekler, MC Donald's yemekte, coca cola içmekte, Levi's marka pantolonlar giymektedirler. Küreselleşmeyle özdeşleşen bu ürün Amerikan kültürünün simgesi haline gelmiş, yerel olan rakiplerini bertaraf etmiştir. Bu nedenle lahmacunun belli bir bölgeye ait olarak hayatta kalması zordur; ya küreselleşecek ya da yok olacaktır.⁽⁴⁾

Peki bahsedilen Amerikan kültürü, dünya üzerinde olumlu mu olumsuz mu etki yapmaktadır? Bu soruya alınan yanıt dünya üzerinde %48 olumsuz, %44 olumlu biçiminde belirlenmiştir. Amerikan kültürünün dünya üzerinde olumlu etki yaptığını

düşünenlerin oranı Türkiye'de 2001 yılında %50 iken, 2002 yılında %26'ya düşmüştür. Bunun nedeni, ekonomik krizle birlikte ABD'nin Afganistan savaşları süresindeki politikalarından olumsuz yönde etkilenmesi olabilir.

Tablo 4'ten de anlaşılacağı üzere, küreselleşmenin ekonomik etkilerini olumsuz bulan ülkelerle Amerikan kültürünün dünya üzerinde olumsuz etki yaptığını ifade eden ülkeler hemen hemen aynıdır.

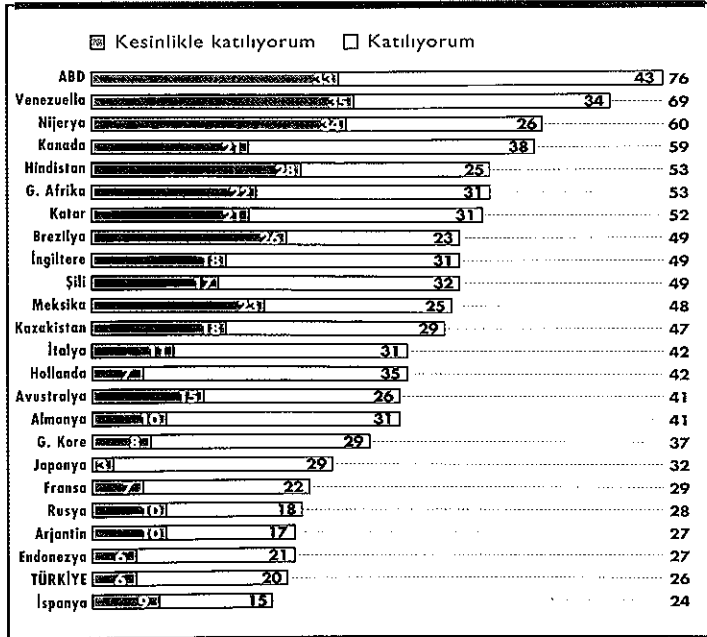
Bu arada, Venezuela, Nijerya ve Hindistan halklarının Amerikan kültürünün dünya üzerindeki etkisini olumlu bulmaları ilginç bir sonuçtur.

Küreselleşmenin sosyal argümanları

Dünya kamuoyu, başka ülke ve kültürlerden yeni fikirler öğrenmekten hoşlanmaktadır. Durum, Türkler için de böyledir ve özellikle Katarlılar, İtalyanlar, Kanadalılar ve Avusturyalılar bu görüşe en çok katılanları teşkil etmektedir. Türkler dünya ortalamasının biraz altındadır. (Tablo 5)

Geleneksel değerlerin önemli olduğunu belirtenlerin oranı dünyada %80 iken Türkiye'de %75'tir. Katar (%95) ve İtalya'da (%90) bu görüşe katıldıklarını belirtenlerin oranı diğer ülkelere göre daha yüksektir.

Tablo 4: "Amerikan kültürü dünya üzerinde olumlu etki yapmaktadır."

Tablo 5: "Aşağıdaki her ifadeye ne derece katıldığınızı belirtiniz."

Sosyal argümanlar	Dünya		Türkiye	
	2002 (%)	2001 (%)	2002 (%)	2001 (%)
Başka ülke ve kültürlerden yeni fikirler öğrenmek hoşuma gidiyor	82	78	78	75
Geleneksel değerler benim için en önemli şeydir	80	77	75	67
Dünyadaki değişimin hızı toplumumuz için sağlıklı olmayacak kadar hızlı	62	63	57	60
Küreselleşme ülke kültürümüzü tehdit ediyor	49	55	58	59
Kendimi ülke vatandaşından çok dünya vatandaşı olarak görüyorum	44	42	33	49
Bence dünya doğru yolda ilerliyor	32	37	17	46

Dünyadaki değişim hızının toplumumuz için sağlıklı olmadığını düşünenlerin oranı %62'dir. Bu görüşe katılanların oranı Katar ve Endonezya'da diğer ülkelere göre yüksek iken Rusya, Kazakistan ve ABD'de düşüktür.

Küreselleşmenin ülke kültürünü tehdit ettiğini belirtenlerin oranı, dünyada %49 Türkiye'de %58'dir. Meksikalılar ve Katarlılar küreselleşmenin ülke kültürlerini tehdit ettiğini belirtmektedirler.

Türkiye sonuçlarına baktığımızda, kendini dünya vatandaşı olarak görenlerin oranı 2001 yılına göre düşmüştür. Bunu, Türk kamuoyunun yaşanan ekonomik krizden dolayı daha fazla içine kapanması ile açıklayabiliriz. İlginç bir biçimde kendini dünya vatandaşı olarak görenlerin oranı Katar, Güney Kore ve Hindistan'da yüksektir.

Dünyanın doğru yolda ilerlediğini belirtenlerin oranı, dünyada %32 iken bu oran Türkiye'de %17'dir. Sonuçları 2001 verileri ile karşılaştırdığımızda Türk kamuoyunun dünyanın gidişatı hakkındaki düşüncelerinde de olumsuz bir eğilim görülmektedir. Bu oranın en düşük olduğu ülkeler %12 ile Japonya ve %13 ile Arjantin'dir.

Küreselleşmeye karşı tepkiler

Küreselleşme karşıtı gösteriler dünyada hızlı bir biçimde çoğalıyor. Seattle, Washington, Davos ve nihayet New York'ta yapılan dünya Ekonomik Forumu'na

alternatif olarak Porte Alegre'de yapılan Dünya Sosyal Forumu. Denilebilir ki, küreselleşmeye karşı yapılan gösteriler de küreselleşmiştir. Yandaki Tablo 6, küreselleşme karşıtı gösterilere karşı yurt ve dünya kamuoyunun tepkisini göstermektedir.

Tablodan anlaşılacağı üzere dünya kamuoyunun %46'sı küreselleşmeye karşı barışçı gösterilerde bulunan insanları desteklemektedir ve bu oran Türkiye'de inanılmaz biçimde artarak %73'e yükselmiştir. Öte yandan yurt ve dünya kamuoyu küreselleşme karşıtı gösterilerin şiddet içermesine karşıdır.

Sonuç

Dünya kamuoyu, ülkelerinin doğru yolda ilerlediği konusunda yarı yarıya, dünyanın doğru yolda ilerlediği konusunda ise ancak üçte bir oranında iyimser bir tutum içindedir. Türklere göre ise hem ülkeleri hem de dünya, doğru yolda ilerlememektedir.

Küreselleşmeye ihtiyatlı bir iyimserlik içinde yaklaşan dünya kamuoyu, küreselleşmenin ekonomik boyutlarındaki gelişmelerden kaygı duyarken, teknoloji ve küresel boyutundaki gelişmeleri olumlu karşılamaktadır. Türklerin ekonomik boyutundaki gelişmelere yaklaşımı dünya kamuoyuna göre oldukça olumsuzdur.

Küreselleşme denince, daha çok artan ekonomik ilişkiler ve buna bağlı olarak yatırımlar çok fazla ilgi odağı olurken, insan hakları, yoksulluk ve çevre kirliliğiyle yeterince ilgilenilmemektedir. Bu nedenle olsa gerek, dünya kamuoyunun yarıya yakını, Türklerin ise üçte ikisi küreselleşmeye karşı olan gösterileri desteklemektedir. Çünkü, küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını yüklenenler geniş halk kitleleridir.

Bülent Gündoğmuş
Araştırmacılar Derneği Başkanı

Dipnotlar

- 1- Gleick, James, Kaos, 1995
- 2- Bauman, Zygmunt, Küreselleşme, 1999
- 3- Kılıçbay, Mehmet Ali, Kültür Çoğunluğu Sona Ererken, Doğu Batı, S:18, 2002
- 4- Kılıçbay, Mehmet Ali, Kültür Çoğunluğu Sona Ererken, Doğu Batı, S:18, 2002

Tablo 6: Kesinlikle katılıyorum / katılıyorum (%)

	Dünya				Türkiye
	Genel	Yüksek	Orta	Düşük	
Küreselleşmeye karşı barışçı gösterilerde bulunan insanları destekliyorum, çünkü benim çıkarlarımı savunuyorlar	46	48	45	45	73
Küreselleşmeye karşı yapılan protestolar şiddet içerebilir	24	21	25	27	39
Baz	26.013	9.447	8.818	7.748	1.200

Türkiye bir model olabilir mi?

Ahmet Arslan

11 Eylül olayı dünya üzerinde yaşayan toplumların, özellikle müslüman toplumların geleceği bakımından önemli, ancak şimdiye kadar esas olarak politik ve akademik çevrelerde tartışılmakta olan ve siyasal ve bilimsel bir ilginin konusunu oluşturmuş bulunan sorunları daha büyük bir aktüellikle dünya kamuoyunun gündemine getirmiş gibi görünmektedir. Bunlar globalleşme ve anti-globalizm, uygarlıklar, daha özel olarak Batı uygarlığı ile diğer uygarlıklar arasındaki ilişkiler, İslam ülkelerinin modernleşmesi önünde bulunan güçlükler, İslam ile demokrasi arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Batılılaşma serüveninin geleceği, Türkiye'nin modernleşme sürecinin diğer İslam ülkeleri için bir model olarak alınıp alınamayacağı türünden sorunlardır. Bu sorunların doğru bir şekilde tahlil edilmesi, anlaşılması ve açıklanmasının, onların çözümü için işe yarar ve makul önerilerin tartışılmasının, içinde bulunduğumuz yeni dünyanın barış içinde ve kalıcı bir biçimde şekillendirilmesi ve oluşturulması için büyük önem taşıdığı şüphesizdir. Bu küçük yazıda bu büyük sorunları özet biçiminde bile olsa ele alamayacağımız aşikardır. Burada sadece 11 Eylül olayının gündeme getirdiği bu birbirine bağlı sorunlar yumağıyla ilgili olarak ortaya atılmış olan birkaç önemli tezi ele alacak ve onlardan hareketle, Batı, İslam, demokrasi ve Türkiye bağlamında bazı tahlil ve değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

Dünya kamuoyu ve entelektüel çevrelerini son on yılda en fazla etkilemiş olan iki düşünür hiç şüphesiz F. Fukuyama ve S. Huntington'dur. Fukuyama'nın 1992'de yayınlamış olduğu "Tarihin Sonu ve Son İnsan" adlı ünlü kitabıyla, özellikle sovyet blokunun çöküş şokunu yaşamış komünist ve sol çevrelerde ne kadar büyük ve yaygın tartışmalar

ra yol açtığı hatırlanmaktadır. Bu kitabın yarattığı fırtına dinmeden Huntington'un 1993 yazında yayınlamış olduğu "Uygarlıklar Çatışması mı?" başlıklı ünlü makalesi bu kez İslam konusunda çalışmalar yapan Batılı araştırmacılar ve İslam dünyasının entellektüelleri arasında büyük tepkilere neden olmuş ve bu makalede İslam dünyası ile ilgili olarak yapılan analiz ve değerlendirmeler çok sayıda karşı görüş ve tezin ortaya atılmasına imkan vermiştir. Aradan geçen on yıl zarfında Fukuyama'nın kendisi ve söz konusu kitabının büyük ölçüde aktüalitesini kaybetmiş olmasına karşılık, 11 Eylül olayı, Huntington'u yeniden gündeme getirmiş ve bu olay birçokları tarafından Huntington'un İslam dünyası ile ilgili gözlem ve düşüncelerinin bir teyidi ve doğrulanması olarak görülmüştür.

Globalizme karşı

kültürel partikülarizm ve farklılıklar gerçeği

Fukuyama ve Huntington'un bu yazılarının bu kadar büyük tartışmalara yol açmasının nedenini açıklamak zor değildir. Bunun gerisinde her ikisinin de birbirine karşı tezleri seslendirmekle birlikte, bugün dünya çapında büyük bir öneme sahip olan bir olgunun varlığını açık ve keskin bir biçimde ortaya koymaları gerçeği bulunmaktadır. Bu olgu, globalleşme ve globalleşmeye karşı çıktığı veya onun önünde ciddi bir engel olduğu düşünülen kültürel veya uygarlık-sal partikülarizmler, farklılıklar gerçeğidir.

Fukuyama, XX. yüzyılın sonunda globalleşmenin artuk evrensel bir olgu niteliğini kazandığı ve onun karşısında bulunan veya ona engel olmaya çalışacak akım veya ideolojilerin artık ciddi bir ağırlığa sahip olmadığını belirterek tarihin sonunun gelmiş olduğunu ilan ederken, Hunting-

ton bu düşüncenin bir hayal olduğunu ve bu engellerin, içinde bulunduğumuz XXI. yüzyılda da şekil değiştirmekle birlikte varlığını koruyacağını söylemiş ve Batı dünyasını, Batılı-olmayan kültür ve uygarlıklardan gelecek olan tehditlere hazır olması gerektiği konusunda uyarmıştır. Bu tehdidin esas olarak İslam dünyasından ileri geleceği yönündeki hatırlatması ise, yukarıda işaret ettiğimiz gibi bazıları tarafından 11 Eylül olayı ile doğrulamasını bulan bir gözlem olarak kabul edilmektedir.

Aslına bakılırsa, Fukuyama'nın ve Huntington'un bu iddia ve tezlerinin gerisinde insan hakkında çok açık ve birbirlerinden çok farklı, hatta zıt diyebileceğimiz anlayışlar yatmaktadır. Bu anlayışları kabaca şöyle özetleyebiliriz: Fukuyama'ya göre tarihi ve kültürü yapan insandır, insan doğası ve ihtiyaçlarıdır. Bu insan doğası ise temelde her yerde bir ve aynıdır. İnsanın temel ihtiyaç ve arzuları maddi alanda konfor ve rahatlık, manevi-ruhsal alanda ise evrensel saygı görme ve kabul edilmedir, yani eşitlik. İnsanın birinci alana ilişkin ihtiyaç ve arzularını en iyi tatmin eden ekonomik sistem kapitalizmdir ve onun böyle olduğu artık herkes tarafından görülmüş ve kabul edilmiştir. Manevi-ruhsal veya ahlaksal alanda ise insanların evrensel saygı görme ve başkaları tarafından eşit kabul edilme arzularına rasyonel olarak en iyi cevap veren sistem ise demokrasidir, liberal demokrasidir ve onun böyle olduğu da son birkaç yüzyıllık insan deneyimi sonunda ortaya çıkmıştır. Bu her iki olay da tarihsel olarak Batı dünyası içinde ortaya çıkmış ve onun kendine özgü bazı şartlarından kaynaklanmış olmakla birlikte, insan doğasının veya psikolojisinin her yerde aynı olan özelliğinden ötürü evrenselleşebilme potansiyeline sahiptirler. Aynı zamanda, Batı dünyasına ait olmayan uygarlıklara, kültürle mensup halkların kendi özel tarihleri, kültürleri, alışkanlıkları ve değerleri şimdiye kadar ne olmuş olursa olsunlar bu toplumların da zamanla kapitalist ekonomik ve liberal demokratik sistem içinde yer alacaklarını ileri sürmek fazla gözüpek bir kehanette bulunmak olmayacaktır.

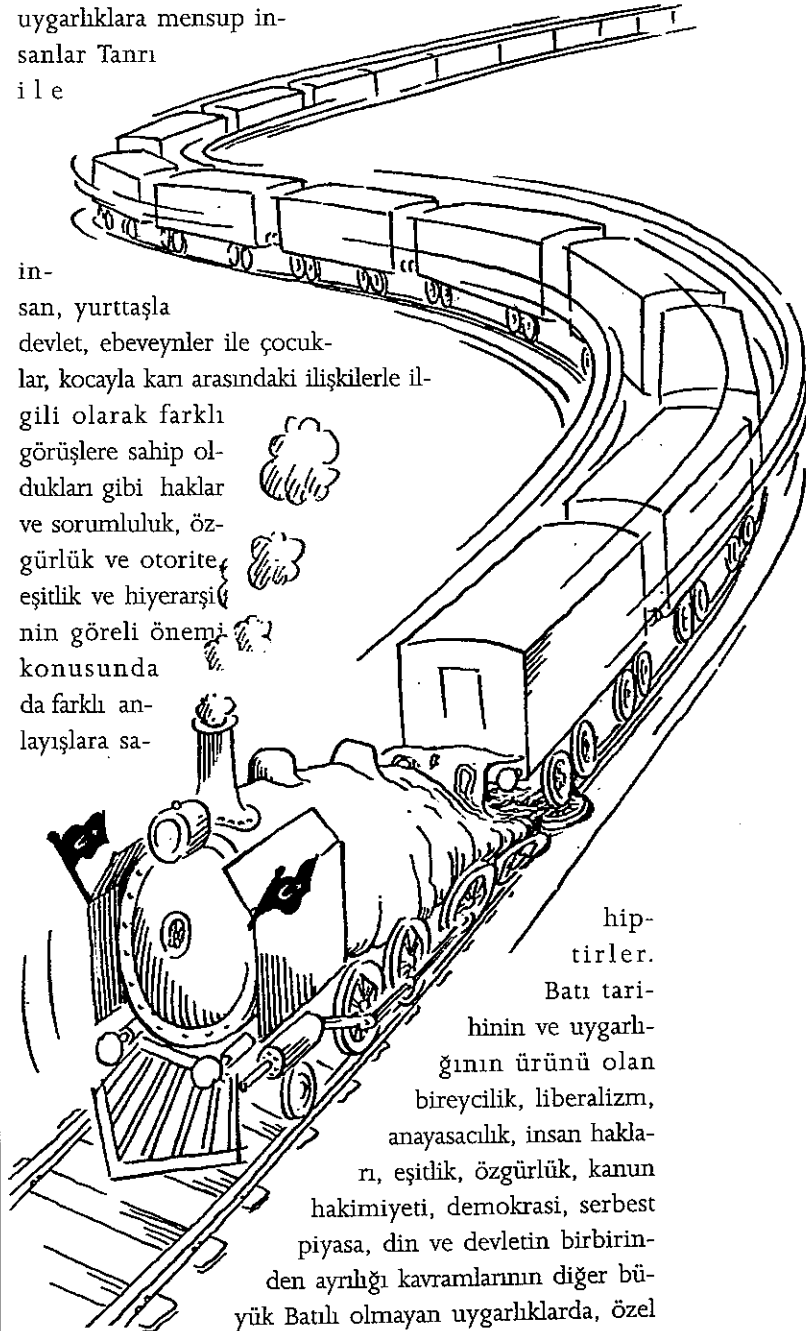
Buna karşılık Huntington'un böyle evrensel bir insan doğası ve bu doğanın evrensel talep ve arzuları konusunda deyim yerindeyse daha "gerçekçi", daha "şüpheli" bir perspektiften hareket ettiği anlaşılmaktadır. O, yine kabaca ifade etmek gerekirse insanın tarihi ve kültürü yaptığı değil, tersine tarih ve kültürün insanı yaptığı, meydana getirdiği kanaatinde. Ona göre, tarihin taşıyıcısı veya öznesi olan varlıklar, insanlar ve onların temel, değişmez doğaları veya psikolojileri değildir; toplumlar, toplumların ait

oldukları uygarlıklar ve uygarlıkları meydana getiren kültürler ve bu kültürlerin tarih içinde ortaya çıkmış olan birbirlerinden farklı ve birbirlerine indirgenemez ana fikirleri, duyguları, değerleridir.

Huntington uygarlıklar arasındaki farklılıkların sadece gerçek değil, aynı zamanda temel olduğu fikrindedir. Ona göre tarih içinde teşekkül etmiş olan farklı uygarlıklara mensup insanlar Tanrı

ile

in-
san, yurttaşla
devlet, ebeveynler ile çocuk-
lar, kocayla karı arasındaki ilişkilerle il-
gili olarak farklı
görüşlere sahip ol-
dukları gibi haklar
ve sorumluluk, öz-
gürlük ve otorite,
eşitlik ve hiyerarşi
nin görece önemi
konusunda
da farklı an-
layışlara sa-

hip-
tirler.

Batı tari-

hinin ve uygarlı-

ğının ürünü olan

bireycilik, liberalizm,

anayasacılık, insan hakla-

rı, eşitlik, özgürlük, kanun

hakimiyeti, demokrasi, serbest

piyasa, din ve devletin birbirin-

den ayrılığı kavramlarının diğer bü-

yük Batılı olmayan uygarlıklarda, özel

olarak İslam, Hint ve Uzakdoğu Konfüç-

yücsü uygarlıklarında ya hiçbir karşılığı yoktur veya onların bu uygarlıklara mensup toplumlar üzerinde fazla etkili olma şansı yoktur. Bundan dolayı gelecekte Fukuyama'nın öngördüğü gibi Batılı olmayan uygarlıklara mensup toplumlar ve ya insanların Batı'nın kurum ve kavramlarına, değerlerine, davranış biçimlerine yaklaşımları şöyle dursun, onların gerek kendi aralarında birbirleriyle, gerekse Batı uygarlığına ait toplumlarla bir çatışma içine girmeleri beklenmelidir.

Türkiye'nin tablodaki yeri ve geleceği

Peki bu tablo içinde Türkiye'nin yeri neresidir ve Türkiye ile ilgili olarak nasıl bir gelecek öngörülebilir? Fukuyama ve Huntington'un bu ana bakış açılarından hareketle, Türkiye ile ilgili nasıl bir görüşe ve onun geleceğine ilişkin olarak nasıl bir öngörüye sahip olacakları tahmin edilebilir. Fukuyama, hiç şüphesiz, genel olarak bütün dünya toplumlarının, bu arada İslam ülkelerinin, özellikle Türkiye'nin söz konusu evrensel trendin dışında kalmayacağı, zaten bunun

projesinde desteklemediklerini savunmaktadır.

Ancak Huntington, zaman zaman Türkiye'nin Batılılaşma projesini, imkansız bir şey olarak görmediği yönünde bazı şeyler de söylemiyor değildir. Bir defa o, ana ilgi konusu olan demokrasinin, tarihsel olarak Batı kaynaklı bir kurum ve kavram olduğunu kabul etmekle birlikte, demokrasiye ve demokratlaşmaya katkısı olan faktörleri çeşitli alanlarda arayacak kadar çoğulcudur. Demokrasiye ve demokratlaşmaya katkısı olduğu söylenen değişkenler arasında sadece dinle değil, ekonomik ve sosyal gelişmeyle, eğitimle, kültür ve geleneklerle ilgili faktörleri vb. saydığı ve bu faktörlerin hiçbirinin tek başına demokrasinin gelişmesini açıklamakta yeterli olmadığını itiraf ettiği gibi onların zaman içinde rollerinin ve önemlerinin değiştiğini de kabul etmektedir. Demokrasi hakkında çok dar ve sınırlayıcı bir tanımla benimsemediği gibi, uygarlıklar çatışması tezinde genel olarak bir uygarlığı belirleyen en önemli faktör olarak kabul eder gibi görüldüğü din faktörünün rolünü de

İslam toplumlarının halklarının da peşinden koştukları şey, sadece daha adil bir dünya, daha güvenli ve barış içinde bir hayattır. Böyle bir hayatın önünde bulunan engellerin bir kısmı hiç şüphesiz Batılı olmayan toplumların kendi tarihlerinden, kendi kültürlerinden, kendi yetersizliklerinden kaynaklanmaktaysa da hatırı sayılır bir bölümü Batı toplumlarının, kendi bencilliği ve anlayışsızlığın ürünüdür.

birçok ipucunun şimdiden görülmekte olduğunu savunmasına karşılık, Huntington, yine genel kuramına uygun olarak Türkiye ile ilgili olarak hiç de iyimser bir tablo çizmemektedir. Ona göre Rusya gibi diğer bazı ülkelerle birlikte Türkiye de bölünmüş ülkeler, fay hattı kuşağı üzerinde bulunan ülkeler kategorisine aittir. Bunlar, liderleri ve seçkinleri tarafından Batı treninin veya kervanının arkasına koşmak istenen, ama tarihleri, kültürleri ve geleneklerinin buna izin vermediği ülkelerdir. Huntington, Türkiye'nin tarihsel olarak en derin bir biçimde bölünmüş bir ülke olduğunu ileri sürmektedir. Onun uzunca bir süreden beri bir kimlik krizi içinde bulunduğunu, kendini yeniden tanımlamak istediğini, Atatürk geleneğini takip eden Türk yönetici ve elitleri Türkiye'yi çağdaş, laik, Batı tipi ulusal bir devlete dönüştürmek isterlerken Türk toplumunun daha geniş katları, sosyal ve kültürel tabanının bu projeye karşı çıktığını, ayrıca Batı dünyasının elitlerinin de Türkiye'yi bu amaç ve

her zaman açıklayıcı tek temel faktör olarak da görmemektedir. Konfüçyüsçü demokrasi kavramının kendi içinde bir çelişki olduğunun açık olduğunu söylemekle birlikte E. Gellner'in İslamiyet ile ilgili değerlendirmesini benimseyerek "İslamiyetin yüksek kültür biçiminin tektanrıcılık, yönetim ahlakı, bireysellik, kutsal metinlere bağlılık, pürite-nizm, aracılık ve hiyerarşiye karşı eşitlikçi bir husumet, büyü unsurunun nisbeten önemsizliği" gibi modernlik ve modernleşmenin gerekleriyle uyumlu olduğu varsayılabilcek birçok özelliğe sahip olduğunu kabul etmekte ve bunların demokrasinin gerekleriyle genellikle uyumlu olduğunu söylemektedir.

Özel olarak Türkiye'nin durumuyla ilgili olarak da gerek onun kimlik, gerek demokrasi ile ilgili sorununun, üstesinden gelinmez ölümcül bir sorun olmadığını düşündüğünü ima eden bazı sözler de sarf etmektedir. Birinci sorunla ilgili olarak örneğin uygarlık krizi içinde bulunan bö-

lünmüş bir ülkenin bu krizi aşması için üç temel şartın var olduğunu, bunların birincisinin o ülkenin siyasal ve ekonomik seçkinlerinin kendini yeniden tanımlama konusunda arzulu ve destekleyici olmaları, ikincisinin o ülkenin halkının bu yeniden tanımlamayı onaylamakta istekli olması olduğunu savunmakta ve bu iki şartın, Türkiye ile ilgili olarak geniş ölçüde mevcut bulunduğunu kabul etmektedir. Üçüncü şartı ise, söz konusu ülkenin içine girmek istediği uygarlığın hakim gruplarının bu ülkeyi kendi uygarlıkları içine alma yönünde gösterecekleri isteklilik olduğunu belirtmekte ve bu bakımdan Avrupa topluluğuna büyük bir sorumluluğun düştüğünü hatırlatmaktadır. Yirminci yüzyıl sonunda dünyada, demokratlaşma sürecini incelediği "Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonunda Demokratlaşma" adlı kitabında bütün bunları hatırlatarak "Türkiye'nin kenar konumu, islami mirası, geçmiş askeri müdahaleleri ve kuşkulu insan hakları karnesi nazara alındığında Türk demokrasisi herhalde en az 1970'lerdeki İspanyol, Portekiz ve Yunan demokrasileri kadar Avrupa Birliği'nin desteğine muhtaçtır" demektedir.

İslam dünyasında Türkiye'nin özel konumu

Huntington'un İslam ile ilgili olarak görüşünü paylaştığını söylediğimiz yakınlarda vefat etmiş olan ünlü İngiliz sosyologu ve İslam araştırmacısı E. Gellner ise Türkiye ile ilgili olarak daha özel bir tez ileri sürmektedir. Gellner, büyük dünya dinleri içinde İslam'ın kendisine mahsus bazı özellikleri ile bir biriciklik karakterine sahip olduğunu düşündüğü gibi, İslam dünyası içinde de Türkiye'nin yine bazı kendine özgü nitelikleri ile bir başka biriciklik özelliğini sergilediğini savunmaktadır. Birinci konuyla ilgili olarak Gellner sosyolojinin en ünlü tezlerinden biri olan sekülerleşme tezinin, yani sanayileşme ve ona eşlik eden siyasal değişmelerle birlikte çağdaşlaşmanın, dinin toplum üzerindeki etkisini zamanla ortadan kaldıracığı tezinin, İslam'la ilgili olarak geçerli olmadığını gördüğünü söyler. İkinci teziyle ilgili olarak da, Türkiye'nin gerek

İbni Haldun'un bütün müslüman toplumlarının genel olarak kendisine itaat ettikleri görülen cemaatten cemiyete geçiş modeline uymayan farklı devlet yapısı, gerek çağdaşlaşma sürecinde bu farklı devlet yapısına dayanılarak gerçekleştirilen ulus yaratma ve milliyetçilik modeliyle, nihayet bu devlet ve uluslaşma modelinin imkan verdiği laiklik gibi başka hiçbir müslüman ülkenin gerçekleştirme imkanını bulamadığı farklı çağdaşlaşma uygulamalarıyla İslam ülkeleri arasında da kendi türünde biricik olan bir konuma sahip olduğunu savunmaktadır.

Sonuç olarak, Gellner'e göre İslam'la, özellikle yukarıda özelliklerini belirttiği yüksek İslam'la demokrasi arasında da antagonist bir çelişki olmadığı gibi kendisine mahsus bazı özellikleri ile müslüman ülkeleri arasında özel bir ko-

numu olan Türkiye'nin, çağdaşlaşması ve bu arada demokratikleşmesi konusunda önünde aşılabilir bir engel bulunmamaktadır. Ancak, bu öte yandan, Gellner'in Türkiye'de çok partili demokratik düzene geçildikten ve demokrasinin bütün kurum ve kurulları ile çalışmaya başlamasından sonra bazı ciddi problemlerle karşılaşmaya başlamayacağını düşündüğü anlamına da gelmemektedir. Gellner, Batı sosyopolitik sistemini benimseyen Türkiye'nin, demokrasinin işlemeye başlamasından sonra er ya da geç dinle flört etmeye başlayan halk gerçeği ile karşı karşıya geleceğini ve bu durumda ya demokrasiden vazgeçmek veya bir zamana kadar benimsediği modernleşme modelini terk etmek seçimiyle karşılaşacağını haber vermektedir.

Gellner'in özel olarak üzerinde durmadığı üçüncü bir al-

ternatifin ise Türkiye’de hakim güçlerin bir yandan Kemalist modernleştirici mirası koruyarak öte yandan demokrasinin devamını sağlamaya çalışmaları olacağı anlaşılmaktadır ki, bunun Huntington’un terminolojisinde karşılığı popülist demokratik yönetimlerle daha muhafazakar askeri rejimler arasında gidip gelme veya bunların sırayla birbirlerini izleme sürecinden meydana gelen “dönemsel örüntüde” ülkeler modeli olmaktadır.

Yanıtlanması zor sorular

İkibinlerin son on yılı globalleşme, dünyanın büyük uygarlıkları arasındaki ilişkiler, İslam dünyasının bu globalleşme süreci içindeki durumu, İslam ülkelerinde demokrasi ile ilgili gelişmeler, Türkiye’nin Batı dünyası ve uygarlığına katılma yönündeki, onunla bütünleşme yolundaki çabaları konularında gelişmelerle ilgili olarak neyi gösterdi? Olaylar acaba Huntington’u mu, yoksa Fukuyama’yı mı doğrular bir yönde seyretmektedir? 11 Eylül olayı

lamalarında bulunmuşlardır. Aristoteles insanın özü itibarıyla akıllı bir hayvan olduğunu söylemiştir. Freud ise insanın özünü bilindiği gibi akılda değil, içgüdüde bulmuştur. Nietzsche yine Aristoteles’e karşı insanı bir akıl değil irade, kudret iradesi olarak tanımlamıştır. Epiküros, insanı biraz Fukuyama’ya benzer şekilde haz peşinde koşan bir varlık olarak tanımlarken, Kant, buna karşı çıkararak onu ödev duygusunun yönettiği ahlaki bir varlık olarak açıklamıştır. Locke, insanın temel ihtiyacının özgürlük olduğunu söylerken W. Reich insanda özgürlükten kaçma yönünde bir doğanın varlığından söz etmiştir.

Huntington’un kuramı da benzeri özellikler ve zayıflıklar içermektedir. Huntington, Fukuyama’nın tersine her zaman ve her yerde değişmez olan insan psikolojisine ve bu psikolojinin temel taleplerine değil, tarih ve geleneklere, kültüre göndermede bulunmaktadır. Huntington’da tarih, gelenekler ve kültür, Fukuyama’da insan psikolojisi veya doğasının oynadığı rolü oynamaktadır. İnsanın ait ol-

Eğer 11 Eylül’den bir ders alınacaksa bu dersi, müslüman toplumlarının sorumlu yöneticileri kadar, hatta onlardan fazla Batı toplumlarının yöneticileri ve aydınları, halkları almalıdır. Batılılar kendilerini, Huntington’un uygarlıklar çatışması tezinin aldatıcı rahatlığına terk etmemelidirler. Siyasi köktendicilik müslüman toplumların ayırd edici karakteri değildir.

Huntington’un uygarlıklar çatışması tezini doğrular bir nitelik mi göstermektedir? İslam dünyasının Batı’ya ve Batı uygarlığına karşı topyekün bir başkaldırısı ve saldırısı mı söz konusudur? Doğrusu bu tür soruları cevaplamak kolay görünmemektedir.

Bu tür soruları cevaplamanın zorluğu, birkaç şeyden ileri gelmektedir. Birinci olarak aradan geçen zaman çok kısadır. On yıl gibi kısa bir süre Huntington veya Fukuyama’nın gibi çok kapsamlı, çok genel tezleri veya kehanetleri test etmek için yeterli değil gibi görünmektedir.

İkinci olarak, Fukuyama ve Huntington’un kehanetleri, benzeri büyük hikayeler gibi insan, toplum, kültür hakkında büyük varsayımlara ve doğal olarak gereğinden fazla basitleştirmelere dayanmaktadır. İnsanın temel ihtiyacının maddi alanda konfor, manevi alanda kabul görme olduğu bu tür bir büyük varsayımdır. Başka bazı büyük insan gözlemcileri buna benzer başka bazı büyük insan doğası açık-

duğu toplumun, bu toplumun tarihinin, tarih içinde teşekkül etmiş olan kültürünün onun duygu ve düşünce dünyası, değerleri üzerinde büyük etkisi olduğu şüphesizdir. Ancak eğitim görmüş insanın kimliğini sadece onların belirlediğini söylemek, gereğinden fazla kesin bir şey söylemek olduğu gibi kültürlerin kendi içlerine kapalı ve değişmez olduklarını ileri sürmek de yine gereğinden fazla basitleştirmek anlamına gelmektedir.

Üçüncü olarak, gerek Fukuyama, gerekse Huntington geleceğe ilişkin kehanetlerinde Popper’in “Tarihsiciliğin Se-faleti ve Açık Toplum ve Düşmanları”nda haklı olarak üzerinde durduğu bir noktayı göz ardı eder görünmektedirler: Popper, her türlü kehanet teorilerinde kendini gerçekleştirmeyen kehanet paradoksu diye adlandırdığı bir şeyden söz etmektedir. Bu, kendi haline bıraktığınız takdirde gerçekten meydana gelecek olan bir şeyin gerçekleşeceğini söylediğiniz için artık gerçekleşmemesi durumunda söz konusu olan

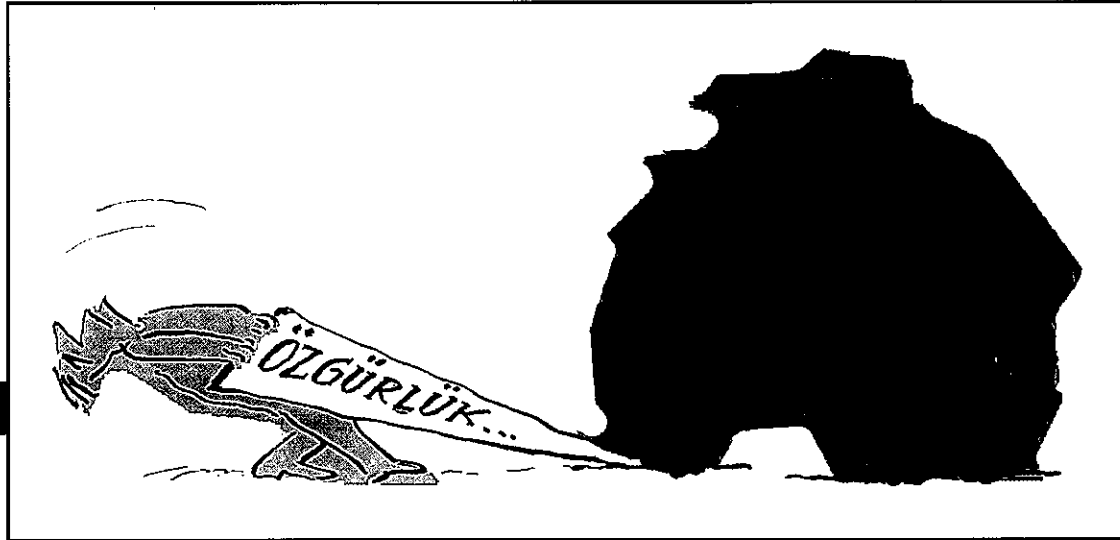
şeydir. Bu durum, Huntington'un ileri sürdüğü uygarlıklar çatışması için de söz konusu değil midir? 11 Eylül olayı arkasından gerek Batı dünyasının, gerek İslam ülkelerinin sorumlu yöneticileri ve akli başında akademisyenleri, aydınları, İslam toplumları ile Batı arasındaki çatışmacı ortamı yumuşatmak ve bu ortamı yaratan nedenleri teşhis ederek elden geldiğince onlara çare bulmak yönünde bir çaba içine girme ihtiyacını hissetmediler mi? Bu çabaların kısa bir süre içinde olumlu sonuçlar vermesinin zor olacağı kabul edilebilir. Ama bu problemin görülmesi ve bu ihtiyacın hissedilmesinin kısa, hatta orta vadede olumlu bir sonuç vermesi de uzun vadede bu kehaneti geçersiz kılacak bir yöne bizi götüreceğini söylemek makul değil midir?

Nihayet gerek Huntington, gerekse Fukuyama söz konusu tezlerini doğrulamak için yalnızca insan ve kültürün doğası ile ilgili bazı büyük varsayımlardan kalkarak kendi içinde tutarlı ve sistemli düzgün akıl yürütmeler yapmakla kalmamakta, aynı zamanda tarihsel olaylardan, empirik dünyadan devşirdikleri olguları da yardımlarına çağırılmaktadırlar. Ancak tarihten ve empirik

dünyadan özenle seçilen bu olaylar ve olgular konuyla ilgilenenler tarafından her zaman bilindiği gibi çeşitli ve çok anlamlıdır. Onlar, gerek bu kuramları, gerekse onlardan farklı olan diğer büyük kuramları doğrulayabilecek bir nitelik taşırlar. Marx, Weber, Freud, Durkheim, İbni Haldun gibi büyük tarih felsefecileri, kültür kuramcıları, toplumbilimciler, tarihsel ve empirik olaylar cephaneliğinden kendi kuramlarını doğrulayabilecek olguları arayıp bulmakta hiçbir zaman büyük güçlüklerle karşılaşmamışlardır. Nitekim gerek Fukuyama'nın tarihin sonu, gerek Huntington'un uygarlıklar çatışması tezlerinin dünya çapında yarattığı tepkilerde bu tezlere karşı çıkan birçok siyaset bilimcisi ve düşünür de bu karşı çıkışlarında söz konusu tezleri yanlışlayan birçok tarihsel, çağdaş, empirik olguları bulmakta ve ortaya getirmekte, fazla güçlükle karşılaşmamışlardır.

"İslam dünyasında demokrasinin gerçekleşmesi imkansız değilse de pratikte muhtemel değildir"

Bu olgulardan en önemlisi olarak gördüğümüz bir şeyi ele almak istiyoruz. Huntington'un uygarlıklar çatışması tezinin temelinde bulunan en önemli iddialarından biri yukarıda kısaca işaret ettiğimiz gibi demokrasinin Batı uygarlığının ayırdedici bir karakteristiği olduğu iddiasıdır. Yine yukarıda temas ettiğimiz gibi Huntington, Konfüçyüsçü demokrasinin kendi içinde çelişik bir kavram olduğu görüşündedir. İslam hakkındaki anlayışı ise biraz daha nüanslı ve yumuşaktır. O, Gellner'i izleyerek İslam'ın kuramsal ilkeleri bakımından demokrasiye ters düşmeyen bir yapıda olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte dinsel cemaatle siyasal toplum arasında bir ayrım yapmaması, Sezar'la Tanrı'yı

birbirinden ayırmaması, siyasal katılımı dinsel aidiyete bağlaması yönündeki özellikleriyle ve yönetimin meşruiyetini ve politikayı dinsel öğretilerden ve uzmanlıktan kaynaklanan bir şey olarak görmesi ölçüsünde İslam'ın siyasal kavramlarının demokratik siyasetinden öncüllerinden farklı olduğu ve onlara zıt düştüğü kanaatindedir. Öte yandan, Huntington, pratikte de tam olarak demokratik bir politik sistemi belli bir zaman süresi içinde devam ettiren tek ülkenin Türkiye olduğunu, bunun ise Atatürk'ün toplum ve politika hakkında islami kavramlara dayanması sayesinde değil, bunun tam tersine açık olarak onları reddetmesi sonucunda ortaya çıktığını söylemektedir. Sonuç olarak Huntington'a göre, İslam dünyasında demokrasinin gerçekleşmesi imkansız değilse de pratikte pek muhtemel değildir.

Şimdi bu iddianın içinde büyük ölçüde doğruluk payı taşıdığını, geleneksel İslam uygarlığının hem kuramsal bazı öncülleri bakımından demokrasinin ilkelerine aykırı bir özellik gösterdiğini, hem de İslam ülkelerinin tarihi ve zamanımızdaki empirik uygulamaları bakımından demokrasiyle uyuşmayan bazı önemli unsurlar içerdiğini kabul etmek mümkündür. Ama bunlardan hareketle İslam'la demokrasinin ilişkilerinin geleceği bakımından, daha doğrusu müslüman toplumlarında demokrasinin geleceği bakımından olumsuz veya karamsar bir kehanette bulunmak ne kadar makul veya gerçekçidir. Bu konuyla ilgili olarak müslüman toplumların halklarının demokrasiyle ilgili başka bazı deneylerine, örneğin Türk halkının son elli yıllık deneyine daha insaflı bir şekilde bakmak, bundan daha da önemli olarak müslüman halkların demokrasiyle ilgili duygu ve düşüncelerini kendilerinden sormak, onların demokratik denilen siyasal yönetim biçimi hakkındaki duygu ve düşüncelerini, tutum ve değerlerini empirik olarak araştırmak daha

mesi Türkiye de içinde olmak üzere, müslüman toplumlarında demokratik performans konusunda görülen kusur veya eksikliklerin, yetersizliklerin nedenlerini en azından başka alanlarda aranması gerektiğini ima etmektedir.

Türk toplumunda demokrasiye sanılandan daha fazla önem veriliyor

Huntington'un yukarıda sözünü ettiğimiz makalesinin yayınlanmasından hemen bir sene sonra TESEV'in Esmer, Sunar ve Alpay aracılığıyla İstanbul'da yaptırdığı bir araştırmanın sonuçlarına göre, Türk insanının büyük bir çoğunluğu kendisini hem dindar olarak görmekte, hem de laikliğin doğru ve önemli olduğunu düşünmektedir. Yine bu araştırma sonuçlarına göre; kişiler, kendileri için en önemli gördükleri kurumlar arasında aileden sonra demokrasiyi zikretmektedirler. Demokrasiyi çok önemli bulanların oranı yüzde yetmiş gibi son derece yüksek bir rakama ulaşmaktadır. Araştırmayı yapanların haklı olarak dikkat çektikleri üzere,

İslami kökten dincilik denen bir olgu varsa -ki vardır- bu olgu, bir yeniden diriliş işareti olmaktan çok "öteki" ile sınırın geçilmiş olmasının yarattığı bir yeniklik, şaşkınlık ve çaresizlik duygusudur. Yenilmiş, çaresizi tehdit etmek veya zalim olarak nitelendirmek ise ahlaki bakımdan büyük haksızlıktır.

makul ve gerçekçi olmayacak mıdır? Çünkü bu konuda yapılan bazı araştırmalar empirik olarak hiç de Huntington'u doğrulayan veriler ortaya koymamaktadır.

Bu araştırmaları, özel olarak Türkiye'yi ele alan araştırmalar ile dünya ölçeğinde yapılan araştırmalar olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Son on yılda ciddi ve saygıdeğer bilim adamları ve kurumları tarafından Türkiye özelinde yapılan bütün değer araştırmaları, politik kültür araştırmaları kendilerini dindar müslüman olarak tanımlayan Türklerin çok büyük bir çoğunluğunun demokrasinin temel kuram ve kavramlarıyla ciddi bir sorunları olmadığını düşündüklerini ortaya koymaktadır. Türkiye dışında birçok İslam ülkesinin halklarının, demokrasi karşısındaki tutumlarını soruşturmaya yönelik benzeri araştırmalar, bu ülkelerin halklarının da demokrasi konusunda Türk halkıyla benzeri duygu ve düşünceleri paylaştıklarını göstermektedir. Bu araştırmaların sonuçlarının doğru bir şekilde okunması ve değerlendiril-

demokrasinin laiklikten de dinden de daha önemli bulunması, Türk toplumunda demokrasiye sanılandan daha büyük ölçüde değer verildiğini göstermektedir.

Şubat 1999'da Toprak ve Çarkoğlu tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre ise, Türk halkının yüzde seksen civarında bir çoğunluğu, Cumhuriyet devrimlerinin ülkeyi ileri götürdüğüne inanmakta, geleneksel İslam hukukuna tamamen aykırı hükümler içeren Medeni Kanunu ise büyük çoğunlukla desteklemektedir. Bu araştırmanın önemli bir bulgusuna göre; Türkiye'de Şeriat'a dayalı bir din devleti kurulmasını isteyenlerin oranı sadece yüzde yirmi birdir. Kaldı ki bu genel sayının içinde, öte yandan, İslam hukukuna göre dört kadına kadar evlenmeyi uygun bulanların oranı yüzde on, zina yapan kadınlara Kur'an'a göre ceza verilmesini savunanların oranı ise ancak yüzde birdir. Bu araştırmada halkın dini konulardaki hoşgörüsünü ölçen bir dizi soruya alınan cevaplar da son derece ilginçtir. Buna göre başka dinlere ina-

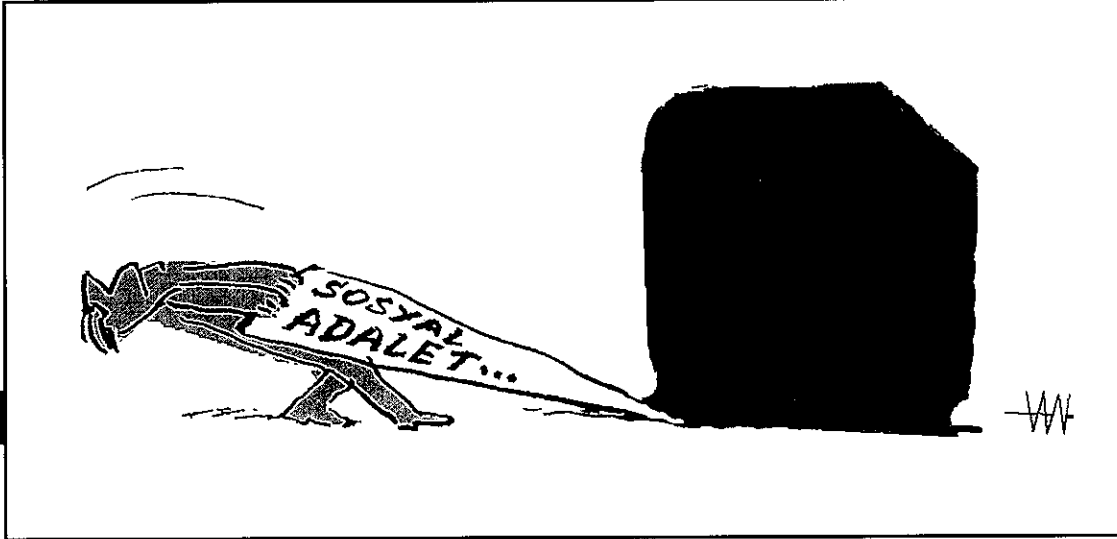
nanlar arasında iyi insanlar olabileceğini düşünenlerin oranı yüzde seksen dokuzdur. Başka dinlere mensup olanların günah işlememiş olsalar dahi cennete giremeyeceklerini savunanların oranı ise sadece yüzde yirmi dokuzdur.

AB ve Batı dünyası ile ilişkiler

Son zamanlarda Türkiye'yi en çok meşgul eden bir konuyla, Avrupa Birliği'ne girme konusuyla ilgili olarak da ortaya çıkan rakamlar da son derecede açıktır. 1993'de İstanbul'da yapılan yukarıda sözünü ettiğimiz araştırmaya göre, Türkiye'nin İslam dünyasının bir parçası olması gerektiğini düşünenlerin oranının yüzde yirmi bir olmasına karşılık onun Avrupa Birliği'ne girmesi ve onun bir parçası olması gerektiğini düşünenlerin oranı yüzde ellidir. Bu konuyla ilgili yapılan son anketlerde ise Avrupa Birliği taraftarlarının oranının yüzde yetmiş beşlere yükseldiği bilinmektedir. O halde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerde sorun, en azından bu Birliğe girme iradesi veya arzusu bakımından Türkiye'den veya Türk halkından kaynaklanmamaktadır. Huntington'un iddia ettiği

herhangi bir sakınca yoktur.

İşin ilginç tarafı, sonuçları son zamanlarda yayınlanmış olan çok geniş kapsamlı bir araştırmanın da Türkiye araştırmaları ile benzeri sonuçlar vermiş olmasıdır. Harvard Üniversitesi John F. Kennedy Siyaset Okulu'nun araştırma raporları dizisinde yayınlanan bu araştırma, dünya üzerinde yetmiş ülkenin hakları arasında 1995-2001 yılları arasında yapılan değer araştırmalarının (World Values Studies) sonuçlarını karşılaştırmaktadır. Birbirinden ilginç olan bu sonuçlar arasında bizi özellikle ilgilendirenleri şöylece özetleyebiliriz. Demokrasiye inanç ve ona verilen değer bakımından İslam dünyası, Batı dünyasına göre kayda değer bir farklılık göstermemektedir. Batı dünyası ile İslam dünyası arasında temel çatışma noktasının demokrasiyle ilgili oldu-

gibi Türk insanı Mekke ile Brüksel arasında kendisini sıkışmış hissetmemektedir. Türkiye'yi, Mekke'ye veya Taşkent'e doğru iten Avrupa Birliği'dir. Yine Huntington'un iddia ettiği gibi, Türk insanının büyük çoğunluğu itibarıyla bir kimlik krizi de yoktur. Türkiye'nin kendini yeniden tanımlamasına ve Batı dünyası veya uygarlığı içinde yer alma arzusuna karşı çıkış, Batı uygarlığının kendisinden gelmektedir. Kaldı ki şu anda Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerde milyonlarca Türk yaşamaktadır ve bu milyonlarca insanın Batı uygarlığı içinde yaşamaktan herhangi bir şikayetleri olmadığı gibi onların Batı kurum ve kavramları, değerleri için, Batı kültürü için ciddi bir tehdit oluşturduğunu gösteren herhangi bir işaret de mevcut değildir. O halde bu uygarlık uyusmazlığı tezinin söz konusu büyük müslüman Türk insan kitlesi ile ilgili olarak doğru olmadığının empirik olarak ortada olduğunu söylemekte

ğu konusundaki Huntington'un tezi, söz konusu araştırmanın yazarlarına göre, açıkça yanlıştır. Bu iki toplumda savunulan politik değerler konusunda çarpıcı benzerlikler mevcuttur. Evet, toplumda dinsel önderlerin rolü konusunda müslüman halklar, Batı halklarından ayrılmaktadır; ama bu dikotomik bir çatışma olmadığı gibi öte yandan müslüman olmayan bir çok dünya halkı da bu konuda müslüman dünyasına ait toplumlarla aynı görüşleri paylaşmaktadır. İslam'la Batı'yı birbirinden ayıran fay hattı, Huntington'un düşündüğü gibi demokrasi ve politik değerler alanından geçmemekte, kadın erkek eşitliği ve cinsel özgürleşme alanında ortaya çıkmaktadır. İslam'ı Batı'dan ayıran uçurum, bu araştırmayı yapanların kendi deyimleriyle Demos'la değil, Eros'la ilgilidir.

Aslına bakılırsa, en azından dinci değil de dindar müslüman Türk halkı ile demokrasi arasında ciddi bir sorun olmadığını görmek için bu tür araştırmalara fazla gerek olmadığını bile söylemek mümkündür. Bu araştırmalar, sadece Türkiye'nin son elli yıllık siyasal ve sosyal gelişmesini tarafsız bir gözle inceleyecek makul bir gözlemciye kendisini kabul ettirecek bir olguyu bilimsel ve delilli bir biçimde gözler önüne sermekten fazla bir şey yapmamaktadırlar. Görüş'ün 33. sayısında yer alan "İslam, demokrasi ve Türkiye" başlıklı makalemde belirtmiş olduğum gibi, İslam ülkelerinde, bu arada özellikle Türkiye'de sokaktaki insanın demokrasi uygulamasından memnun olmadığını gösteren herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Huntington'un dünya geneliyle ilgili olarak söylediği gibi demokrasiler geçmişte bir iki istisna dışında halkın oyu veya halktan kaynaklanan başkaldırıyla ortadan kalkmamıştır. Demokrasilerden otoriter veya totaliter sistemlere geçiş, hemen her zaman, ya demokratik olarak seçilmiş liderleri deviren askeri darbeler veya geçmişte Almanya ve İtalya örneğinde olduğu gibi demokrasiyi ortadan kaldıran sivil, hükümet darbeleri sonucu olmuştur. Türkiye'de elli yıl kadar önce demokrasiye geçilmesinden bu yana, Türk halkından demokrasinin İslami kurama veya İslami geleneklere aykırı olduğundan dolayı terk edilmesi gerektiği yönünde bir itiraz yükselmemiştir. Türk halkının, demokrasiyi kaynağı dışarıda olan yeni ve yabancı bir kurum olarak kendi inanç ve değerlerine aykırı bir şey olarak gördüğünü gösteren bir işaret de yoktur. Tek cümle ile Türk halkının demokrasi, onun uygulamaları ve sonuçlarından memnun olmadığını gösteren hiçbir ciddi emare mevcut değildir. Yukarıda sözünü ettiğimiz büyük araştırma, diğer müslüman ülkelerin halklarıyla ilgili olarak

da benzeri sonuçların söz konusu olduğunu göstermektedir. Fukuyama'nın terimlerini kullanırsak bunun tersini düşünmek gerçekten insan doğasına aykırı olacaktır. Hangi normal insan kendisine hem diğer insanlar karşısında manevi-hukuki olarak eşit kabul ve hem de iktidardan pay almak suretiyle yapabileceği mali-ekonomik düzenlemeler aracılığıyla daha fazla imkan ve çıkar sağlayabilecek bir rejime bilinçli bir biçimde karşı çıkabilir?

11 Eylül, eğer dünyaya bir şey öğretecekse bu, Huntington'un uygarlıkların çatışma durumunda olduğu, bu arada

Batı'nın İslam uygarlığının ve toplumlarının meydan okuma tehdidi altında bulunduğu tezi olmamalıdır. Eğer 11 Eylül'den bir ders alınacaksa bu dersi müslüman toplumlarının sorumlu yöneticileri kadar, hatta onlardan fazla Batı toplumlarının yöneticileri ve aydınları, halkları almalıdır. Batılılar kendilerini Huntington'un uygarlıklar çatışması tezinin aldatıcı rahatlığına terk etmemelidirler. Siyasi kökten dincilik müslüman toplumlarının ayırd edici karakteri değildir. Batılı olmayan diğer halklar ve toplumlar gibi İslam toplumlarının halklarının da peşinden koştukları şey, sadece daha adil bir dünya, daha güvenli ve barış içinde bir hayatır. Böyle bir dünya ve böyle bir hayatın önünde bulunan engellerin bir kısmı hiç şüphesiz Batılı olmayan toplumların kendi tarihlerinden, kendi kültürlerinden, kendi yetersizlikleri ve güçsüzlüklerinden kaynaklanmaktaysa da hatırı sayılır bir bölümü Batı toplumlarının, Batı uygarlığının kendi bencilliği, açgözlülüğü ve anlayışsızlığın ürünüdür. Fouad Ajami'nin haklı olarak dediği gibi İslami kökten dincilik denen bir olgu varsa -ki vardır- bu olgu, bir yeniden diriliş işareti olmaktan çok "öteki" ile sınırın geçilmiş olmasının yarattığı bir yeniklik, şaşkınlık ve çaresizlik duygusudur. Yenilmiş, çaresiz tehdit etmek veya zalim olarak nitelendirmek ise, ahlaki bakımdan büyük haksızlıktır.

Prof. Dr. Ahmet Arslan

Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Kaynakça

- 1- Fouad Ajami, "Fakat Dediler ki Kulak Vermeyeceğiz", Medeniyetler Çatışması, Samuel P. Huntington içinde, Der. Murat Yılmaz, Ankara, 1997
- 2- Ahmet Arslan, "İslam, Democracy and Turkey", Private View, Autumn 1997
- 3- Ahmet Arslan, "Popper ve Açık Toplum", İslam, Demokrasi ve Türkiye içinde, Ankara, 1999
- 4- Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilisations?", Foreign Affairs, Summer, 1993
- 5- Samuel P. Huntington, Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma, çev. Ergun Özbudun, Ankara, 1973
- 6- Samuel P. Huntington, "Democracy's Third Wave", Journal of Democracy, Spring, 1991
- 7- Francis Fukuyama, The End of History and the Last Man, Newyork, 1992
- 8- Ernest Gellner, "The Turkish Option in Comparative Perspective", Rethinking Modernity and National Identity in Turkey içinde, yay. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, Washington, 1997.
- 9- İslam and the West: Testing the Clash of Civilisations Thesis, Pippa Norris and Ronald Inglehart, April 2002 RWP02-015, KSG, Harvard University Faculty Research Working Papers Series,
- 10- Türkiye'nin Politik Kültürü Araştırması, İstanbul Uygulaması Sonuçları, Proje Sorumluları ;Prof. Dr. Yılmaz Esmer-Prof. Dr. İlkay Sunar-Dr. Şahin Alpay, Tesev, tarihsiz rapor.
- 11- Türkiye'de Siyasal İslam, Ali Çarkoğlu-Binnaz Toprak, tarihsiz, rapor özeti

Yılların birikimini taşıyoruz...

Fransa'dan İspanya'ya, Portekiz'den İtalya'ya, Yunanistan'dan Benelux ülkelerine eksiksiz ve kusursuz taşımacılık hizmeti veren bir iş ortağınız var: Sertrans.

Sertrans, 75'i kendisine ait olmak üzere toplam 130 araçlık dev filosuyla kara, hava, deniz taşımacılığı konularında hizmet veriyor. Araçlarının donanımından yakıt seçimine kadar doğaya ve ekolojik dengeye özen gösteren çevreci çalışma prensibini daima önde tutuyor. Tüm araçlarında bulunan Satellite Uydu Sistemi sayesinde, her an, taşınan yükünüzü yani yılların birikimiyle var ettiğiniz ürünlerinizi kontrol etmenizi sağlıyor. Depolama, gümrükleme ve antrepo alanlarını da içeren 70.000 m² alan üzerine kurulu tesislerinde tam lojistik hizmeti veriyor. Türkiye'nin yanı sıra Fransa, İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan ve Benelux ülkelerinde bulunan acenteleri ile de yükünüzü sorunsuz bir şekilde varış yerine ulaştırıyor.

Daha güçlü bir Türkiye'ye ancak ekonominin temelleri olan ithalat ve ihracat ile ulaşılabilceğinin bilincinde olan Sertrans, ISO 9002 belgeli üstün hizmet standardıyla durmaksızın yol alıyor.

Tüm araçlarımız 24 saat On-Line takip edebileceğiniz Satellite Uydu Sistemiyle donatılmıştır.

Tel: +90 (212) 441 36 36 (Pbx) Faks: +90 (212) 441 84 34 - 441 90 19

www.sertrans.com.tr

Küreselleşen dil

Emre Erkut

Küreselleşmenin etkilerinden biri, belki de en önemlisi, ulus-devlet kavramının ve ulus bilincinin değişime uğraması, cesaretli bir deyişle ifade edecek olursak, zayıflamasıdır. Ulus kavramını destekleyen veya oluşturan unsurlara baktığımızda, bunların arasında en önemlisinin dil birliği olduğunu söylemek rahatlıkla mümkün. Din, coğrafya, ırk birliği gibi bileşenleri de var ulus kavramının, ancak, hiçbirisi dil kadar kritik bir faktör değil. Atatürk de Kurtuluş Savaşı'nı takiben, ümmetten millete doğru bir paradigma değişimi yaratmaya çalışırken, boşuna "ülkesinin yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır" dememiştir.

Küreselleşmenin dil bağlamındaki etkisi ise, iki benzer ama farklı şekilde gerçekleşmektedir: (1) bazı dillerin diğer dillere göre öncelik kazanması ve yayılması, (2) yerel dillerin bu dalga paralelinde değişime uğraması. Genelde milliyetçi ve hamasi duygular ile (çoğunlukla herhangi bir yabancı dilde uzman olmayan ve herhangi bir yabancı kültürü derinlemesine tanımayan kişiler tarafından) bu iki olgu bir arada, "yabancı dillerin bizim dilimiz üzerinde hegemonya kurması" şeklinde dile getirilmiştir. Atatürk'ün yukarıdaki ifadesi o günün koşullarında gerekli olan, ama bugünün dünyasında geçersiz olan bir ifadedir. Bu olgular, serinkanlı bir analizle daha sağlıklı incelenebilir.

Hiçbir dil "safkan" değildir

Bize göre daha alt düzlemde bir etki olan ikincisinden başlayacak olursak, bugünkü veya "küreselleşme öncesi" halleriyle, hiçbir dil zaten tabiri yerindeyse "safkan" değildir. Türkçeye her dilden pek çok sözcük ve kalıbın bulaşmış olması bir istisna değildir. Ancak ülkemizde yabancı dil eğiti-

mi ve yabancı dilde eğitim yetersizliği nedeniyle, yabancı dil kültürü henüz nüfusun ihmal edilebilir bir parçasında gerçekten yerleşmiş olduğundan, bu durumun ülkemize ve dilimize has bir arıza olduğu görüşü maalesef yaygındır. Örnek verecek olursak, İngilizce aslında tamamen melez bir dildir. Germanik kökende olmasına rağmen, Kuzey Avrupa dillerinin yoğun etkisinde kalarak oluşmuştur, aynı zamanda, Fransızca (dolayısıyla Latince) kökenli sözcükler de İngilizcede önemli yere sahiptir. Hal böyleyken, İngiltere'de veya Amerika'da insanlar neden bizim dilimizde bu sözcükler var diye şikayet etmezler. İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca, Latince kökenli olup, pek çok yapıyı ve sözcüğü birbirlerinden almıştır veya ortak kullanmaktadır.

Daha geniş bir perspektifte baktığımızda, tarih içinde hiçbir varlık ve kavramın sabit kalmadığı gibi diller de sabit kalmamıştır. Değişmeyen tek şeyin değişim olduğu, elbette diller için de geçerlidir. Dolayısıyla küreselleşme nedeniyle yerel dillerin değişime uğraması diller için geçerli olan değişim faktörlerinden sadece birisidir. Geçtiğimiz yüzyıllarda bu değişimin motoru bazen ekonomi, bazen de fetihler olmuştur. Bugün ise küreselleşme, ana hareketi sağlamaktadır.

Küreselleşmenin diller düzleminde yarattığı asıl önemli etki, bazı dillerin diğer dillere göre öncelik kazanmasıdır. Bazı diller dünya nüfusunun çoğu için yabancı dil olsalar da, bir şekilde, dünyada en çok kullanılan, daha geçerli olan dil haline gelmektedir.

Kimi ülkelerin nüfusu zaten mevcut durumda farklı dilleri konuşan grupları barındırmaktadır. Buna Britanya, İsveçre, Çin gibi örnekler verilebilir. Kimi Afrika ve Asya ülkelerinde, ana dilin yanında resmi ikinci bir dil bulunması, yerel diller arasında rekabeti azaltmakta, hatta uzun vadede

ayrılıkçı güçlere karşı dengeleyici bir etkide bile bulunabilmektedir. AB, bütün AB dillerinin diğer AB vatandaşlarınca öğrenilmesini teşvik etmeye yönelik bir kampanyayı 2001'de başlatmıştır.

"Yabancı dil"ın yerine küresel "ikinci dil"

Farklı ulusların kullanacağı ortak bir veya birkaç dile doğru gelişme, ulusal dillerin yok olacağı anlamına gelmiyor. Gidışat odur ki, çok da uzak olmayan bir gelecekte, tek "anadil"ın yerini "çokdillilik" alacaktır. Başka bir deyişle, o ulusun yerel dili yok olmadan, "yabancı dil"ın yerine küresel bir "ikinci dil" gelecektir. Ulusal diller günlük yaşamda norm olarak devam ederken, bireyler diğer küresel bireylerle anlaşabildikleri bir veya iki dil öğrenmiş olacaklar.

Bu duruma, şu anda ABD'deki Latin Amerika kökenli Hispanik kitle veya Almanya'daki ikinci ve sonraki kuşak Türkler örnek verilebilir. Bu insanlar pratikte çift dillidir. İskandinav ülkelerinde ise neredeyse nüfusun tamamına aynı olgu yayılmış durumdadır. Bundan bir veya iki kuşak sonra büyük Avrupa ülkelerinin tümünde veya AB ülkelerinde aynı noktaya gelinmesi sürpriz olmamalıdır. Bilindiği üzere AB ortak resmi dil olarak İngilizce ve Fransızca'yı bir arada seçmiştir.

Küresel ölçekte hakim dil olma yarışında, (1) mevcut durumda global ölçekte daha geniş kitleler tarafından anadil olarak kullanılan, (2) daha önemli konularda uluslararası kullanımda ağırlık taşıyan, (3) daha kolay öğrenilen ve kullanılan diller daha çok şansa sahip. Bu açıdan bakıldığında, İngilizce en iyi aday olarak açık farkla ön plana çıkıyor. Belki AB içinde Fransızca, İngilizce'ye rakip olabilir, ve AB sınırları dışında, sadece bazı Afrika ülkelerinde ikinci dil konumuna gelebilir. Almanca, her ne kadar bugüne kadar büyük filozofların ve pozitif bilimleri kuran bilim adamlarının çoğunu yetiştirmiş olsa da, Batı dilleri içinde en zor dilbilgisine sahip olması yüzünden, yarışta geride kalmaya mahkum gibi. Rusça, Arapça, Japonca, Çince gibi dillerin ise nüfus açısından iddialı olmalarına karşın hem farklı alfabeler kullanmaları hem de dilbilgisi zorlukları nedeniyle çitayı aşmaları neredeyse imkansız.

Türkçe gibi arada kalan onlarca dil ise yapılarının farklı olması, sınırlı kitlelerin anadili olmaları ve önemli uluslararası konularda söz sahibi olmaları nedeniyle aday bile değiller. Mark Twain'in "İngilizce 30 dakikada, Fransızca 30 günde, Almanca 30 yılda öğrenilebilir" sözü, biraz abartı içerse de, konuyu nükteli bir şekilde özetlemektedir. Belki son yıllarda Almanlar ve Fransızların dillerinin yazımını basitleştirme çabaları bu sorunla ilintilidir.

Yalnız kalmamak için yabancı dil

Küresel bir dile dönüşmekte olan İngilizcenin, giderek anadili İngilizce olan toplumların malı olmaktan çıkması da küreselleşmenin farklı bir tezahürü. Örneğin son dönemlerde aksan konusunda doğru/yanlış ayrımı anlamsızlaşmaktadır. Artık Britanya İngilizcesi, ABD İngilizcesi gibi bir Hint İngilizcesi, Çin İngilizcesi, hatta Türk İngilizcesi'nden bahsedilebilmektedir. Uzun sözün kısası, dil küresel bir araç haline gelmektedir. Yavaş yavaş, insanımızın küresel insan olabilmesi, ulusumuzun küreselleşen dünyada yalnız kalmaması için, yabancı dilde eğitimin şart ve kaçınılmaz olduğu noktasına geliyoruz..

Ülkemizde ve dünya üzerindeki hemen her ülkede ülkenin resmi dilinden başka dillerde eğitim yapılmaktadır. İngiltere, Almanya ve Fransa dışında tüm Avrupa ülkelerinde ilköğretimden, Almanya ve Fransa'da ise orta öğrenimden itibaren İngilizce öğrenilmektedir. Oluşabilecek bir yanlış anlamayı gidermek için vurgulamak gerekir ki, burada azınlık veya etnik diller kastedilmemektedir. Sözetdiğimiz, başka bir ülkenin diliyle eğitim yapılmasıdır. Örneğin ülkemizde Boğaziçi ve ÖDTÜ'de yapıldığı gibi.

Önemli olan öğrenmektir, eğitimde hangi dilin kullanıldığı değildir. Hangi dilde öğrenme eylemi ve öğrencinin kendini yetiştirmesi daha başarılı olarsa, daha çok amacına ulaşarsa onda yapılmalıdır. İddia ediyoruz ki, pek çok dalda bu, Türkçe değildir.

Bunun birden fazla nedeni var. Birincisi, bugünkü geçerli bilimin yüzde sıfır satırı Türkçe üretilmiştir (oran herhalde yüzbinlerde bir mertebesinde, bu da yüzde sıfıra eşdeğerdir). Üretenler anadili ya İngilizce, ya Almanca, ya Fransızca, bir miktar da Uzakdoğu dilleri olan insanlardır. Burada çok önemli değil ama, insanın anadilinin, düşünme kapasitesine çok büyük etkisi var. Özellikle Almanca öyle bir dil ki, insanı disiplinli ve yapısal düşünmeye alıştıyor ve zorluyor. İngilizce ise çok daha ferah, özgür, kestirme çözümler içeren bir dil. Fransızca her ikisinden de biraz taşıyor. Bu bilgileri üreten insanların düşündükleri dil, aynı zamanda bilimleri ifade ettikleri dil. Yani onlar için doğal bir süreç. Bunları Türkçeye çevirmeye kalktığımızda bir miktar kayıp olması kaçınılmazdır. Hiçbir çeviri, özgün metni yüzde yüz yansıtmaz. Sanat eserleri bir yana, bilimsel ürünlerde bile bazı terimleri Türkçeleştirme zorluğu (mesela, "information" / "knowledge" farkını nasıl ifade edeceğiz?) gözönünde bulundurulduğunda, bilimsel bir metni özgününden okumak doğru anlamak için her zaman en iyi seçenektir.

İkincisi, mevcut bilimsel kaynakların gene yüzde sıfırı Türkçe'dir. Konusuna hakim olmak isteyen bir insan, birakın kimya, fizik gibi doğa bilimlerini, edebiyatta bile, işletmede bile, bunu yabancı dillerdeki kaynakları araştırarak, okuyarak, anlayarak, inceleyerek, sindirerek yapmak zorundadır. Başka yolu yoktur, taşıma suyla değirmen dönmez. Dolayısıyla bir konuyu gerçekten öğrenmek, uzmanlaşmak isteyen kişi bunu bir yabancı dile, tercihan da İngilizce'ye hakim olarak yapmak durumundadır.

Bilim dilinin geçiriliği

Üçüncüsü, İngilizce dünyanın tek bilim dili olmak üzere hızla ilerliyor. Ortaçağ'ın sonlarında Latince, bilim ve sanat diliydi. Biyolojide türler ve organlar hala Latince adlarıyla anılmaktadır. Bir zamanlar temel bilimler ve mühendislikte, Almanca hakimdi. Şimdi o devir de geçti. ABD, 20. yy'da üniversitelerde ve akademik alanda gösterdiği sürekli ilerleme sonucunda dünyada hakim akademik güç haline geldi. 3500 dolayında üniversite ve yüksekokul bulunan bir yerden bahsediyoruz. Böyle bir dalganın karşısında durulamaz, durulmamalıdır da. Ülkemizde 80 "üniversite" var, ki bunların da belki 10-15 kadar tanesi (özeller dahil) gerçek anlamında üniversitedir, gerisinin sınıflarda hocaların bir şeyler anlattığı "yüksek liseler" olduğu söylenebilir. Üniversite, bilginin üretildiği ve yayıldığı yerdir. ABD en büyük akademik piyasa olduğu için, bilim üreten ve yayınlamak isteyen herkes de İngilizce yazmak zorundadır. Buna Almanlar ve Fransızlar da dahildir. Ama onlarda, bizim aksimize bir

akademik gelenek ve bilimsel geçmiş bulunduğu için ve de ezici çoğunluğu İngilizce'yi lisede zorunlu yabancı dil olarak öğrendikleri için sorun yaşadıkları pek söylenemez.

Bir de bu dalganın üzerine, internet dalgası bindi. İnternetin ve standart yazılımların dili İngilizce. İnternete hakim olmak isteyen herkes bir şekilde değişen oranlarda İngilizce'ye hakim olmak zorunda. Bu, küreselleşmenin kendisi gibi bir şey. Karşı olabiliriz, nefret edebiliriz, ama baskın trend olduğunu kabul etmek zorundayız. Bu trendden yararlanmasını bilen ülkeler bulunmaktadır. İrlanda, Hindistan ve İsrail, ana dilleri İngilizce olmasa da, ikinci dilleri olan İngilizce'nin norm olduğu bir sektörde, bilişim teknolojisinde dünya çapında yer almasını bilmişlerdir.

Ülkemizin sorunu, yabancı dilde eğitim değildir. Sorun, her şeyde olduğu gibi, bu konunun da hakettiği biçimde yürütülmesidir. İnsan ancak yabancı bir dilde düşünebiliyorsa o dilde başarılı olabilir. Yabancı dili düzgün öğrenemeyen bir özel okul öğrencisi çocuk, hazırlık sınıfını geçebiliyorsa, eğitimin devamı tabii ki verimli olmayacaktır. Hazırlık sınıfları gerekirse iki sene olabilir (gerçi dil yeteneği iyi olan için bir sene bile fazlasıyla yeterlidir). Ya da, sadece matematik zekası var diye çocuklar kolejlere giriş sınavını başarıp yabancı veya özel okula alınıyorsa, ileride dilinin yetmemesi ciddi ihtimal dahilindedir.

Bu nedenle yabancı dilde eğitim yapan okullara girişte dil yeteneği bir numaralı baraj olmalıdır. Yabancı dilde eğitim yapan üniversiteler için de aynı argüman geçerlidir.

"Başka bir dilde düşünebilmek"

Konuyla ilgili bir iddia, öğrencilerin örneğin İngilizce'yi sadece o dilin dersinde veya hazırlık sınıfında öğrenmeleri, bundan sonra derslerin Türkçe verilmesidir. Böylece dünyadaki gelişmeleri takipte yeterli derecede dil öğrenilmiş olacağı düşünülmektedir. Halbuki bu bir çözüm değildir. Zira hem temel bilimsel terminolojiyle, hem de her bilimin kendine özgü terminolojisiyle tanışık olmak şarttır, bu da hazırlıkta dil dersi görerek değil, ancak o dersleri o dilde görerek mümkün olabilir. Bir de "o dilde düşünebilmek" denilen şey bir veya iki yıl hazırlıkla olacak iş değildir.

Diğer bir muhalif görüş, dünyadaki bilimin sadece azınlık sayılacak bir kısmının, varsayalım %25 kadarının ABD'de üretildiği, bu nedenle İngilizce eğitimin gerekli olmadığıdır. Bu dörtte bir iddiasının doğru olduğu varsayımıyla bile, ki Amerikan üniversite sayıları ve bütçeleri hesaba katıldığında çok daha fazla olması gerekir, burada önemli olan bilimin hangi ülkede değil hangi dilde üretildiğidir. Bilimsel yayınların dillerine bakarsak İngilizce oranının %50'nin çok üstünde olduğu şüphe götürmez. Aslında önemli olan burada Türkçe'nin oranıdır, ki o da %0 bile değildir.

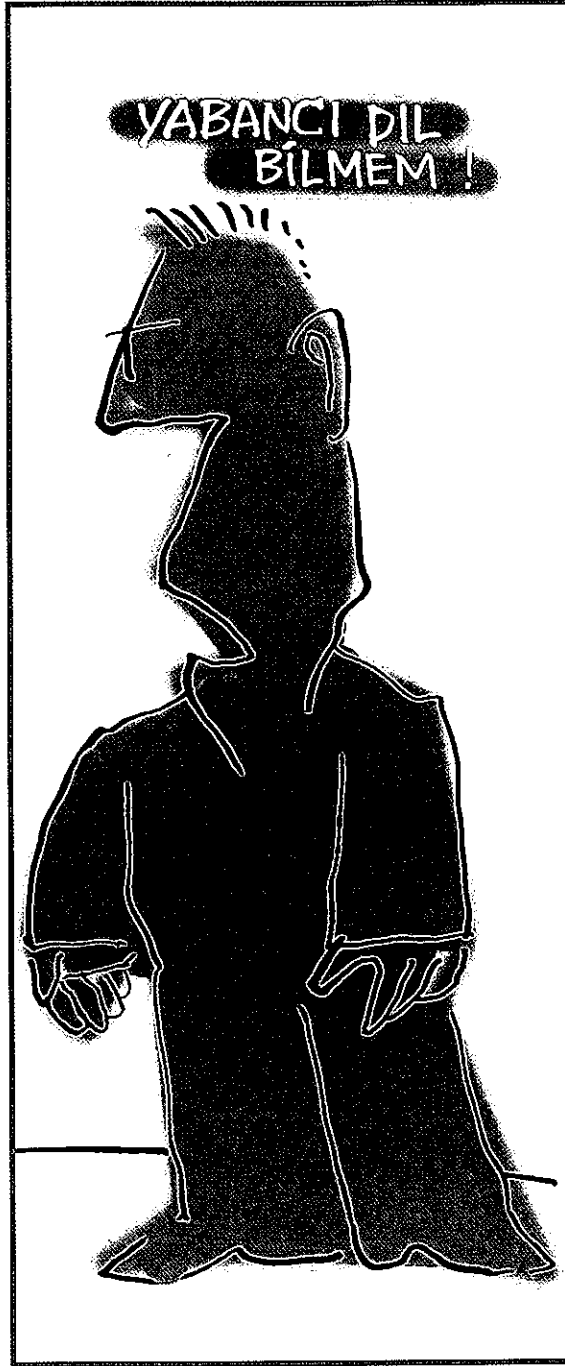
Başka bir tez, bilimde iddialı olmayan ve anadili İngilizce olmayan ülkelerin kendi dillerinde bilim ürettikleri ve eğitimlerini kendi anadillerinde yaptıklarıdır. Durum böyleyken biz neden ülkemizde kendi dilimizle yapmayacaktık? Neden anadili İngilizce

olmayan gelişmiş ülkelerde İngilizce eğitim uygulaması yoktu? Burada, bilgi eksikliği söz konusudur. Gelişmiş ülkelerde

ağırlıkla kendi dillerinde eğitim yapılması ve bilim üretilmesi, onların kendi dillerinde bir bilimsel geleneğin varolmasındandır. Lavoisier ve Heisenberg gibi bilim tarihinde iz bırakmış bilim adamları yetiştirmiş ülkeler, elbette, kendi bilimsel anadillerinde eğitim yapacaklardır. Ama Türkiye'de, Türk kültüründe ve Türkçe'de bir bilimsel gelenek yoktur.

Öte yandan, yabancı dilde eğitim, özellikle kendi dillerinde bir bilim geçmişi olmayan ülkelerde zaten vardır, ama gelişmiş ülkelerde de fazlasıyla vardır. Bir tek Anglo-sakson ülkelerinde pek yoktur, çünkü onların zaten en çok kullanılan dildir. Örnekler vermek mümkündür. Fransa'da da Paris'in 50 km yakınında bulunan INSEAD, işletme yüksek okuludur, sadece master ve doktora öğrencisi kabul eder ve tümüyle İngilizce eğitim yapar. Bu okul, konusunda dünyada ilk 10 içindedir ve Avrupa'da ise London Business School'la başabaş şekilde bir numaradadır. İsviçre'de ise aynı konuda eğitim veren IMD'nin eğitim dili gene İngilizce'dir. Burada hocalık yapan Stephane Garelli, İsviçreli olduğu halde, dili Fransızca-Almanca-kısmen İtalyanca olan bir ülkede İngilizce eğitim vermekte ve konusunda dünyanın

önde gelen uzmanları arasında yer almaktadır. Hollanda'da Rotterdam School of Management, İngilizce eğitim yapar. Çin'de, Hong Kong Institute of Science and Tech-

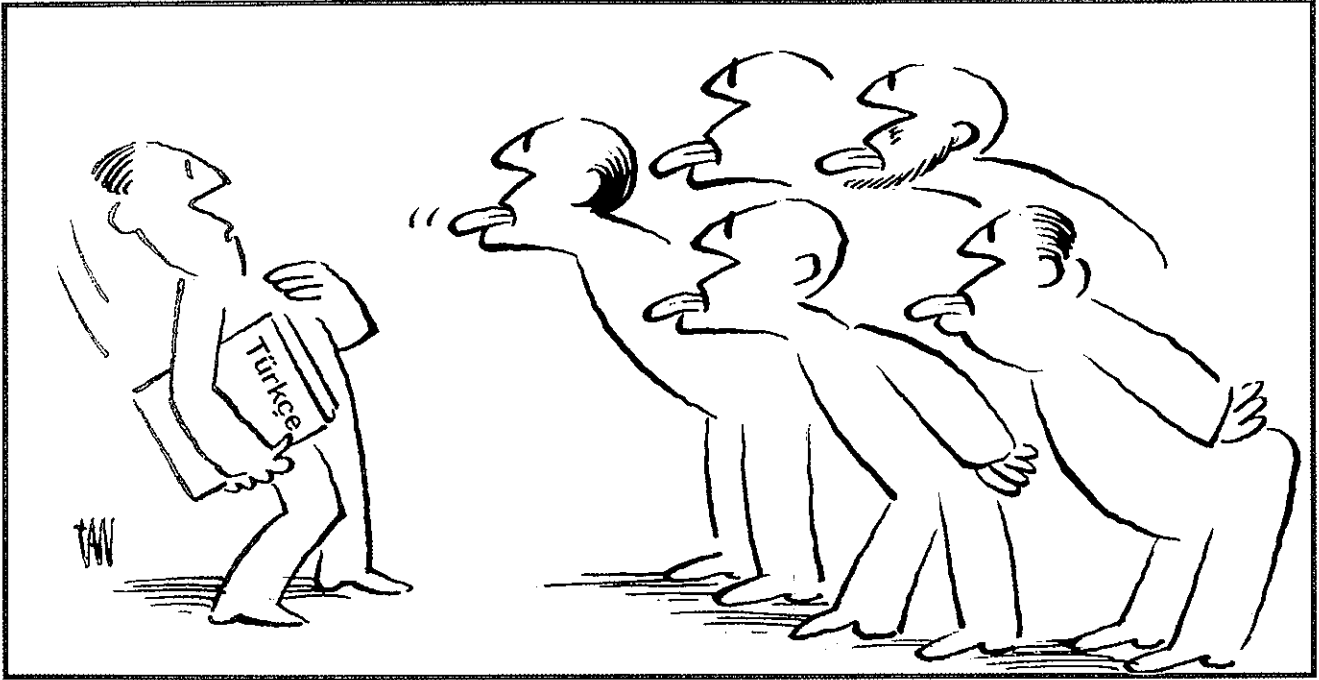

nology, Norveç'te Norwegian School of Management, İngilizce eğitim veren diğer üniversiteler. Bilimsel geleneği en güçlü ülkelerden Almanya'da ise İngilizce eğitim yapılan program sayısı yüzden fazladır.^(*) Bu ülkelerin hiçbiri sömürge ve gelişmekte olan ülke değildir.

Yukarıda yabancı ülkeler için verdiklerimiz sadece birer örnektir, asla istisna değildir. Anadili İngilizce olmayan ülkelerde İngilizce eğitim yapan okullar olması normaldir, istisna değildir. Günlük dilimize yabancı dilde kelimelerin ve yabancı dil kalıplarının ne kadar bulaştığı gibi önemli sosyolojik sorunlar da bunun tamamen dışında olup, daha çok medya, eğlence ve tüketim sektörlerinde-

nımız bunları kendi dilinde öğrenecek, zira ülkedeki herkesin İngilizce'yi veya başka bir bilim dilini hakim olacak kadar öğrenmesini sağlayacak eğitim ve öğretim kapasitemiz yok. Anadile hakim olmadan yabancı dile girilmesi gerektiği ise kesinlikle doğrudur, eğitimciler ve pedagoglar da bunu söyler. Ama kendi dilimizde öğrenmek, bilim üretmenin yerini tutamaz. Ve sadece Türkçe okuyabilen, yazabilen, konuşabilen bir insan, uluslararası bir bilim adamı olamaz.

Eğitimle ilgili gerçekler bir yana, bir demokrasi ve serbest ekonomide hiçbir okul, şunu veya bunu yapamaz diye yasak getiremeyiz. Yabancı dilde eğitim yapan okullar

ki trendlerle ilgili bir olgudur.

Türkiye'de yabancı dilde eğitim yapılan okulların oranı sayı ve öğrenim gören kişi açılarından zaten çok düşüktür, yüksek öğrenimde ise çoğu İngilizce eğitim yapan özel vakıf üniversitelerinin açılmasıyla biraz daha yükselmiştir. Lozan Antlaşması'nda, yabancı dille öğretim yapan liseler için tarih ve edebiyat derslerinin Türkçe olması şartı konulmasına rağmen bazı okullarda buna uyulmadığı yönünde duyumlar da var.

Yurdumuzda sadece yabancı dilde eğitim yapılması gerektiği gibi bir yanlış anlamaya düşülmeyeceğini umuyoruz. Bilimleri elbette Türkçeleştireceğiz ve çoğu insa-

kurulur. Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ, Bilgi Üniversitesi gibi. Veya İstanbul, Hacettepe, Ege, Abant İzzet Baysal üniversiteleri gibi. Ya da Alman Lisesi, Robert, St. Joseph lisesi... İsteyen çocuğunu ilk gruptan birine yollar, istemeyen yollamaz. Sonuç olarak, hangi üniversite ve liseler, daha başarılı ve mutlu hayat süren akademisyenler, profesyoneller, patronlar yetiştirmiş, ona bakmak gerekir.

İkinci bir dile sahip olmak ve yabancı dillerde de eğitim olanağı, bir ülke için olsa olsa çeşitlilik ve kazanç olabilir, asla kayıp olamaz.

Emre Erkut
Yönetim Danışmanı

^(*) Merak edenler www.daad.de adresinden bunlara ulaşabilir.

NOKIA 9210i Communicator

Şimdi, Nokia 9210i Communicator ile bütün işlerinizi yanınıza alarak, ofisinizi terk etme özgürlüğüne sahipsiniz. Çünkü Nokia 9210i Communicator, renkli ve büyük ekranıyla size; e-posta, Internet, ajanda, kelime işlemci, faks ve telefonu bir arada sunuyor.

IBM'in Lotus Kablosuz Çözümleri ve Nokia 9210i Communicator ile e-postalarınızı kontrol edebilir, kurumsal ajanda ve telefon rehberine ulaşabilir, form doldurabilir, İş Akışı süreçlerine katılabilir, satış gücü otomasyonu araçlarına erişim sağlayabilir ve interaktif uygulamaları çalıştırabilirsiniz.

Nokia 9210i Communicator ve Lotus Kablosuz Çözümler ile ofisinizi terkedip ve hızınıza hız katın.

Lotus

Sınırların aşın.

daha hızlı

Club NOKIA

Şimdi www.club.nokia.com.tr adresini ziyaret ederek Club Nokia'ya hemen üye olun ve Nokia 9210i Communicator'ınızdan en iyi şekilde yararlanmaya başlayın. WAP ya da web aracılığıyla, sadece Nokia cep telefonu kullanıcılarına özel sunulan Club Nokia ayrıcalıklarını keşfedin.

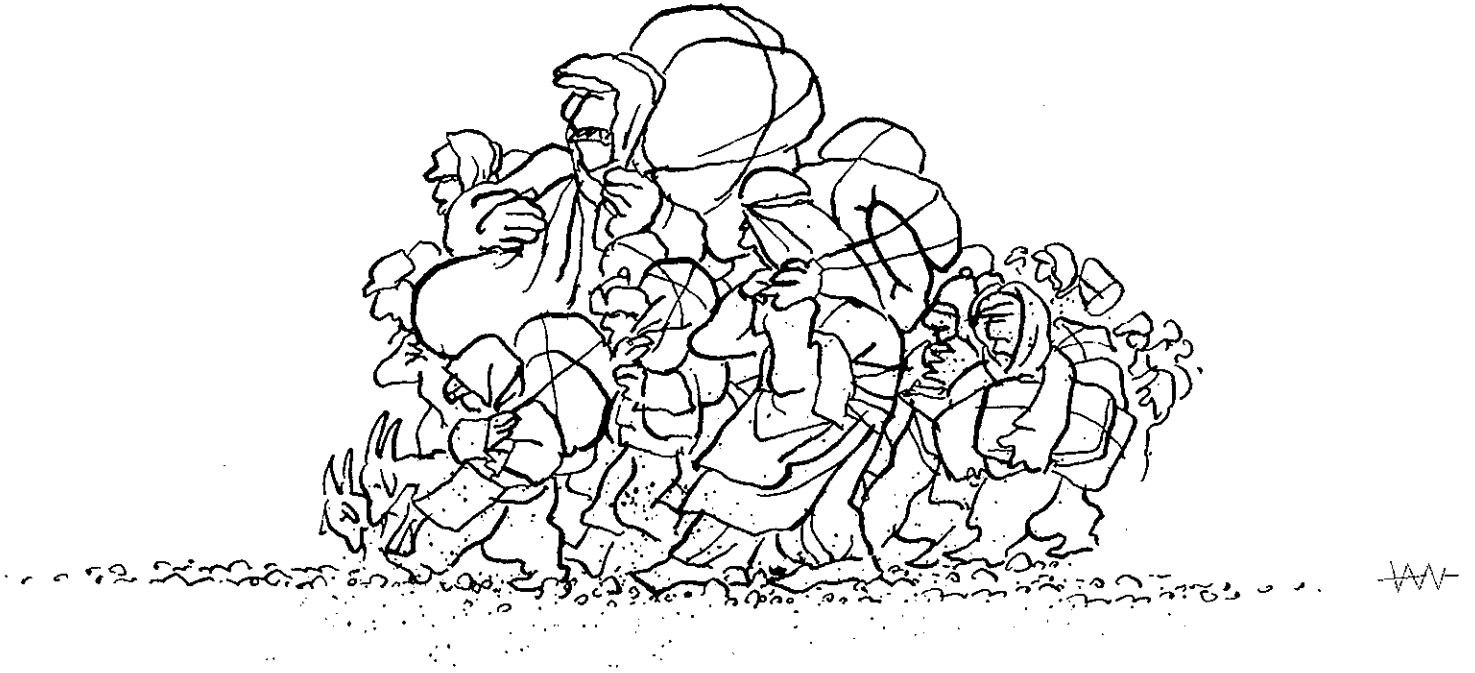
NOKIA

CONNECTING PEOPLE

www.nokia.com.tr

Göç Yolları

Esmâ Durugönül

Yirminci yüzyılın sonları “göç çağı” olarak adlandırılmaktadır. Çok sayıda insan, sınırları geçerek, toplumları bileşim olarak çok-kültürlü kıldı.

Uluslararası göç, büyük ölçüde dünya ticaretinin, iletişimin ve ulaşımın küreselleşmesinden kaynaklanmaktadır, ancak bunun önemli kısmı da devletlerin politik, ekonomik ve dış politikaya ilişkin çıkarları için ülkelerindeki göçü desteklemelerinden ileri gelmektedir.⁽¹⁾ Günümüzde milyonlarca insan şiddetten, ayrımcılıktan, baskıcı rejimlerden kurtulmak veya iş aramak ya da aileleri ile bir araya gelebilmek için ülkelerini terk etmektedirler. Dünyadaki savaşlar, iç savaşlar, askeri ayaklanmalar, sömürgecilik sonrası kurulan birçok ulus-devletin seçkinlerinin büyük ekonomik, sosyal ve politik sorunlara hazırlıklı olmamaları

vs. toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Üçüncü Dünya’nın birçok ülkesinde çoğulcu ve katılımcı yapılar eksiktir, diğer bir deyişle politik, askeri ve ekonomik güç, belirli toplumsal grupların tekelindedir. Bu gruplar bir azınlık, geleneksel seçkinler ya da devrimci partiler, veya etnik ya da dini gruplar olabilmektedir. Her koşulda toplumun bir kısmı ihmal edilmekte veya baskı ve zulme maruz kalmaktadır. Bu koşullar altında insanlar son çare olarak siyasi bölünmeyi, otonomi, direnişi ya da devrim hareketlerini görmektedirler.⁽²⁾ Öte yanda savaşlar, insan hakları ihlalleri, kötü ekonomi politikaları ve yönetimler, hızlı nüfus artışı ve doğal kaynakların yok edilmesi göçe neden olan koşulları yaratmaktadır. Yani göçün nedenleri ve sonuçta göç, dünya sorunlarıdır.⁽³⁾

Yirminci yüzyılın en yoğun tartışılan kavramlarından biri olan küreselleşme ile göç ilişkisinde, öncelikle göçe neden olan ve aynı zamanda göçün neden olduğu olguları tanımlamak konuya açıklık getirecektir.

Sosyal değişimin diğer yüzü:

Göç ve kültürel küreselleşme

Göç ve kültürel küreselleşme, sosyo-kültürel ve ekonomik yönleri olan, sosyal değişmeye yol açan veya ona ivme kazandıran olgulardır. Diğer yandan sosyal değişme de, hem göçe hem de kültürel küreselleşmeye neden olabilmektedir.

Göç, insanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girmesidir. Karakterine göre iç göç, dış göç, gönüllü ve zorunlu göç, kısıtlı ya da sürekli göç ayırt edilmektedir.⁽⁴⁾ Göçte insanlar, yeni çevrelerinde sosyo-kültürel değişmelere neden oldukları gibi, kendileri de değişmektedirler. Sonuçta itici veya çekici nedenlere bağlı olarak, göç, toplumsal yapıda sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişimlere neden olmaktadır.

Sosyal değişme ise bir sosyal yapıdaki maddi ve normatif-düşünsel koşullar, unsurlar ve güçler arasındaki niceliksel ve niteliksel ilişki ve bağıntılar arasındaki değişim olarak tanımlanabilir.⁽⁵⁾ Diğer bir deyişle, sosyal değişme, sosyal yapıdaki ve normlardaki (ya da düşünce, duygu ve eylem kalıplarındaki) temel dönüşümleri içermektedir. Bunlar bilgi, inanç ve değerlerde; teknoloji ve maddi kültürde, aile, eğitim, din, ekonomi gibi çeşitli kurumlarda; sanatta, sosyal tabakalaşma ile gruplar arası ilişkilerde; aynı zamanda insanların dünya ve kendilerine ilişkin kabullerinde görülen değişimlerdir.⁽⁶⁾ Sosyal değişimin temel dinamikleri ya da kaynakları, toplumu yönetenlerin kendi istekleri doğrultusunda yön verdikleri değiştirme süreçleri (hükümetlerin planlama faaliyetleri), teknolojik vb. gelişmeler, sosyal hareketler biçiminde örgütlenmiş yurttaşlar ya da bu yazı bağlamında en önemlisi olan, askeri fetih, göç ve sömürgecilikle gerçekleşen yayılma gibi, bir kültürden bir kültüre yayılma olarak özetlenebilir.⁽⁷⁾

Tarihçe: Beş farklı göç dalgası

Göç ve kültürel küreselleşme konusuna girmeden önce göç olgusunun tarihçesine kısaca göz atmakta yarar vardır. Modern dönemde beş farklı göç dalgası yaşanmıştır. Bunlardan ilki 17. yüzyılda Avrupa devletlerinin emperyal güçler olarak ortaya çıkmasından I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Britanya, İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa artan nüfuslarından kurtulabilecekleri koloniler oluşturmuşlardır. İkinci göç dalgası ise 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupalı tüccarların Batı Afrika'dan Amerika'nın güneyine, Karibik adalarına, Brezilya'ya ve Guyana'ya köle taşımalarından ve kölelik sona erdikten sonra da İngilizlerin Güney Asya'dan Doğu Afrika, Fiji, Jamaika, Surinam ve Trinidad'a sözleşmeli uşak ve işçi götürmelerinden oluşmaktadır. Bu üç yüzyıl boyunca süren göçler, Kanada, A.B.D., Latin Amerika, Avusturalya ve Yeni Zelanda'da kurulacak devletlerin temellerini oluşturmuştur. Birçok yerde yerli nüfus, azınlık konumuna düşürülmüştür. Ancak Avrupalı göçmenlerin sayıca çoğunluk oluşturmadığı yerlerde yerli nüfus beyaz yöneticilere tabi kılınmıştır; Güney Afrika'daki 'Apartheid'⁽⁸⁾ sistemi bunun en çarpıcı örneğidir. Avrupa kontrollü köle ve sözleşmeli uşak akışı, Sri Lanka, Uganda ve Kenya gibi göçmen çoğunluklu toplumlar da yaratmıştır.

Üçüncü göç dalgası I. Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların dağılmasıyla oluşmuştur. Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları'nın dağılmasıyla Orta, Doğu ve Güney Avrupa'da sınırları etnik yerleşimlerle uyumlu olmayan yeni devletler oluşmuş ve bu devletlerin homojen nüfuslar yaratma çabası içine girmesiyle de zorunlu göçler başlamıştır. Bunların yanı sıra Rus Devrimi, 1930'larda Hitler'in güçlenmesi ve Nazi askeri gücünün Avrupa'ya yayılması da göçlere neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan dördüncü göç dalgası ise sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmasıyla başlamıştır. Bu yeni devletler etnik açıdan bölünmüş, otoriter rejimlerle yönetilen, dolayısıyla önlenemez şiddetli çatışmalara sahne olan ülkelerdir. Yeni oluşturulan bu hükümetler, sömürgeciler tarafından kendi topraklarına getirilen Avrupalıların geldikleri yerlere dönmeleri gerektiğini savunmuşlardır.

Beşinci göç dalgası ise dördüncüyle kısmen aynı zamana denk gelmiş olan 1950 ve 1960'larda Batı Avrupa, A.B.D. ve petrol üreten Ortadoğu ülkelerindeki işgücü açığını kapatmak amacıyla işçi ithal edilmesi olarak gerçekleşmiştir. Batı Avrupa'ya genelde Türkiye, Kuzey Afrika ve Yugoslavya'dan, A.B.D.'ne Meksika ve Karibik'ten, Suudi Arabistan, Libya, Irak ve Arap Emirliklerine ise Mısır, Yemen, Güney ve Güneydoğu Asya'dan iş göçü olmuştur.

İş göçü akımları, göç alan ülkelerce geçici olarak düşünüldü ise de misafir işçilerin çoğu, gittikleri ülkelerde kalmış ve ev sahibi ülkelerin etnik ve dini yapılarında değişimlere neden olmuşlardır. Örneğin Orta Doğu'daki Asyalılar, işgücü piyasasında Araplardan daha başat bir unsur oluşturmuşlardır. A.B.D.'de Latino'lar en büyük azınlık grup olan siyahların yerini al-

sanları yüksek işsizlik oranı, düşük ücretli işler, vatanlarından politik kopuş gibi nedenlerle bir kültürel içe kapanma ve giderek militan İslam'a tutunma gibi eğilimler içine girmektedirler. Bu unsurlar ise onların toplumsal entegrasyonunu güçleştirmektedir. Magrip ülkelerindeki İslamcılar-ılımlılar kutuplaşması bir yandan göç baskısı yaratırken, diğer yandan bu kutuplaşma ve çatışma potansiyeli, Batı Avrupa ülkelerine sıçramaktadır.⁽¹¹⁾

Türkiye'de yeni geçim kaynakları

Türkiye'de ise 1950'lerden itibaren özellikle toplumun hızlı kapitalistleşme sürecine girmesi, sanayileşme ve tarımdaki hızlı makinalaşma sonucu kırsal kesimlerdeki toprak-nüfus dengesinin bozulması vb. nedenler, üretim dışı kalan işgücünün yeni geçim kaynakları elde etmek için büyük kentlere göç etmesine yol açmış-

Göç ve kültürel küreselleşme, sosyo-kültürel ve ekonomik yönleri olan, sosyal değişmeye yol açan veya ona ivme kazandıran olgulardır. Diğer yandan sosyal değişme de hem göçe hem de kültürel küreselleşmeye neden olabilmektedir.

mışlardır. Batı Avrupa ülkelerinde ise göçler sonucunda İslam, yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır.⁽⁹⁾

Dünya "mültecilik kavramı ile tanışıyor

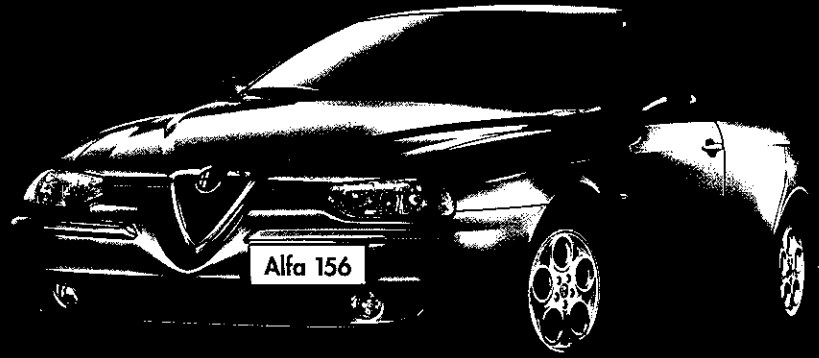
1970'lerin ortalarından itibaren uluslararası mülteci hareketlerindeki büyük artış ise giderek dünya kamuoyunun daha çok dikkatini çekmeye başlamıştır.⁽¹⁰⁾ Son yıllarda, özellikle "Demir Perde"nin ortadan kalkmasıyla birlikte, eski Varşova Paktı ülkeleri köklü politik, sosyo-ekonomik, kültürel ve özellikle düşünsel bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Sosyalist rejimlerin çözülüşü, bu ülke halklarını da göçün öznesi haline getirmiştir.

Öte yandan, örneğin Fransa'da Magrip (Kuzey Afrika) ülkelerinden gelenler, "yeni proleterya" haline gelip büyük ölçüde gettolarda yaşamaktadır. Bu getto in-

tır. Ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel koşullarıyla sıkı bir ilişki içerisinde olan iç göç hareketleri, daha çok ülkenin geri kalmış bölge ve kentlerinden, gelişmiş ve görece iyi yaşam koşullarının olduğu bölge ve kentlere yönelmektedir. 1980'li yıllardan itibaren ise göçün nedenlerine bir de terör eklenmiştir. Ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde son yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan ve büyük ölçüde zorunlu göç olarak nitelendirilebilecek bu göçler, bölgedeki kent merkezlerinin sosyo-kültürel yapısında önemli değişikliklere neden olmaktadır.

Türkiye'de 1960'lardan itibaren dış göç başlamış ve daha önce Türkiye'de yaşanmamış olan bu olgu, 1970'lerde beklenmedik boyutlara ulaşmıştır. Dış göçün durdurulduğu 1973 yılı sonunda bir milyona ya-

Spor otomobilde evrim.

Yeni Alfa

İşte evrimin bir mucizesi. Spor otomobil anlayışı yepyeni bir boyuta doğru evrim geçiriyor.

6 hava yastığı, ABS, EBD, VDC, ASR, MSR, ABD güvenlik sistemleri. Çift bölge klima kontrol sistemi. Infocenter, Trip Computer (Yol Bilgisayarı) ve Check Control. Radyo - CD çalar ve 6 hoparlörlü ses sistemi. 120 bhp 1.6 Twin Spark motor. Üstün yol tutuşu.

Yeni iç dizayn. Yeni kumaş, kadife ve deri döşeme seçenekleri. Yeniden tasarlanan çok daha fonksiyonel ön konsol. Yeni direksiyon simidi.

Gerçek sürüş keyfiyle tanışmak için size en yakın Alfa Romeo Showroom'una uğrayın.

Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. tarafından ithal edilmiştir.

Quadrifoglio

kın Türk işçisi Batı Avrupa'da çalışmaktaydı. Yurtdışındaki Türk nüfusunun %40'ını 18 yaşın altındaki işçi çocukları oluşturmaktaydı.

Sanayileşmiş ülkeler arasında uluslararası göçten en çok etkilenen ülke Almanya'dır. Bilindiği gibi II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya, gereksinimi olan işgücünü İtalya, Yugoslavya ve Türkiye gibi ülkelere karşılamış, ancak 1973'te işgücü alımını durdurduğu halde göç edilen ülke olmaya devam etmiştir. Özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılması, Doğu Avrupa'da Sovyet egemenliğinin sona ermesi, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Federal Almanya'nın göçmen ve mülteci akımına uğramasına yol açmıştır.

2000 yılı başında Federal Almanya'da 7,3 milyon Alman kökenli olmayan insanın yaşamakta olduğu ve bu rakamın toplam Alman nüfusunun % 9'unu oluşturduğu belirlenmiştir. Bu insanların yarısından fazlası en az sekiz yıldan beri, bunların içinde de %30'un üzerinde bir kısım 20 yıl ve daha uzun süredir adı geçen ülkede yaşamaktaydı. Türkiye kökenli 2 milyon kişi, bunun dörtte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Bunun %10'u Sırbistan ve Montenegro, %8,4'ü İtalya, %5'i Yunanistan ve %4'ü de Polonya'dan gelmiş olanlardır. Almanya'da yaşayan insanların %3,5'ini Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda Frankfurt kenti, çarpıcı bir örnektir. Almanya'da en fazla Alman kökenli olmayan insanın yaşadığı kent olan Frankfurt'un nüfusunun %30'undan fazlasını bu insanlar oluşturmaktadır.⁽¹²⁾ Kentteki 200.000 yabancı 180 farklı ülkeden ve 200 farklı kültürden gelmiştir.⁽¹³⁾

Dünyada göç ve Türkiye bağlamında dış ve iç göçle ilgili verilen bu bilgiler daha sonra değinilecek teorilerin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Kültürel küreselleşme nedir?

Göç ve kültürel küreselleşme ilişkisine geçmeden önce tanımlayacak olursak, küreselleşme, dünyadaki farklı halklar, bölgeler ve ülkeler arasında artan karşılıklı bağımlılık ya da dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır.⁽¹⁴⁾ Küreselleşmenin dört boyutu vardır: kapitalist dünya ekonomisi; ulus-devlet sistemi; askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümü.⁽¹⁵⁾

Küreselleşmenin, her boyutunun arkasında yatan ve

kültürel küreselleşme olarak anılabilecek daha ileri ve oldukça temel bir yönü vardır.

Küreselleşmenin dördüncü boyutu olan uluslararası işbölümü endüstriyel gelişmeyle ilgilidir. Endüstriyalizmin en önemli etkilerinden biri ise iletişim teknolojilerinin biçim değiştirmesidir.⁽¹⁶⁾ Burada önemli olan insanların dünyanın her yerinden gelen, daha önceleri habersiz kalacakları olaylardan rastlantısal olarak haberdar olmaları değildir. Önemli olan haberler ile simgelenen bilgi birikimi olmaksızın, modernlik kurumlarının küresel genişlemesinin olanaksızlığıdır.⁽¹⁷⁾

Zamanın durduğunu, mekanın ise kaybolduğunu iddia eden ve artık bir global köyde (1967) yaşadığımızı bunun da eşzamanlı bir olay olduğunu belirten ve medyanın burada çok önemli bir rol oynadığına dikkat çeken McLuhan'ın bu düşünceleri gerçekleşmiştir. Peki bu gerçeğin, kültürler üzerindeki etkisi nedir?⁽¹⁸⁾

Medya, çoğu insanın gündelik yaşamının bir parçasını oluşturmaktadır ve bizim içinde yaşadığımız sosyal ve kültürel dünyayı yansıtmakta ve yaratmaktadır. McLuhan 1967'de bu gerçeği görmüş ve bizim duyularımızın, iletişimimizi sağlayan araçlar tarafından dönüştürüldüğünü iddia etmiştir.⁽¹⁹⁾

Ayrıca Meyrowitz'e göre, medyanın evrimi insanların ve olayların algılanmasında fiziksel mevcudiyetin öneminin azalmasına yol açmıştır.⁽²⁰⁾

Bu bağlamda başlıca iddialardan biri medyanın dünyayı sarmasının sonucu olarak küresel bir kültürün, ya da kültürün homojenleşmesinin gerçekleşeceğidir. Oysa küresel bir kültürün paylaşılan anılar ve nesiller arasında bir devamlılığa dayanması gerekir. Ayrıca Batı ideolojisini ve kültürünü yansıtan medya içeriklerinde kendilerini olsa olsa ülkeleriyle ilgili sansasyonel haberlerde bulabilen Üçüncü Dünya toplumları da dünyaya aynı çerçeveden bakıyor olsalar, global köy düşüncesi gerçekleşebilirdi.⁽²¹⁾ Bu yönde gelişmeler olduğu da bir gerçektir. Ancak şu anda bir global köyden söz etmek mümkün değildir, zira bir yandan medya da yerelleşmektedir. Buna büyük bir alternatif, yerel dünyalarımızı açıp onları dünyanın geri kalanıyla bağlayan internettir.⁽²²⁾

Medyanın ve kültürel emperyalizmin türdeşleştirme tehditlerine karşı, tarih önemli bir güç olarak görül-

OTOEKONOMİST
Finansal Çözümler Dünyası

Hizmette gerçek devrim.

Autoexpert
İKİNCİ ELDE GARANTİLİ UZMANLIK

2⁺

YILLIK
SÜPER GARANTİ
sınırsız kilometre

Alfa Romeo
Club

Dördürtlük satış ve satış sonrası destek.

Satış sonrası servis ve bakım için, Alfa Romeo hizmeti veren tüm Tofaş Yetkili Servisleri sizi bekliyor.

Çağrı merkezi, Avrupa ve KKTC'nin her yerinde 365 gün 24 saat hizmetinizde. Müşteri ilişkileri yetkilimiz 365 gün 24 saat sizi dinliyor. Türkiye, 2 yıllık normal garanti kapsamına giren tüm hizmetleri çeşitli araçlarla 5 yıl veya 100.000 km'ye kadar uzatan Uzatılmış Garanti sistemi. Uzatılmış garanti ve periyodik bakım hizmeti bir arada. Alfa Romeo kullanıcılarına çok özel imkanlar sağlayan bir üyelik sistemi. Tüm bilgilere www.alfaroc-tr.com adresinden ulaşabilirsiniz. İkinci el Alfa Romeo satışında Tofaş güvencesi.

Daha ayrıntılı bilgi için lütfen Çağrı Merkezi'ni arayın.

Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.'nin hizmetleridir.

Cuore Sportivo

mektedir. Bourdieu'nun (sosyal pratik kuramında) belirttiği gibi bugün bize hükmeden, bizi belirleyen dünyayı insandır ve bugün olduğumuz kişi geçmişteki deneyimlerimiz tarafından biçimlendirilmiş ve yönlendirilmiştir. Bourdieu'ye göre bu kültürler için de böyledir. Kültürlerin spesifik değerleri yüzlerce hatta binlerce yıllık tarihlerin ürünüdür ve onun düşüncesine göre değişim, geçmişten ve ona referanslı olarak gerçekleşir. İnsanlar da tarihlerinden yola çıkarak anlamlandırır. Kitle iletişim araçları türdeşleştirici olabilir ama dünyadaki çok çeşitli kültürler karşı savaşılamaz.⁽²⁴⁾

Bu bağlamda kültürlerin dönüşümü tezine değinmekte yarar var. Bu olgu kısaca "McDonalds'laştırma"⁽²⁵⁾ olarak da adlandırılmaktadır. Söz konusu teze göre yaşam biçimlerinin, kültürel sembollerin ve uluslararası-

yeridir. Kültürel çevreleri ve anlamları çok farklı ve burada sorulması gereken soru şudur: "Hangi McDonalds'dan sözediyoruz?"⁽²⁷⁾

Bu bağlamda Robertson tek mekan olarak gezen/dünya düşüncesinin insanların bilincinde gittikçe derinleşip, genişlediğine dikkat çekmektedir.⁽²⁸⁾ Oysa küreselleşme bağlamında asıl sorun dünya ufkunun (world horizon), kültürlerarası/kültürlerötesi (trans-cultural) anlamlar ve kültürel semboller üretiminde nasıl açılıp, oluştuğudur.⁽²⁹⁾

Önemli bir görüş de kültürel küreselleşmenin, kültürlerarası iletişim ve yaşam biçimleri, sorumluluklar, grupların ve bireylerin biz ve öteki imajları oluşturulup birbiriyle karşılaştıkça, ulus-devlet ve ulusal toplumun aynı şey gibi anlaşılmasının karşısına çıktığıdır.⁽³⁰⁾ Bu

Göçte insanlar, yeni çevrelerinde sosyo-kültürel değişimlere neden oldukları gibi, kendileri de değişmektedirler. Sonuçta itici veya çekici nedenlere bağlı olarak, göç, toplumsal yapıda sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişimlere neden olmaktadır.

rı/uluslararası (transnational) davranış biçimlerinin evrenselleşmesi giderek yayılmaktadır. Kalkutta'da da, Singapur'da da Rio de Janeiro'da da Dallas dizisi izlenmekte, blue jeans giyilmekte ve Marlboro içilmektedir, kısaca, küresel kültür endüstrisi giderek kültürel sembollerin ve yaşam biçimlerinin dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bu gelişmelerin temelinde yatan, kültürel küreselleşmenin kuralı "insanlar satın alabildikleridir".⁽²⁶⁾

Kültür evrenselleşmiyor

Ancak kültür iddia edildiği kadar evrenselleşmiyor. Örneğin McDonalds Amerika'da o toplumun en dar gelirli insanların gittiği yerdir. Oysa Türkiye'de özellikle orta sınıf ailelerin özel bir eğlenceye gider gibi gittikleri, en iyi eğitimi gören gençlerin rağbet ettiği

bağlamda "global" ve "lokal" olanın birbirini dışlamadığı, bilakis lokal olanın global'in bir yüzü/yönü olarak algılanması gerektiği öne sürülmektedir.⁽³¹⁾ Globalleşme aynı zamanda bu "clash of localities" (S. Huntington'ın clash of cultures kavramına gönderme) bağlamında, içeriğinin yeniden tanımlanması gereken lokal kültürlerin bir araya toplanması, karşılaşmasıdır. Bu bağlamda Robertson "glokalleşme"⁽³²⁾ (glocalization/küyerelleşme) kavramını kullanmaktadır.⁽³³⁾ Bu kavramın küreselleşme sosyolojisine katkısı, artık çağdaş dünyayı kültür politikası, kültürel kapital, kültürel farklılık etnisite, ırk, toplumsal cinsiyet gibi kavramlarla ele almadan anlamının mümkün olmadığını göstermesidir.⁽³⁴⁾

Appadurai'ın küresel kültürel akıntıların beş boyutuna ilişkin görüşleri bu bağlamda önemli bir katkıdır.

kollektif kimlikler, yerel, etnik, ulusal, kosmopolit kimliklerin parçaları gibi farklı parçalardan oluşmaktadır. Bu tür uluslararası yaşam ve iş projelerinin başlıca özelliği mekansızlıkları, diğer bir deyişle, ulus-devlet ve ulusal-toplumsal sınırlar gibi coğrafi-mekansal ve sosyal-kültürel-mekansal referans noktalarıyla çelişmeleridir. Bu bağlamda mekansızlaşma anlamında "gayri-bölgeselleşmeden" yani toprağa bağlılıktan uzaklaşmadan (deterritorialization) sözedilmektedir.

Ayrıca, küreselleşmenin, Batı'dan kaynaklanan, eşzamanlı ve tek yönlü teknolojik, ekonomik ve kültürel tekdüzeleşmesi veya standartlaşması ve modernleşme ile yakından ilintili olduğu düşüncelerine alternatif olarak küreselleşmeyi bir melezleşme süreci olarak kabul eden bir görüş ortaya atılmıştır.⁽⁴⁰⁾ Eğer kültürlerin her zaman melez olduklarını (diaspora, göç, yabancılar vs. sayesinde) kabul edersek günümüzdeki küreselleşme, melez kültürlerin melezleşmesidir diyebiliriz.⁽⁴¹⁾

Melezleşme bir kültürler karışımını değil, bir kültüre aidiyetten diğer aidiyete geçişi de içerir. Melezleşme bir göç karışımı da oluşturabilir. Nerede olursa olsun ikinci kuşak göçmenlerin, özel alanda ve kamusal alanda kültür ve dil ayrımı yapmak gibi melez kültürel örüntüler sergiledikleri bilinen bir gerçektir.⁽⁴²⁾

Sonuç: Göç edenler, kendileri değiştikleri gibi toplumu da değiştirirler

Medyanın, çoğu insanın gündelik yaşamının bir parçasını oluşturmakta ve bizim içinde yaşadığımız sosyal ve kültürel dünyayı yansıtmakta ve yaratmakta (McLuhan) olduğu; ayrıca medyanın dünyayı sarmasının sonucu olarak küresel bir kültürün, ya da kültürün homojenleşmesinin gerçekleşeceği düşüncelerinin yanı sıra küresel bir kültürün paylaşılan anılar ve nesiller arasında bir devamlılığa dayanması gerektiği görüşü de küreselleşme tartışmalarında önemli yer tutan görüşler arasındadır.

Öte yanda "McDonalds'laştırma" olarak da adlandırılan teze göre yaşam biçimlerinin, kültürel sembollerin ve uluslararası (transnational) davranış biçimlerinin evrenselleşmesinin giderek yayılmasının yanı sıra "glokalleşme" olgusu karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca daha önce değindiğimiz küresel etnik me-

kanlar olarak özetleyebileceğimiz etnomanzaralar kavramı, uluslararası sosyal mekanlar kavramı ve son olarak da melezleşme kavramı, dünya üzerindeki birçok kültürün konumunu ve durumunu açıklamaktadır. Dünyanın birçok yerinde kendi ülkesinden gönüllü ya da zorunlu olarak göç etmiş insanlar yaşamaktadır. Aynı topraklardan, ülkeden ya da kültürden çıkarak başka yerlere göç etmiş ve oralarda yaşayanların bile, kültürleri zamanla farklılaşmaktadır, yani göçmenler gittikleri yerlerde birbirinden farklı kültürler yani farklı etnomanzaralar oluşturmaktadırlar.

Örnek olarak Türkiye'yi ele alacak olursak, Türkiye'den yurtdışına iş göçü bağlamında gitmiş olan göçmenler söz konusu olduğunda tüm bu değinilen teoriler uyarlanabilir. Zira Türkiye'den dünyanın farklı yerlerine göç etmiş insanların beraberlerinde götürdükleri kültürler, gittikleri yerlerde karşılaştıkları ve içinde yaşadıkları kültürlerle karışarak melezleşmekte böylelikle de farklı "Türk" "etnomanzaralar"ı ya da "küresel etnik mekanlar"ı oluşturmaktadır.

Göçün diğer bir sonucu olarak da uluslararası sosyal mekanlara değinilmişti. Türkiye'den göç etmiş insanların, kısmen göç ettikleri ülkelerde, kısmen de Türkiye'de yaşadıkları ve iki ülke arasında Appadurai'nın söz ettiği küresel kültürel akıntıların beş boyutunun da hem nedeni hem nesnesi oldukları düşünüldüğünde uluslararası sosyal mekanlar teorisinin de açıklayıcı olduğu barizdir. Nitekim uluslararası sosyal mekanlarla ilgili literatürde en sık karşılaşılan örnekler, Almanya ve Türkiye'de ve ikisinin arasında yaşayan Türkiye'den göç etmiş insanlar ve A.B.D. ve Meksika'da ve ikisinin arasında yaşayan Meksika'dan göç etmiş insanlardır.

Kısmen Türkiye'de kısmen Almanya'da yaşayan göçmenler ne sadece Türkiye'de, ne de sadece Almanya'da yaşayanlarınkine benzeyen bir kültür oluşturmaktadırlar. Her kültür gibi melez bir kültür olduğunu rahatlıkla söyleyebileceğimiz Türk kültürünün Almanya'da melezleştiği düşüncesini öne sürebiliriz. Türk kültürü, içinde birçok başka kültürden de unsurlar taşımaktadır bu yüzden Almanya'da bir tek Türk etnik mekanı, Türk etnomanzarası, ya da uluslararası sosyal mekandan söz edemeyiz.

Aynı olgularla, iç göç bağlamında da karşılaşılmak-

tadır ve değinilen teoriler, bu bağlamda da açıklayıcı olmaktadır. Kısacası kültürler homojen ve durağan olgular değildir ve başlangıç tarihi hakkında çok değişik görüşler olan ve günümüzde iyice hızlanan küreselleşme ve yerelleşme süreçleri, kültürlerin daha da hızlı karışmasına, melezleşmesine ve farklılaşmasına yol açmaktadır.

Bu bilgiler ışığında ortaya çıkan sonuç, kendi çevrelerindeki birtakım sosyal değişimler sonucu göç etmek zorunda kalan insanların, yeni çevrelerinde kendileri değiştikleri gibi içinde yaşadıkları toplumu da değiştirdikleridir.

Yard. Doç. Dr. Esma Durugönül

Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Dipnotlar:

- 1- Weiner, M., The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights, Harper Collins College Publishers, 1995, S. 25.
- 2- Opitz, Peter J., Das Weltflüchtlingsproblem im 20. Jahrhundert, iç.: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 26/87, 1987, S. 35-36.
- 3- Arnold, H., Der Marsch: Das Phänomen, das Syndrom, die Konsequenz, iç.: Nicholson, W.: Der Marsch. Aufbruch der Massen nach Europa, Horizonte: Rosenheim, 1990, S. 64.
- 4- Hillmann, K.-H., Wanderungen, iç.: Wörterbuch der Soziologie, Kröner, Stuttgart, 1994, S. 920.
- 5- A.g.e., S. 919.
- 6- Biesanz, M.H./Biesanz, J., Introduction to Sociology, New Jersey, 1973, S. 402-403
- 7- Marshall, Gordon: Sosyoloji Sözlüğü (Çev. Osman Akinhay, Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, S. 136.
- 8- Güney Afrika Cumhuriyetinde 1948'den 1991'e kadar süren beyazlar ile beyaz olmayanları, yaşamın her alanında son derece keskin biçimde ayrıma tabi tutan ırk ayrımı politikası.
- 9- Weiner, M., The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights, Harper Collins College Publishers, 1995, S. 21-25.
- 10- Opitz, Peter J., Das Weltflüchtlingsproblem im 20. Jahrhundert, iç.: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 26/87, 1987, S. 25.
- 11- Biermann, Rafael, Migration aus Osteuropa und dem Magreb, iç.: Aus Politik und Zeitgeschichte, B 9/92, 1992, S. 30; 33.
- 12- Bkz. Beauftragte der Bundesrepublik für Ausländerfragen: Bericht über die Lage der Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland, Berlin (Şubat 2000); Beauftragte der Bundesrepublik für Ausländerfragen: Daten und Fakten zur Ausländersituation, Berlin (Ekim 2000).
- 13- Frankfurter Rundschau, 6.11.2000.
- 14- Giddens, Anthony, Sosyoloji, ed. by Hüseyin Özel/Cemal Güzel, (Sociology, Polity Press, Cambridge 19973,), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, 619.
- 15- Giddens, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrintı Yayınları, İstanbul, 1994, S. 67.
- 16- Bkz. a.g.e., S. 72ff.
- 17- A.g.e., S. 73.
- 18- McLuhan 1967'den aktaran Rowse, Jamie, Media and the Glo-

bal Village: Myth or Reality ? 1996 [Online] Available WWW <http://jamiro.mtx.net/media/>

19- A.g.y.

20- Meyrowitz Joshua, Das generalisierte Anderswo, iç.: Beck, Ulrich (Der.): Perspektiven der Weltgesellschaft, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998a.

21- Lee, Chin-Chuan Lee, Chin-Chuan, Media Imperialism Reconsidered: The Homogenising of Television Culture, London, Sage Publications 1979, S. 17'den aktaran Rowse, Jamie, Media and the Global Village: Myth or Reality ? 1996 [Online] Available WWW <http://jamiro.mtx.net/media/>

22- A.g.y.

23- A.g.y.

24- A.g.y.

25- Ritzer, Georg, McDonaldization of Society, Sage Publications, London 1993.

26- Beck, Ulrich, Was ist Globalisierung?, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998b, S. 81.

27- Ayata, Sencer, Toplumbilim Açısından Küreselleşme, iç.: Kansu, Işık (Der.): Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, S. 72.

28- Robertson, Roland, Globalization, London, 1992'den aktaran Beck, Ulrich, Was ist Globalisierung?, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998b, S. 88.

29- Beck, Ulrich, Was ist Globalisierung?, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998b, S. 88.

30- A.g.e., S. 88ff.

31- Robertson, Roland, Globalization, in: M. Featherstone et. al. (Ed.), Global Modernities, London 1995'den aktaran Beck, Ulrich, Was ist Globalisierung?, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998b, S. 90.

32- Glokalleşme kavramı Marketing (Pazarlama) alanının bir kavramıdır ve 90'ların başlarında çok yaygın olarak kullanılmaktaydı.

33- Robertson 1995'ten aktaran Beck, Ulrich, Was ist Globalisierung? Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998 b, S. 90f.

34- Robertson 1995, S. 145'ten aktaran Beck, Ulrich, Was ist Globalisierung? Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998 b, S. 90f. Beck, 1998b, S. 90f.

35- Appadurai, Arjun, Globale Landschaften, iç.: Beck, Ulrich (Der.): Perspektiven der Weltgesellschaft, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998 a'dan aktaran Beck 1998b, S. 98.

36- Appadurai, Arjun, Sovereignty without territoriality: notes for a postnational geography, iç.: The geography of identity. P. Yaeger, (Der.) S. 40-58. the University of Michigan Press: Ann Arbor, Michigan 1996.

37- Pries, Ludger Transnationale Soziale Räume, iç.: Beck, Ulrich (Der.): Perspektiven der Weltgesellschaft, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998 a, S. 55ff.

38- Beck, 1998b, S. 53.

39- Pries, Ludger Transnationale Soziale Räume, iç.: Beck, Ulrich (Der.): Perspektiven der Weltgesellschaft, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998 a, S. 79f.

40- Pieterse, Jan Nederveen, Der Melange-Effekt. Globalisierung im Plural, iç.: Beck, Ulrich (Der.): Perspektiven der Weltgesellschaft, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998a, S. 87

41- Pieterse, a.g.y., S. 119.

42- Pieterse, a.g.y., S. 106.

Büyükelçi Thomas G. Weston

“Kıbrıs’ta çözüm, istikrarlı bir Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz yaratır”*

Abdullah Akyüz

- Sizce Kıbrıs sorununun neden şimdi çözülmesi gerekiyor?

- Başta şunu söylemeliyim ki, ABD’nin görüşünde, Kıbrıs için adil ve kalıcı bir çözüm bulmak hep önemli olmuştur. Böyle bir çözüm, Kıbrıs, Avrupa Birliği üyeliğine yaklaştıkça daha da önem kazanıyor.

- Clinton yönetimi, Kıbrıs meselesiyle yakından ilgilendi ve Amerikan dış politika gündeminde bu soruna öncelik tanıdı. Kıbrıs sorununun Bush yönetimi bakımından yeri nedir? 11 Eylül saldırıları bu yeri değiştirdi mi? Clinton ve Bush yönetimlerinin Kıbrıs politikalarında nasıl farkları var?

- 1960’lardan beri, Kıbrıs için geniş kapsamlı bir çözüm bulmak tüm Amerikan yönetimleri için öncelikli madde olmuştur. Neden? Çünkü, anlaşma olması Kıbrıs için de, bölge için de, Amerikan çıkarları için de

Büyükelçi Weston,

1999’da Kıbrıs Özel Koordinatörü olarak görev yaptı.

1969’dan başlamak üzere

ABD dış ilişkiler servisinde

çeşitli üst düzey görevlerde

bulundu. Bunlardan bazıları,

ABD Başkanı’nın Avrupa ve

Kanada ilişkileri ve NATO,

AB, AT, OECD ülkeleri ile

olan ilişkilerinden

sorumlu başkan yardımcılığı

olarak sıralanabilir.

daha iyi. Kıbrıslılar için anlaşma olması Ada’da barış ve istikrar getirir, Ada’ya Avrupa Birliği bünyesinde ekonomik olarak güçlenme şansını verir. Aynı zamanda, böyle bir anlaşma, potansiyel olarak sorunlu bir noktaya çözüm getirmesinden dolayı daha güvenli ve istikrarlı bir Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz yaratır.

- Kıbrıs sorununun 2002 yılında çözüleceğine inanıyor musunuz?

- Umarım. İki lideri de 16 Ocak’ta BM Genel Sekreteri Özel Danışmanı Alvaro Sato’yla beraber başlattıkları karşılıklı konuşmalar için takdir ediyoruz. Düzenli bir şekilde buluşup kapsamlı bir uzlaşma bulmak için anlaştılar. Herşey şimdilik çok iyi gidiyor ve – eğer iki taraf da gereken siyasi kararlılığa sahipse- bu konuşmalar uzun süren bu sorunu hem Yunanlı hem Kıbrıslı Türklerin amaçları doğrultusunda çözmek

*Bu söyleşi, 2002 Ocak ayında yapılmıştır.

için gerçek bir fırsat sağlıyor demektir. Bu, yıllardır yakaladığımız en büyük şans.

- ABD'nin Kıbrıs sorununu çözmek için belirli bir önerisi var mı? Kıbrıs'taki iki toplum 1959-60 anlaşmalarına göre beraber yaşamaya çalıştı. Fakat başaramadı. Yeni bir başarısızlığı önlemek için ne gibi düzenlemeler gerekli?

- Kıbrıs konusundaki bilinen ABD politikası uzun zamandır aynı. Eğer iki lider ikisinin de katıldığı bir uzlaşma sağlarsa biz de bunu destekleriz. Bu konuşmalar, geçmişte alınan kararlardan, BM'in ve diğer ülke-lerin deneyimlerinden faydalanabilir.

- ABD'nin bu konuda çok yavaş davrandığını ya da bu sorunla isteksizce uğraştığını düşünmüyor musunuz?

- Dediğim gibi, Kıbrıs sorunu ABD devleti için kırk yıldır öncelik taşımaktadır. En son uzlaşma sağlama çabalarımız 99 baharında başladı. G-8 ve Birleşmiş Milletler'le beraber, ABD olarak, Türk ve Yunan taraflarını BM kontrolü altında karşı karşıya getirdik. Bu konuşmalar kapsamlı bir uzlaşma için gerekli pazarlıklar için bir temel niteliğindeydi. Her ne kadar bu konuşmalar, Kasım 2000'de bölündüyse de, taraflar şimdi yüzyüze görüşmekteler.

- Konfederasyon veya federasyon kurulursa, ABD parasal ya da siyasi katkıda bulunur mu?

- Şu anda böyle bir soruya cevap vermek için çok erken. Şunu söyleyebilirim ki, eğer uzlaşma sağlanırsa, uzlaşmanın gereklerini uygulamak öncelik taşıyacaktır.

-1974 BM tasarıları sizce hala pazarlıklar için ortak bir temel

oluşturuyor mu? 31 Ağustos 1998'te Cumhurbaşkanı Denктаş tarafından ortaya sunulan konfederasyon önerisine ne diyorsunuz?

- ABD, yıllardır Kıbrıs hakkında bir çok BM Güvenlik Konseyi kararı na oy verdi ve destekledi. Bizim tutumumuz belli ve değişmedi. Tabii BM görevlileri ve başkalarının çalışmalarından da gerektikçe faydalanabilir.

- ABD'nin Kıbrıs'ın AB'ne katılmasına bakış açısı nedir? Sizce Kıbrıs sorununun tek çözümü AB yolunda mı yatmakta? Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs'ı ilhak etme olasılığını nasıl değerlendiriyorsunuz?

- ABD, AB üyesi olmasa da, biz Kıbrıs'ın AB'ne katılmasını destekliyoruz. Katılım sürecinin kapsamlı bir uzlaşma bulma yolunda yararlı olacağına inanıyoruz. BM Genel Sekreteri'nin çabalarını ve 1999 Avrupa Konseyi Helsinki Kararları'nı destekliyoruz. Uzlaşma olmazsa ne olur konusuna gelince, ben uzlaşmanın mümkün olduğuna inanıyorum ve çabalarımızı o yönde yoğunlaştırmamız gerektiğini düşünüyorum. Bence başka olasılıklar hakkında fikir yürütmek çok faydalı değil.

- Kıbrıs sorununun çözülmesi Türk-Yunan ilişkilerini ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik şansını nasıl etkiler?

- Uzlaşma sağlanması son zamanlarda iyiye gitmekte olan Türk-Yunan ilişkilerini daha da ileriye götürür. Bu da, ABD'yi bu iki anahtar NATO ülkesine daha da yaklaştırır. Aynı zamanda tüm Güney Avrupa ülkelerinin AB'ye katılması yolunda çok önemli bir engel kalkmış olur.

- Bosna'daki barış görüşmele-

rinde çok önemli bir rol oynayan Holbrooke, beklenenin tersine aynı başarıyı Kıbrıs'ta tekrarlayamadı. Bunun sebepleri sizce neydi?

- Yıllardır Kıbrıs sorunuyla ülkemizdeki ve dünyadaki en başarılı diplomatlar uğraşılıyor. Bu çok zor bir sorun. Fakat sonuçta bu sorunu sadece Kıbrıslı Yunanlılar, Türkler ve onların liderleri çözebilir. Ayrıca önümüzdeki bu tarihi fırsatı kaçırmamak için geçmişe değil de ileriye bakmalıyız.

- Türkiye'nin Kıbrıs'a 1974'teki müdahalesinden sonraki ambargoyu nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce Türkiye'nin Kıbrıs'taki garantör statüsü hala geçerli mi?

- Kapsamlı bir uzlaşma Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası yalnızlığını gidermek için en iyi seçenek. Eğer uzlaşma sağlanırsa, Kıbrıslı Türkler için müthiş ekonomik olanaklar doğacaktır.

- Hiç Kıbrıs'a gittiniz mi? Eğer gittiyseniz ilk izlenimleriniz nelerdi?

- Kıbrıs'a bir çok kere gittim. Çok büyük potansiyali olan güzel bir ülke. İki tarafın da ihtiyaçlarına ve bölgesel istikrara uygun bir uzlaşma sağlamak için neden çabaladıklarını gayet iyi anlıyorum.

- 2002'deki yeni pazarlık sürecinde, Kıbrıslı, Yunanlı ve Türk liderlere tavsiyeleriniz nedir?

- Şimdiye kadar katedilen ilerlemeyi takdirle karşılıyorum. İki lider de kapsamlı bir uzlaşma sağlamak için çok çalışmaya kararlı olduğunu gösterdi. Onları bu yolda destekliyoruz ve bu destek çerçevesinde uluslararası alanda elimizden gelen her şeyi yapmaya devam edeceğiz.

- Teşekkür ederiz.

Milletvekillerinin kurumlara bakışı

TEMENNİ VE GERÇEKLİK

Beşir Atalay

ANAR (Ankara Sosyal Araştırmalar Merkezi) ve 32. Gün programı, 15 Mart-15 Nisan 2002 tarihleri arasında TBMM’de 21. dönem milletvekilleri üzerinde bir araştırma yapmışlardır. Toplam 200 milletvekilinin katıldığı bu araştırmanın örneklemini; parti grubu, cinsiyet, yaş, eğitim ve milletvekili olmadan önceki meslekleri gibi özellikler açısından, TBMM’yi temsil etmektedir.

Araştırma, TBMM’de milletvekillerinin odalarında ankete dayalı, yüzyüze mülakat yöntemi ile yürütülmüştür. Kapsamlı bir anket formu uygulanmış, soru kağıdında 224 soru yer almıştır.

82. kuruluş yıldönümünde yapılan bu araştırma, bilindiği kadarıyla, devletin yasama görevini ifa eden ve parlamenter sistemin temelini teşkil eden TBMM üyeleri üzerinde yapılmış ilk kapsamlı araştırmadır. Araştırmanın planlanmasından verilerin yorumlanmasına kadar araştırma evreni olarak TBMM üyelerini bir meslek grubu olarak gören, nötr bir bakış açısı sergilenmiş, milletvekillerini eleştirmeye ya da sorgulamaya değil, sadece anlamaya çalışılmıştır.

Araştırmanın konusu ve içeriği de bu amaç doğrultusunda oluşturulmuştur. 21. dönem milletvekillerinin milletvekili olmadan önceki sosyal ve ekonomik durumları, milletvekilliğinin aile hayatı üzerindeki etkileri, sosyo-kültürel etkinliklere katılmaları, siyasete girişleri, mevcut

siyasi ve kurumsal yapıyı algılamaları, bir çalışma ortamı olarak TBMM’yi değerlendirmeleri, bölgeleri ve seçmenleri ile ilişkileri, mali durumları ve gelecekle ilgili beklentileri, TBMM araştırmasının başlıca konularıdır.

Burada, bu kapsamlı araştırmanın sadece bir boyutu üzerinde durulacaktır; 21. dönem milletvekilleri, Türkiye’deki önemli kurumların yerini nasıl görmekte ve bunlar içinde TBMM’yi nereye yerleştirmektedir?

TBMM’nin kurumlara bakışı

Mevcut durum

TBMM Araştırması Raporu’nun 8. bölümünde, milletvekillerinin başlıca kurumların sahip oldukları güç ve etkililik ile ilgili değerlendirmeleri tespit edilmiştir. Soru, anket formunda tam olarak şu şekilde yer almıştır: “Size göre, bugün Türkiye’nin kaderini belirlemede aşağıdaki kurumlar hangi ölçüde etkilidir?” Bu kapalı uçlu bir sorudur ve cevaplar “çok etkili” ile “hiç etkili değil” arasında değişen beş-dereceli bir ölçek üzerinden alınmıştır. Başlıca kurumlar, bir tablo içinde sıralanmış ve her kurum ayrı bir soru olarak değerlendirilmiştir. Bu sorunun hedefi, milletvekillerinin mevcut sistemi nasıl değerlendirdiklerinin tespit edilmesidir. Kurumların seçiminde uluslararası ölçütler esas alınmıştır, ancak Türkiye’nin özel şartları da göz önünde bulundurulmuştur.

İlgili sonuçlar Tablo 1’de verilmektedir. Buna göre, milletvekilleri, Türkiye’nin kaderini belirlemede en etkili kurum olarak ilk sırada “Türk Silahlı Kuvvetleri”ni, ikinci sırada “hükümet”i, üçüncü sırada “medya”yı ve ancak dördüncü sırada TBMM’yi görmektedir. “Çok etkili” ve “oldukça etkili” sütunlarının toplamı göz önünde bulundurulduğunda, medya, hükümetin önüne geçmekte, Anayasa Mahkemesi ve iş dünyası, sırasıyla, dördüncü ve beşinci sırada yer almakta, TBMM ise altıncı sıraya düşmektedir. Sivil siyasetin temsilcisi olan siyasi partiler, ülkenin kaderini belirlemede ancak yedinci sırada görülmektedir. Bu sıralamada, milletvekillerinin partilerine göre de fazla bir değişim göstermediği, yani TBMM’deki tüm parti gruplarının kurumların mevcut sistemdeki etkililiği ile ilgili fikir birliği içinde oldukları görülmektedir.

Bugün en az etkili kurumlar olarak ise, polis teşkilatı ve sendikalar görülmektedir. Önemli bir sivil toplum kuruluşu olan sendikaların bu denli etkisiz görülmesi dikkat çekicidir. Bu iki kurumdan sonra ise, üniversiteler ve sivil

toplum örgütleri çok etkili olmayan kurumlar sıralamasında yer almaktadır. Kendi içine kapanan, toplum ve ülke meselelerinde sesi duyulmaz hale gelen üniversiteler, milletvekilleri tarafından da etkisiz olarak nitelenmektedir.

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, TBMM, ülkenin kaderini belirlemede bazı kurumlara kıyasla kendisini çok geri planda görmektedir. Halbuki, anayasal açıdan, “Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir” ve egemenliğin temsili, millet adına TBMM’ye aittir. En öz ifadesi ile egemenlik “son sözü söyleme hakkı” olarak tanımlanabilir. Anayasa da dahil, sistem ve toplumsal hayatla ilgili bütün kuralların koyucusu, yasama organı olan TBMM’dir. Ancak, bugünkü Meclis, fiilen ülke meselelerinde son sözü söyleme hakkının kendisinde bulunmadığını, başka kurumların daha fazla etkili olduğunu kabul etmektedir.

Meclis’te grubu bulunan partilerin grup başkan vekilleri ile araştırmanın bu bölümünün değerlendirilmesinde, genelde bu sonucun normal, gerçekçi bir tespit olduğu ve ülke gerçeklerini iyi yansıttığı ifade edilmiştir.

Tablo 1 Size göre, bugün Türkiye’nin kaderini belirlemede aşağıdaki kurumlar hangi ölçüde etkilidir?

	Çok Etkili	Oldukça Etkili	Orta Düzeyde Etkili	Biraz Etkili	Etkisiz	Cevap Vermeyen	Toplam
Türk Silahlı Kuvvetleri	48,6	23,1	4,0	3,9	0,5	19,9	100,0
Medya	36,5	31,6	7,4	2,3	1,7	20,5	100,0
Hükümet	37,5	21,1	10,2	6,8	4,5	19,9	100,0
Anayasa Mahkemesi	22,1	30,8	15,9	9,1	0,9	21,2	100,0
İş Dünyası	18,2	35,5	15,2	9,0	0,5	21,6	100,0
TBMM	26,9	22,4	18,5	8,5	3,4	20,3	100,0
Siyasi Partiler	15,6	28,7	21,7	9,3	3,4	21,3	100,0
Cumhurbaşkanlığı	7,8	26,3	30,6	11,1	2,0	22,2	100,0
Yargı	9,7	22,1	22,3	14,1	9,1	22,7	100,0
İstihbarat Teşkilatları	10,5	19,6	27,1	16,6	4,2	22,0	100,0
Sivil Toplum Örgütleri	4,0	12,2	19,6	28,5	12,3	23,4	100,0
Sendikalar	3,4	9,0	21,4	31,2	11,9	23,1	100,0
Üniversiteler	4,5	6,8	14,1	27,2	24,9	22,5	100,0
Polis Teşkilatı	2,0	9,0	16,6	28,1	22,5	21,8	100,0

Olması gereken durum

Araştırmada aynı konuyu irdeleyen ikinci soru "Size göre, Türkiye'nin kaderini belirlemede aşağıdaki kurumlar hangi ölçüde etkili olmalıdır?" şeklinde kurulmuştur. Birinci kısımda mevcut durumun algılanmasının tespiti yapılmış, bu kısımda ise olması gerekenle ilgili değerlendirmeler alınmıştır.

Tablo 2'de görüldüğü gibi, olması gerekenler sıralaması mevcut durum sıralamasından çok farklıdır. Ülkenin kaderini belirlemede en etkili kurumun TBMM ol-

rum ise, dördüncü sırada olması istenen sivil toplum örgütleridir. Kısaca, milletvekillerinin olması gereken ile ilgili sıralamaları, toplum-merkezli, demokrasiyi öne çıkaran bir yaklaşımdır.

Araştırmanın diğer tespiti ise, bugün ülkenin kaderini belirlemede en etkili kurumlar olarak görülen Türk Silahlı Kuvvetleri ve medyanın, olması gereken sıralamasında en altlarda yer almalarıdır.⁽¹⁾ Yani, ülkenin kaderini belirlemede bu iki kurumun etkisinin çok sınırlı olması öngörülmektedir.

Tablo II Size göre, Türkiye'nin kaderini belirlemede aşağıdaki kurumlar hangi ölçüde etkili olmalıdır?

	Çok Etkili Olmalı	Oldukça Etkili Olmalı	Orta Düzeyde Etkili Olmalı	Biraz Etkili Olmalı	Hiç Etkisi Olmamalı	Cevap Vermeyen	Toplam
TBMM	75,3	0,6	2,3	1,7	0,0	20,1	100,0
Hükümet	62,8	15,6	0,3	1,7	0,6	19,0	100,0
Siyasi Partiler	55,1	16,7	4,5	1,5	0,3	22,2	100,0
Sivil Toplum Örgütleri	16,9	32,9	14,4	12,0	1,4	22,4	100,0
Üniversiteler	9,6	24,9	26,6	10,6	4,0	24,3	100,0
Yargı	9,6	15,3	19,7	19,4	11,4	24,6	100,0
Cumhurbaşkanlığı	7,4	17,3	35,5	12,2	3,9	23,7	100,0
Anayasa Mahkemesi	8,4	15,6	32,6	9,2	9,0	25,2	100,0
Sendikalar	4,2	14,0	29,9	16,4	10,2	25,2	100,0
İş Dünyası	3,1	15,1	25,4	24,6	7,3	24,6	100,0
İstihbarat Teşkilatları	4,5	8,8	15,7	26,3	19,2	25,4	100,0
Türk Silahlı Kuvvetleri	2,8	9,4	25,2	14,8	23,8	24,1	100,0
Medya	3,0	7,3	25,0	26,0	14,5	24,1	100,0
Polis Teşkilatı	0,3	0,8	14,4	20,0	38,7	25,7	100,0

ması öngörülmektedir. Dolayısıyla, milletvekilleri yasal olarak kendilerinin hakkı olan ülkenin kaderini belirlemede son sözü söyleme yetkisinin fiilen geçerli olmadığını kabul etmekle birlikte bunu talep etmektedir. En fazla etkili olması gereken kurumlar sıralamasında hükümet ve siyasi partiler, sırasıyla, ikinci ve üçüncü sıralarda yer almaktadır. Yani, milletvekilleri, sivil siyaseti ülkenin geleceğini belirlemede temel olarak görmektedir. Güçlenmesi ve etkili olması istenen diğer bir ku-

Varolan ve olması gereken durumlar arasındaki bu belirgin farkların, bir yönüyle, Meclis'in bugünkü rahatsızlıklarını dile getirdiği gibi, diğer bir yönüyle, TBMM'nin gözünde Türkiye'deki kurumlar arası güç dengelerini ve yürüyen sistemin yapısını ortaya koyduğu söylenebilir.

Toplum, kurumların gücünü nasıl görüyor?

ANAR'ın yürüttüğü değişik kapsamdaki kamuoyu araş-

nırmalarında da kurumlarla ilgili tespitler ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Türkiye genelini temsil eden örnekleme sahip toplumsal araştırmalardan iki örnek verecek, yukarıdaki verileri karşılaştırmak anlamlı olacaktır.

ANAR'ın her ay yaptığı Türkiye Gündemi Araştırmaları serisinin Ekim 2001 sayısında, aynı şekilde, "Türkiye'nin kaderini belirlemede kurumların etkililiği" araştırılmıştır. Bu araştırmada kurumların sayısı daha sınırlı tutulmuş ve deneklerden sadece bir kurumu seçmesi istenmiştir.

Üçüncü ve dördüncü tablolarda görüldüğü gibi; küçük farklar olmakla beraber, TBMM araştırmasının sonuçlarına çok benzer veriler elde edilmiştir. "Bugün Türkiye'nin kaderini belirlemede en etkili kurum hangisidir?" sorusuna verilen cevap sıralamasında, ilk sırada hükümet, ikinci sırada Türk Silahlı Kuvvetleri, üçüncü sırada medya, dördüncü sırada Cumhurbaşkanlığı ve ancak beşinci sırada TBMM yer almıştır. Sivil toplum örgütleri yine çok düşük bir seviyede yer almıştır.

Aynı araştırmada, "Türkiye'nin kaderini belirlemede en etkili kurum hangisi olmalıdır?" sorusuna verilen cevaplar da milletvekillerinin cevapları ile büyük

benzerlik göstermekte, adeta örtüşmektedir. Hükümet ve TBMM'nin aynı oranlarda en etkili olmaları istenmektedir. Diğer bir ifadeyle, sivil siyasetten dirayet ve güç sahibi olması talebinde bulunmaktadır. Bu anlamda, milletvekillerinde olduğu gibi, toplumda da tam demokratik bir bakış ve kültür tespit edilmektedir. Milletvekillerinden biraz farklı olarak, toplum, Cumhurbaşkanlığını da olduğundan daha etkili görmek istemektedir. Ancak, yine milletvekillerinde olduğu gibi, sivil toplum örgütlerinin etkili olmasını isteme düzeyi varolan etkililik düzeyinden çok yukarıdadır. Benzer bir tutum olarak, ikinci ve üçüncü sırada çok etkili görülen TSK ve medyanın ülkenin geleceğini belirlemede sahip olmaları gereken rolleri düşürülmekte ve daha az etkili olmaları istenmektedir.

Her iki araştırmanın sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, toplum ve toplumun temsilcisi olan Meclis'in, sisteme ve kurumlara bakış olarak aynı duyarlılıkları taşıdıkları, benzer tespit ve tercihleri ortaya koydukları görülmektedir. Her iki kesimde de daha demokratik ve sivil toplumun öne çıktığı bir sistem arayışı ve özlemi dikkat çekicidir.

Tablo III Bugün Türkiye'nin kaderini belirlemede en etkili olan kurum aşağıdakilerden hangisidir?

	%
Hükümet	25,7
Türk Silahlı Kuvvetleri	14,0
Medya	12,6
Cumhurbaşkanlığı	11,8
TBMM	10,6
İş ve Finans Dünyası	8,5
Bürokrasi	3,8
Sivil Toplum Örgütleri	2,4
Yargı	1,5
Diğer	2,8
Fikir Belirtmeyen	6,3
TOPLAM	100,0

Tablo IV Türkiye'nin kaderini belirlemede en etkili kurum aşağıdakilerden hangisi olmalıdır?

	%
Hükümet	25,0
TBMM	24,4
Cumhurbaşkanlığı	15,4
Sivil Toplum Örgütleri	10,1
Türk Silahlı Kuvvetleri	4,9
İş ve Finans Dünyası	4,4
Yargı	2,9
Medya	2,4
Bürokrasi	2,3
Diğer	0,7
Fikir Belirtmeyen	7,5
TOPLAM	100,0

Kurumlara güven

ANAR'ın farklı zamanlarda yürüttüğü değişik kamuoyu araştırmalarında, toplumun kurumlara duyduğu güven düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır.⁽²⁾ Türkiye genelini temsil eden bir örnekleme dayalı bu araştırmalarda, son iki yıl içinde kurumlara güven düzeyi ve sıralamasında önemli bir değişiklik gözlenmemiştir. Genelde en yüksek düzeyde güvenilen kurumun Cumhurbaşkanlığı olduğu ve bunu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin takip ettiği görülmüştür. TBMM, medya ve siyaset kurumuna duyulan güven ise genelde en düşük düzeyde çıkmıştır. Kurumlara güven ile ilgili bu düzenli bulgular, değişik platformlarda, toplumun demokrasi dışı çözümlere açık olduğu, olası bir askeri darbenin bile toplum tarafından hoş karşılanacağı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Dolayısıyla, yukarıda açıkladığımız kurumların mevcut gücü ve olması gereken yerleri ile burada belirtilen güven verileri, çelişiyor gibi görünebilir, fakat aslında burada bir çelişki değil, oldukça rasyonel bir bakış söz konusudur. Toplum, Cumhurbaşkanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmektedir, ancak bu güven, ilgili kurumların kendi işlev alanları için geçerlidir. Demokratik toplumlarda siyaset kurumunun üstlendiği işlevleri cumhurbaşkanlığından kısmen beklemekle birlikte, Türk Silahlı Kuvvetleri'nden hemen hemen hiç beklememektedir.

Buna paralel olarak, toplumun hükümet ve TBMM'ye güveninin düşük olması ile, ülke kaderini belirlemede bu kurumların en etkili olmasını istemesi arasındaki ilişki de çelişkili görünebilir. Ancak araştırma verilerinin bütünlük içinde değerlendirilmesi durumunda, burada da bir çelişkinin mevcut olmadığı görülmektedir. Toplum bugünkü hükümet ve siyasi aktörleri dirayetli görmemekte, büyük sosyal ve ekonomik sorunların çözümünü beklemekte, ancak yeterlilik görmemektedir. Yani, siyaset kurumundan beklentiler çok fazladır,⁽³⁾ her olumsuzluğun sorumlusu olarak görülmektedir. Bütün bu yoğun sorunlar içinde yaşarken, toplumun mevcut siyasi aktörlere olumlu puan vermesi zaten beklenemez. Ancak, yine de bütün beklenti ve ülkenin sorunlarının çözümü siyaset kurumuna yöneliktir. Araştırmalarımızda sıkça yer alan, "mevcut sorunların çözümü için öneriler"de seçmen, siya-

set kurumunu göstermekte, mevcut durumu çözümsüz gördüğünde ise, şu anda olduğu gibi, çok yüksek oranda erken seçimi öngörmektedir. Son Mayıs-2002 Türkiye Gündemi Araştırması'nda erken seçim isteme oranı yüzde 65'e ulaşmıştır. Kısaca, mevcut siyasi aktörlere güvensizlik, kurumsal değil, sorunların büyüklüğü ve beklenti yüksekliğinden kaynaklanmaktadır.

Kurumlara güven araştırmaları ve en güvenilen kurumlar sıralaması ile ilgili olarak önemli bir eleştiriye de burada işaret etmekte fayda vardır: Genelde farklı yapıda ve farklı işlevler yüklenmiş kurumların araştırmalarda toplumsal güven derecesinin belirlenmesinin uygun olmayacağı gibi bir düşünce de vardır. Hürriyet Gazetesi yazarı Oktay Ekşi'nin bir yazısı bu görüşü çok iyi açıklamaktadır; "Gerçekten Avrupa ülkelerinde, ABD'de ve Türkiye'de yapılan anketlere bakarsanız, ordu, din kurumları, yüksek mahkemeler hep listenin üstlerinde, parlamento, basın, politikacı da hep altlardadır... O halde bu tablonun son sıralarda gösterdiği gazetecilik, politikacılık, parlamento üyeliği gibi uğraşlar, neden ihtiyacın on misli, yüz misli insanın bunlara girmek istemesine sebep oluyor?... Dikkat ederseniz güvenilir görünen kurumların hepsi dışa kapalıdır. Bunlarda neyin ne kadar yanlış yapıldığını kamuoyu bilmez. Bilmediğiniz konuda neyi eleştirecek, 'şunu yanlış yaptınız' diyeceksiniz?... Oysa ötekiler saydam kurumlar ve saydam uğraşlardır. Her kişinin ve kurumun kusuru gözler önündedir. Onlara aklına gelen her lafı eder... O nedenle doğru sonuca varmak için önce dışa kapalı olanları da saydam hale getirmek gerekir. Yoksa kendimizi aldattırız."⁽⁴⁾ Özet olarak, bu şekilde ifade edilen bu görüş de önemlidir, kurumlara güven değerlendirmelerinde göz önünde bulundurulmalıdır.

Prof.Dr. Beşir Atalay
ANAR Yönetim Kurulu Başkanı

Dipnotlar

1- ANAR'ın yıllık olarak yaptığı "Yazılı ve Görsel Medya Araştırmalarında", toplum, medyanın doğru bilgilendirme işlevini en başta görmektedir, fakat bunu yeterince yerine getirmediği düşüncesini taşımaktadır.

2- Kurumlara güven konusu, ANAR'ın "Aylık Türkiye Gündemi Araştırmaları"nın Ocak, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos sayılarında yer almıştır.

3- TBMM Araştırması'nda milletvekillerinin çalışma zamanının büyük kısmını, bireysel sorunlarının çözümü için kendine başvuran vatandaşlara ayırdığı tespit edilmiştir.

4- Oktay Ekşi, Hürriyet Gazetesi, 22 Ağustos 2001.

Praktiker

real-

Giriş

REAL: Ankara, Gaziantep, Bursa, İzmit, İstanbul/Kartal, Adana

PRAKTİKER: Ankara, Gaziantep, İstanbul/ Kartal, Adana, İstanbul/Ümraniye, İzmir

METRO CASH & CARRY

M1 - Tepe Alışveriş Merkezi: Gaziantep, İstanbul/Kartal, Adana

TEPE

“WE SHAPE THE MARKETS!”

Metro AG Holding, bünyesinde Türkiye’de faaliyet gösteren farklı sektörlerdeki firmalarla; toptan satış marketleri, perakende gıda marketleri, yapımarketleri ve diğer alanlarda faaliyette bulunmaktadır. Metro AG Holding, Metro Grosmarket, Real Hipermarket ve Praktiker Yapımarketi ile Türkiye’nin 7 ilinde, 19 satış merkezi ve 4 bine yakın çalışanıyla sektöründe güven ve kalitenin adresi oldu. Metro AG Holding; Almanya’dan Türkiye’ye, İngiltere’den Çin’e dünyanın 24 ülkesinde büyümeye devam ediyor.

METRO AG Holding

METRO
Cash & Carry

Praktiker
hesaplı yapı marketi

real-

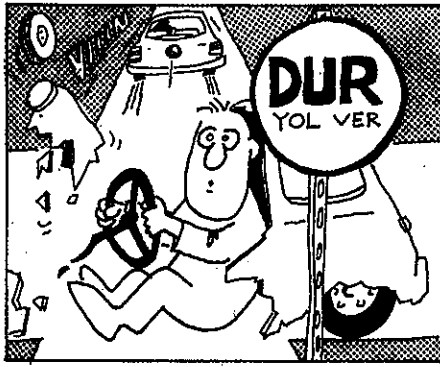
MRE
METRO EMLAK YÖNETİM LTD. ŞTİ.

Çınar Caddesi Kavak Sokak Yalçınlar Plaza Kat:1 Yenibosna / İSTANBUL
Tel: (0212) 451 08 51 Faks: (0212) 639 83 21

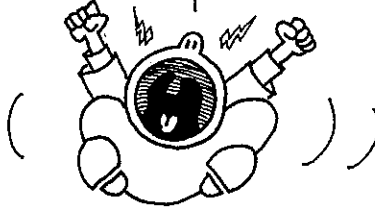
Kamusal yaşam ve demokratik kültür:

Ülkemizden trafik öyküleri

Haldun Gülalp

BU KADAR DA OLMAZ!!!
HEM YOL BENİM, HEM DE BU
KADAR HIZLI GİDİLMEZ Kİ! KENDİNİ
BAŞBAŞKAN MI SANIYORSUN, NE
OLACAK BENİM ARABAM?

Demokrasinin yeterli değil ama gerekli bir önkoşulunun ve dolayısıyla önemli bir göstergesinin, kamusal ve siyasal yaşamda (keyfiliğin karşıtı anlamında) usüllere uyma alışkanlığı olduğu sık sık söylenir. Gerçekten de, Türkiye'de yaşamın ortak alanlarını düzenleyen ve karşılıklı saygıyı varsayan kamusal kurallara uyma alışkanlığının olmayışı ile demokratik kültürün zayıflığı arasındaki ilişki, örneğin, trafik ortamımıza bakarak görülebilir. 12 Mart ve 12 Eylül askeri müdahalelerinden hemen sonra en göze çarpan iyileşmenin trafik düzeni ile ilgili olduğunu anımsayanlar, trafiğin ülkemizdeki keşmekeşini bir demokrasi sorunu olarak düşünmeye yatkın olmayabilirler. Hatta kimileri bu gözlemden rahatlıkla şöyle bir sonuca da varabilirler: Yasalar sıkı bir şekilde uygulanır ve yasalara uymayanlar hızlı ve kesin bir şekilde cezalandırılırsa ("Taksim meydanında iki kişi sallandırılırsa"), başka birçok şey için geçerli olabileceği gibi, trafik de düzene sokulabilir. Oysa, trafiğe ilişkin düzenlemelerde

olduğu gibi, ortak yarara hizmet eden yasalara gönüllü bir şekilde uyulması ile haksız, baskıcı, eşitsizlik ve ayrımcılık içeren, vb., yasaların ceza tehdidiyle uygulanmasını birbirlerinden ayırt etmek gerekir. Örneğin, kırmızı ışıkta durmayan bir sürücü hem kendi canını hem de daha kötüsü, başkalarının canını tehlikeye atar. Bu sürücü, kırmızı ışıkta geçtiğinde onu yakalayıp ceza verecek bir polis ortalıkta yoksa (ve bu durum söz konusu yasa ihlalini cesaretlendirmekteyse), olasıdır ki o sürücüyü aslında daha büyük bir ceza, yani cana veya mala zarar verecek bir çarpışma beklemektedir. Zaten insanlar bu nedenle, bu gibi trafik kurallarını benimseyip polis olsa da olmasa da uygularlar. Her köşe başına bir polis dikme olanağı yoktur; ama buna gerek de olmamalıdır.

Demokratik kültür= Haklar kadar sorumlulukların da benimsenmesi

Fakat ülkemizde durum genellikle böyle değildir. Gerçi

kırmızı ışıktaki durma alışkanlığı son yıllarda epeyce artmış olduğu için bu çok güzel bir örnek oluşturmada da, aklınıza gelebilecek başka bir dizi trafik ihlali düşünürseniz fark edersiniz ki, eğer polis (daha doğrusu polisin kuralları uygulayacağı ve gerçekten ceza kesebileceği korkusu) varsa, kurallara uyulur; eğer kaçıp gitme olanağı varsa, kurallara uyulmaz. Demek ki konu, aslında, ceza yoluyla insanları sindirmekten değil, bu kuralların önemini anlaşıp benimsenmesinden geçmektedir. Nitekim, Türkiye'de trafiğe bakarak siyasal kültürümüz hakkında bir takım gözlemlerde bulunmanın öğretici bir yanı, demokratik yetersizlikle suçlayıp durduğumuz siyasi kadroların aslında bizim aramızdan çıktığını bize hatırlatmasıdır. Kamusal alanda karşılıklı saygının olmadığı durumlarda, demokratik toplum kültürünü aramak boşunadır. Demokratik kültür ise, haklar kadar sorumlulukların da benimsenmesini öngörür.

Günlük hayattan örnekler

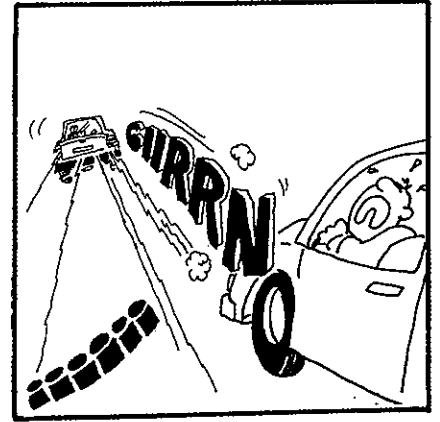
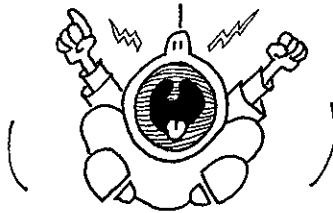
Bu noktaları yakın tarihlerde başıma gelen iki olayı örnek vererek anlatmak istiyorum. Bunlar aslında herkesin her an başına gelebilecek türden şeyler olduğu için, bunları anlatmaktaki amacım sadece bir iki anımı paylaşmak değil, bu örneklerden hareketle, insanlarımızın kültürel eğilimlerini saptamaya çalışmak.

Geçenlerde, görevli olduğum üniversitenin kampüs yollarından birinde arabamla ilerlerken, zaten yayalarla otomobillerin güçlükle paylaştığı o daracık yolu hepten

kapatır bir biçimde park etmiş bir araba ile karşılaştım. Yanından zorlukla geçmeye çalıştığım bu arabanın sürücüsünün o anda orada olduğunu farkedince, durarak kendisini kibarca uyardım. Beyaz saçlı ve kibar görümlü olan bu bey benim uyarım üzerine aynı derecede nazik bir şekilde, orada park edemeyeceğini bilmediğini, öylesine rastgele duruverdiğini söyledi. Onun üzerine ben de kendisine daha rahatlıkla park edebileceği yerleri gösterebileceğimi ve bunun için de beni arabasıyla takip edebileceğini söyledim. Nedenise bu teklifime olumlu bir yanıt aldığım kamısına kapılarak, üniversitenin yabancısı olduğunu varsaydığım, uygun bir park yeri bulamayan bu kibar beye yol gösterme kaygısıyla yavaşça ilerlemeye koyuldum. Fakat daha birazcık ilerlemiştim ki, dikiz aynasından arkamdaki duruma baktığımda, bu kişinin arabasını aynen olduğu yerde bırakarak, kapısını kilitleyip oradan sessizce yürüyüp gittiğini farkettim. Henüz oradan uzaklaşmış olmadığım için, arabamı durdurup dışarı çıktım ve kibarlığı elden bırakmadan seslendim: "Beyefendi, nereye gidiyorsunuz?" Karşıdan gelen cevap bu kez aynı nezaket düzeyinde değildi: "Sen ne istiyorsun? Neden arabandan inip benim peşime takıldın?" Ben yine kibarca izah ettim: "Çünkü size yol göstereceğimi söylemiştim ve siz de arkamdan geleceksiniz diye varsaymıştım." Bunun üzerine bizim "beyefendi" tonunu değiştirip, bu kez adeta yalvarır (daha doğrusu, yalvarır) bir üslupla: "Canım" dedi, "şimdi bir iki dakika burada duracağım; birisine bir şey verip hemen geleceğim; ne var bunda?"

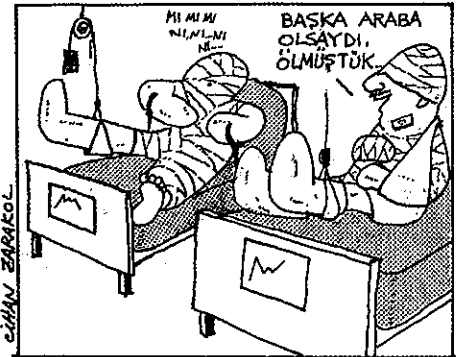
**BİR DE ÇAY
SÖYLE BARI!!**
ARABA KULANIYOR GÜYA
ALLAHTAN YAVAŞ GİDİYOR
BİR DE HIZLI GİTSE...

Bu olayı kafamda evirip çevirirken, ondan kısa bir süre önce farklı bir ortamda başıma gelen ama buna benzer başka bir olayı hatırladım. Bu kez Ankara'da, otomobillerin trafik muayenesi için, bir arkadaşım kendi arabası ile önde, ben de onun arkasında olmak üzere kuyruğa girmiş, sıramızı bekliyorduk. Bir ara sırada bir hareketlenme oldu ve fırsattan istifade etmek isteyen uyanık bir yurttaşımız arkadan gelerek bizim önümüzde bir anda oluşan boşluğa giriverdi. Bu olay sabahın erken bir saatinde, ortalığın sessiz ve sıradaki araba sayısının da az olduğu bir anda olduğu için, duruma sakince el koyma olanağımız hala vardı. Üstelik arkamızdan birisi, nedense, durumla kendisi ilgilenmek yerine önümüze geçen bu kişiyi arkadaşşıma ve

incelemeye çalışırsak, bir takım gözlemlerde bulunabiliriz. Birincisi: İnsanlar kuralları bal gibi biliyorlar ama uygulamak istemiyorlar. Bunu herhangi bir gün trafiğe çıktığınızda da görebilirsiniz. Herkes korna çalarak veya bağırıp çağırarak diğer sürücülere hem trafik hem de ortak yaşam kurallarını hatırlatıyor. Demek ki kurallar genel olarak biliniyor. Ama bugün bağırıp çağıran kişi, ertesi gün aynı kurala kendisi uymayabiliyor. Yukarıdaki örneklerde söz konusu kurallar kişilere sakın bir şekilde hatırlatıldığında hiç bir itiraz ya da bilgisizlikten kaynaklandığı söylenebilecek bir hayret ifadesinin gelmemiş olması, bunun bir kanıtı olarak görülebilir.

İkincisi, trafik konusu genellikle maçoçluk ve magan dalık gibi erkeklik halleri ile bağlantılı olarak yorumla-

bana şikayet etmişti. Onun üzerine ben sırayı bozan kişinin yanına gidip yine kibar bir üslupla, sakince sordum: "Neden böyle birşey yaptınız?" İnsanlar herhalde böyle davranışlara alışık değil ki, bu kişi bana mecburen aynı sakinlikte kendince makul bir yanıt vermeye çalıştı, ama aklına tatminkar bir açıklama da gelmedi. Kavgaya etmek için geçerli bir nedeni de yoktu. Üstelik demin anlattığım olaydaki gibi ortalıktan toz olamazdı. Sonuç olarak aklına gelen başka bir yöntem denemeye kalkıştı: Bana, biraz sonra ister istemez kendi önünde boşalacak olan yeri teklif etti.

Kuralları bil ama uyma!

Bu iki olayı başka bazı verilerin de yardımıyla yakından

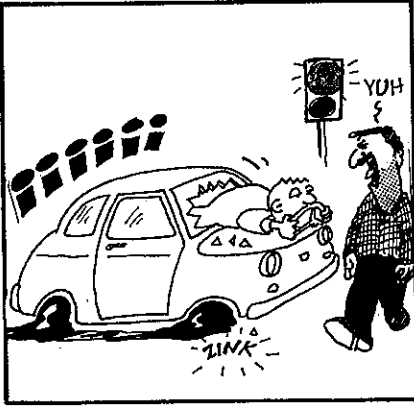
mir. Ünlü "trafik canavarı"nı kadın olarak tahayyül bile edemeyiz. Oysa, gerek yukarıdaki örnekler üzerinde düşündüğümüzde, gerekse de İstanbul gibi çok sayıda kadın sürücünün trafikte yer aldığı bir örneği hatırladığımızda, olayın aslında erkeklikle veya ona özgü bir kültürle ilgili olmadığını kolaylıkla farkedebiliriz. Kadınlar da erkekler kadar kuralları önemsemez olabilirler. Ayrıca, olaya asıl konumuz açısından, yani toplumumuzdaki demokratik kültür ve kamusal yaşama katılım biçimleri açısından bakarsak görürüz ki kadınların erkeklerden farklı alışkanlıklara sahip olması için bir neden yoktur.

Üçüncüsü, erkek veya kadın, insanlar kamusal alanda sakın konuşmaya alışık değiller. Mantık ve mülhaza

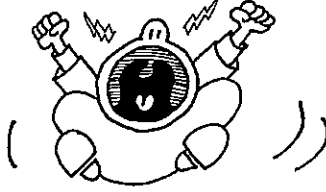
yoluyla veya karşılıklı konuşup anlaşarak çözüm bulmaya çalışmak değil, ısrar ve irade yoluyla arzulanan sonucu karşı tarafa dayatmaya çalışmak, anlaşmazlıkların giderilmesinde genellikle tercih edilen yöntem görünümünde. Kamusal alanın anonim ortamında karşılaşılan ve (tanım gereği) birbirini tanımayan kimseler arasında bir çıkar zıtlığı veya farklılığı belirlediğinde, karşı tarafı tersleyip kendi bildiğini okumak, genellikle daha rahat olunan bir ilişki biçimi. İnsanlar bu alışmış format dışında bir yaklaşımla karşılaştıklarında, şaşkınlık geçirmeye eğilimli oluyorlar.

Dördüncüsü, eğer bu zıtlık kaba kuvvet gösterisine varmayacaksa (ki demin önemsiz nitelemesi ile değindiğim maço kültürünün belli bir göstergesi olarak

girer; üstelik başkalarının da özel muamelelerden yararlandığına işaret edilerek "özel" muamele "genel" bir hak olarak talep edilir. Böylece insanlar şahsen tanımadıkları, hatta sadece hipotetik olarak var olan kişilerle işbirliği içinde, kuralların tamamen ortadan kaldırılması için çaba göstermiş olurlar. Bir diğer yöntem ise, kültürümüzde çok yaygın olduğunu hepimizin bildiği, ama trafik ortamında bir sürücünün diğer bir sürücüye teklif edebileceği doğrusu benim aklıma hiç gelmemiş olan, rüşvet yöntemidir. Kendisini affetmem için bana önündeki boşluğu teklif eden yurttaşım ne kadar ilginç bir düşünceye sahipmiş ki benim ona bir saniye önce ifade ettiğim kuralı bir saniye sonra kendi çıkarım için ihlal edeceğime (yani tutarlılık ve öz say-

PES BE ADAM!
YAYALARA KIRMIZI YANIYOR
NE ARIYORSUN CADDEDE?
KENDİNİ MERADA SANDIN
HERHALDE !

KENDİ
MAHALLEMİZDE
IŞIKLARA MI
BAKACAKTIK
YANI

kabul edilebilecek birşey olan uzaktan tehdit savurma eğilimi yaygın olsa da, bunun hayata geçirilip gerçekten kaba kuvvete başvurulması çok sık rastlanan bir durum değildir), kullanılan yöntemler, gerçek çözüm mü dışlayan ilginç bir yelpazeyi kapsıyor.

Bunlardan birincisi ve en bariz olanı, olay yerinden kaçmaktır. Eğer yakalanmazsanız, kurallara uymamak serbesttir. Eğer hem sert yapıp baskın çıkma hem de kaçma olanaklarının önü bir şekilde kesilmiş ise, başvuru diğer bir yöntem kendini acındırarak istisnai bir muamele istemektir. Böyle özel bir muamelenin, kuralları ihlal etmekle aynı anlama geldiği pek düşünülmez. Bu normal bir şey olarak kabul edildiğinden, herkes bu özel muameleyi kendisi için isteme havasına

gının sadece anlık bir mesele olduğuna) ve üstelik bunu yaparken (yanımdaki kişinin arkadaşım olduğunu bilemese de) dayanışma içinde olduğum belli olan, benimle birlikte aynı sırada bekleyen insanları da hiç çekinmeden atlatıvereceğime inanıyormuş. Ya da belki bu sevgili yurttaş o kadar etraflı düşünmedi de, insiyaki bir şekilde en yakın olduğu tepkiyi gösterdi: Rüşvet aracılığıyla beni de kendi yoluna katarak yaptığı yanlışını meşru kılmaya gayret etti.

Bütün bu tepkilerde ortak bir söylem farkedilebilir: "Kurallar başkası için geçerli olsa da, n'olur bana değmesin." Ya da: "Yok eğer bu kuralların mutlaka uygulanmasını istiyorsanız, hiç olmazsa bu seferlik şunu benim için bir deliverin." Ne var ki bu söylemi herke-

sin birden aynı anda tutturmasının sadece bir tek anlamı olabilir: "Canım, şu kuralları boşverin; işte ne güzel yuvarlanıp gidiyoruz." Ya da daha yaygın ifadesi ile: "Birşey olmaz; birşey olmaz!!"

Peki yurttaş bu kadar keyfilik yanlısı ise, devletin keyfiliği şaşırtıcı olabilir mi? Devlet ile yurttaş arasında bu açıdan bir fark olması gerektiği haklı olarak öne sürülebilir. Ayrıca, yurttaşın kuralları bildiği halde benimseyip içselleştirmeyişinin nedeni, yine haklı olarak, esasen devlet otoritesinin keyfi uygulanışında aranabilir. Gerçekten, kuralın ne zaman, nasıl ve kime karşı uygulanacağı belli değilse, içselleştirilecek birşey de yok demektir.

Kuralsızlık, özgürlük ile aynı şey değildir

Ancak, birey açısından bakıldığında, zaman zaman sanıldığı gibi, kuralsızlık ile özgürlük aynı şey değildir. Özgürlükler ancak kurallarla korundukları takdirde var olabilirler. Aksi takdirde insanlar kim vurduya giderler. Başka bir ifadeyle, hak diye tanımlamaya çalıştığımız şey, kapaının elinde kalır.

Bu işe biraz tarihsel perspektiften de bakabiliriz. Türkiye'ye liberalizmin Turgut Özal döneminde geldiği, bu nedenle de ahlakın bozulduğu söylenir. Kanımca bu tespitin her iki unsuru da yanlıştır. Birincisi, Özal döneminde liberalizm diye birşey gelmemiştir. Ekonomik liberalizm de, siyasal liberalizm de ancak bir takım kurallar çerçevesinde işler. Basit bir örnekle, liberalizmin en temel ilkesi olan girişim özgürlüğünün varlığı, mülkiyet ve sözleşme haklarının korunmasını varsayar. Oysa, daha önce hep olduğu gibi, Özal döneminde de devlet kendine göre keyfi davranışlarla ekonomiyi ve siyaseti yönetmeyi sürdürmüş, bunu yaparken toplum

içinde güçlü olan bazı kesimlere dayandığı için de bu kez onların keyfiliklerine göz yummuştur. Bunun adı liberalizm olamaz. İkincisi, Özal döneminde geliştiği öne sürülen liberalizmin ahlakları bozduğu da söylenemez. Yukarıda verdiğim davranış örnekleri "liberalizm" döneminde ortaya çıkmış değildir. "Ahlak bozukluğu" diye birşeyden söz edilecekse, bunun daha önce de var olduğunu kabul etmemiz gerekir. Tam tersine, Özal döneminde, toplumda zaten var olan bu

eğilimlerin resmi-ideolojik düzeyde de kabul gördüğünü ve Özal'ın popülaritesinin tam da buradan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu dönemin demokratik kültürümüzün gelişmesine ya da demokrasi pratiğimizin derinleşmesine pek bir katkısının olmadığı da, herhalde artık iyice açıklığa kavuşmuştur.

Trafik, kamusal alanda çok sayıda hem de hiç tanımadığımız insanlarla karşılaştığımız, genellikle hızlı seyir halinde olduğumuzdan, çok seri kararlar vermemizi gerektiren ve yanlış kararlarımızın insanların hayatlarını tehdit edebileceği, potansiyel olarak çok karmaşık ama aslında sıkı kurallarla donatılmış bir ortamdır. Kamusal alana genel olarak hangi şekillerde katılma eğiliminde olduğumuzu anlamaya yarayacak öğretici bir göstergedir. Demokratik kültürü içselleştiremediğimiz için olsa gerektir

Demokratik kültürü içselleştiremediğimiz için olsa gerektir ki, hep askeri rejim dönemlerinde, baskı ve korku yöntemlerine dayanarak, trafik düzene sokulur. Oysa demokratik kültürü benimsediğimiz ölçüde, askeri rejim özlemine ihtiyaç kalmaz.

ki, hep askeri rejim dönemlerinde, baskı ve korku yöntemlerine dayanarak, trafik düzene sokulur. Oysa demokratik kültürü benimsediğimiz ölçüde, askeri rejim özlemine ihtiyaç kalmaz. Siyasi kadroları beceriksizlikle suçlarken, onların herşeye rağmen bizleri temsil ettiklerini hatırlamamız gerekir.

Doç. Dr. Haldun Gülalp

Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

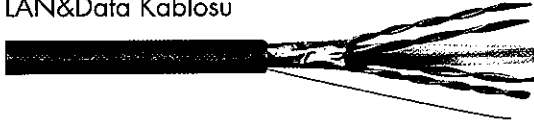
Üstyapı değişse de,

Altyapı Hes Kablo'dur.

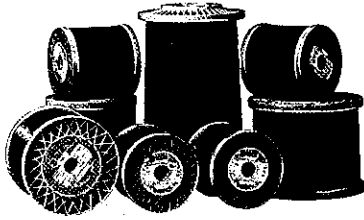
Enerji Kablosu

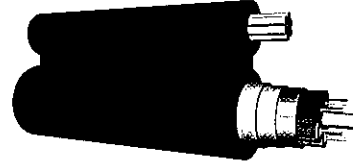
LAN&Data Kablosu

Emaye Bobin Teli

Fiber Optik Kablo

Telefon Kablosu

Alüminyum İletken

Hes Kablo, modern tesislerinde en son teknoloji ile ürettiği haberleşme, fiber optik, LAN&Data, enerji kabloları, alüminyum iletken ve emaye bobin teli ile, sadece Türkiye'de değil, dünyanın pek çok ülkesinde de teknolojinin alt yapısını kuruyor.

HES HACILAR ELEKTRİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

Genel Merkez/Fabrika: Erciyes Mah. Hes Cad. No: 22 38210 Kayseri
Ekaş : Bankalar Cad. Ekaş Han No: 75-77 80000 Karaköy - İstanbul
Ankara Ofis : Ziya Gökalp Cad. Adakale Sok. No: 27/3 06420 Kızılay

Tel. (0352) 442 2540 (pbx) Faks: (0352) 442 2550-442 2800
Tel. (0212) 256 4544 (pbx) Faks: (0212) 256 4548
Tel. (0312) 430 6100 (pbx) Faks: (0312) 430 6101

e-mail: hes@hes.com.tr
e-mail: ekas@hes.com.tr
e-mail: hesank@hes.com.tr

ISO
9001

ISO
14001

TSE

DVE

ETL

www.hes.com.tr

Hes Kablo bir İstikbal Şirketler Topluluğu kuruluşudur.

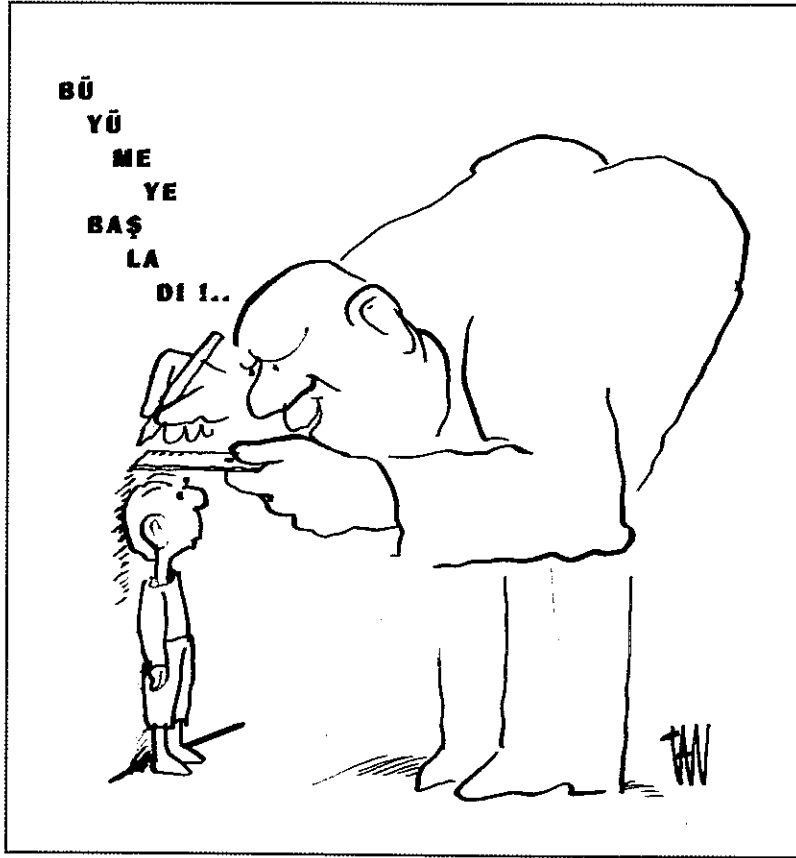
Ekonomik durgunluktan büyümeye

ZOR OLANI BAŞARMAK

Baran Tuncer

Türkiye ekonomisi dar bir dönemeçten geçiyor. Uzun yıllardan beri süren yüksek enflasyonun arkasından üst üste gelen ekonomik krizler, milli gelirin düşmesine, işsiz sayısının artmasına ve bireylerin satın alma gücünün azalmasına sebep oldu. IMF desteği ile yürütülmekte olan programlar, krizin daha büyük boyutlara taşınmasını engelle-

miş olsa da, ekonomide iyiye gidişin somut emareleri henüz ortada yok. Böyle bir ortamda bunalımdan nasıl ve ne zaman çıkılacağı sorusu güncelliğini korumaya devam ediyor. Bu yazının amacı 2000 yılının başından bu yana, ekonomide istikrar sağlanması yönünde gösterilen çabaları analiz etmek, bugün gelinen noktanın değerlendirmesini yapmak ve bunalımdan çıkışın ipuçlarını aramaktır.

2000 yılı istikrar programı niçin başarılı olmadı?

Türkiye 2000 yılına güçlü bir istikrar programı ile girmişti. Bir türlü önlenemeyen yüksek düzeyde enflasyonun yalnız ekonomide değil, fakat aynı zamanda toplumsal hatta siyasal yaşamda yaptığı tahribatın, sonunda politikacılar tarafından da anlaşılmaya başladığı görülmüyordu. 1999

yılı Nisan ayında kurulan üçlü koalisyon hükümeti, enflasyonun önlenmesine öncelik verdiğini her fırsatta söylüyordu. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile birlikte yapılan uzun hazırlıklar sonunda bir program ortaya çıktı. 1999 Aralık ayının son günlerinde de bu kuruluşla bir "stand-by" anlaşması yürürlüğe girdi. Böylece programa IMF'nin desteği sağlanmış oluyordu.

Başlangıçta içeride ve dışarıda herkese umut veren programın uygulaması, çok zaman geçmeden bazı sorunlarla karşılaşmaya başladı. Bu sorunların bir kısmı programın yapısından ileri geliyor, bir kısmı ise uygulamadaki gevşeklikten doğuyordu. Ancak, program sorumluluğunu taşıyanlar sorunları zamanında ve yeterince algıyamadılar. Zamanında doğru teşhisleri koyup olayların üzerine gide-mediler. 2000 yılı Kasım ayında bankacılık kesiminde çıkan likidite krizi bile yeterince uyarı olmadı. 2001 yılına girildiğinde artık programı ilk şekliyle uygulamanın imkansız hale geldiği anlaşılmıştı. Fakat yetkililer gereken düzenlemeleri yapmaktan kaçındı. 2001 yılı Şubat ayında Milli Güvenlik Kurulu toplantısında yaşanan tartışma, bardağı taşıran son damla oldu.

Sonuçta hükümet, 14 ay süre ile uyguladığı programdan vazgeçtiğini ilan ediyordu. Kimilerine göre devletin tepesinde bir çatışma yaşanmamış olsaydı, program uygulanmaya devam edebilirdi. Kanımca bu doğru bir görüş değil. Belki hükümet durumu bir kaç ay daha devam ettirebilirdi. Ancak o kadar! Fakat 2001 Şubat krizi olmasaydı ve bazı düzeltmeler gerçekleştirilseydi daha yumuşak bir iniş yapılabilir, ekonomi böylesine yere çakılmayabilirdi.

Başarısızlığa uğrayan 2000 yılı programı için çok şey söylendi ve yazıldı. Başından itibaren programın hatalı olduğunu iddia edenler oldu. Kimileri ise programın kendisinin doğru ve uygun olduğunu, fakat uygulamada büyük yanlışlar yapıldığını söyledi. Değerlendirmenin sağlıklı olması için her şeyden önce bu konunun açıklığa kavuşturulması gerekiyor.

Hareketli sabit kur rejimi

Şurası bir gerçek ki, 2000 yılı programı, uygulaması hiç de kolay olmayan bir programdı. Bu programın en önemli özelliği "hareketli sabit kur" uygulaması idi. Buna göre 18 aylık bir dönem için döviz kurunun her ay alacağı değer, baştan saptanıyor ve ilan ediliyordu. Bu değerler, aynı süreler için hedef olarak alınan enflasyona eşitlenmişti. Programın en hassas noktası burasıydı. Çünkü enflasyonun, konulan hedefin üzerinde gerçekleşmesi halinde, o döneme ait döviz kurunda bir ayarlama yapılamayacağı için, Türk lirasının aşırı değer kazanması kaçınılmaz oluyordu. Böyle bir durumun devamı halinde mahalli paraya karşı bir spekülasyon hücumu önlemek kolay, hatta mümkün değildi. Gerçekten de ekonomide 2000 yılının ikinci yarısından sonra yaşananlar, temelde bu kurguya benzer şekilde gelişti.

Aslında her türlü sabit kur uygulaması şimdi IMF'nin de kaçındığı ve genellikle tasvip etmediği bir politika. 1994'ten bu yana, sabit kur sistemi, pek çok ülkede çıkan krizler sonunda çökmüştür. Bunun örnekleri Meksika, Tayland, Endonezya, Güney Kore ve Brezilya'da görüldü. En yakın ve canlı örnek ise bugün Arjantin'de yaşananlar. Buna karşılık sistemi başarıyla uygulayan ülkeler de yok değil. İsrail, Şili ve Polonya bunun örnekleri. Her üç ülke de uygulamada zamanlamayı iyi ayarlamış, sistemi bir süre başarıyla uyguladıktan sonra serbest kur sistemine dönmüştür. Gerçekten de her türlü sabit kur uygulamasında zamanlama büyük önem taşıyor. Bir anlamda tren fazla hızlanmadan atlamayı bilmek gerekiyor. Biraz sonra açıklanacağı üzere biz bunu yapamadık.

Bu durumda ister istemez akla şu soru geliyor. Deneyler her türlü sabit kur sisteminin uygulamasının güçlüğünü gösterirken, niçin biz böyle bir sistemi benimsedik ve niçin IMF bize böyle bir sistemi önerdi? Şimdi geriye dönüp bakıldığında yapılanın yanlış olduğunu söylemek daha kolay. En azından uygulamaya konan sistemin Türkiye şartlarında fazla bir başarı şansı olmadığı şimdi daha iyi anlaşılıyor. Ancak şurasını da unutmamak gerekiyor ki, bizim gibi uzun yıllar yüksek enflasyonla yaşayan bir ülkede istikrar programlarının başarıya ulaşabilmesi için enflasyon beklentilerinin kırılması büyük önem taşıyor. Bekleyişler devamlı olarak fiyat artışı yönünde olduğu sürece, başka ne yapılırsa yapılsın, enflasyonla mücadele çok zor oluyor. O yüzden, döviz fiyatının "nominal çapa" olarak kullanılması, hükümetin ne kadar ciddi olduğunu göstermesi yönünden, enflasyonla ilgili beklentileri değiştirebilir. Bizde de hareketli sabit kur sisteminin kullanılmasının gerekçesi ve mantığı bu idi.

Kur politikasının iflası

Gerekçe ne kadar haklı olursa olsun, Türkiye'nin 2000 yılı programında, 18 ay gibi uzun bir süre için hükümetin kendisini döviz kuru değeri ile bağlaması gerçekçi olmamıştır. Çünkü bu kadar uzun bir sürede kur makasının açılmaması, yani yurt içi fiyat artışları ile önceden saptanan sabit döviz kuru arasındaki farkın büyümemesi imkansız deneyecek kadar zordu. Kaldı ki, kur makasının açılmaya başladığı görüldükten sonra fazla zaman kaybetmeden kur politikasında ve uygulamasında değişikliğe gidilmemesi de hata olmuştur. Örneğin, beklemek yerine Kasım 2000'de yüzde 5'lik bir ayarlama ile kur gerçekçi hale getirilebilir, berabe-

rinde de serbest kur politikasına geçilebilirdi. Hatta 2001 Şubatı'ndan önce bile kurlarda yapılacak mütevazı bir ayarlama etkili olabilirdi. Fakat hükümet ve yetkili bürokratlar tam bir "red" havası içinde olmuş ve kur politikası için daha önce verdikleri sözden dönmek istememişlerdir.

Şimdi geriye dönüp bakıldığında, IMF'nin de kriz çıkıncaya kadar bu konuda sessiz kalmış olmasını açıklamak zor. IMF yetkilileri kur politikasında girilen bataklığın farkına çok önceden vardıklarını, kriz çıktıktan sonra söylediler. 2000 yazından itibaren hükümeti ve yetkilileri potansiyel tehlike konusunda uyardıklarını, hatta Kasım krizinden sonra bu konuda ısrarlı olduklarını, fakat hükümeti ve özellikle Başbakanı ikna edemediklerini ifade ettiler. Eğer gerçek durum bu idiyse, program başarısızlığa uğrayınca ya kadar kamuoyuna her şeyin yolunda gittiği yönünde mesaj verilmeye devam edilmesini anlamak kolay değil.

Gelişmelerle ilgili olarak hükümeti bir anlamda rehavete sevkeden faktörlerin başında, uygulamanın ilk aylarında fiyat artış hızlarında görülen yavaşlama ve buna paralel olarak da faiz oranlarındaki hızlı sayılabilecek düşüşler oldu. Gerçekten de ilk aylarda sanki her şey daha önce planlandığı gibi gidiyordu. Bunun yanında, kötü sonuçların alındığı 1999 yılından sonra, milli gelirden de iyimserliğe yol açan bir iyileşme göze çarpıyordu. Oysa, artan satın alma gücü, düşen tüketici faizleri ve yavaş yavaş Türk lirasının değer kazanması sonucu nisbi olarak ucuzlayan ithalatla birleşince, dış ticaret açığı büyüyor ve krizin tohumları atılmaya başlıyordu.

Öte yandan, kur makası açıldıkça dışarıdan gelen sıcak para için çekici bir ortam oluşuyordu. Nispeten yüksek reel faizler ve uzunca bir dönem için hükümetin verdiği kur garantisi sıcak para girişini destekliyordu. Bu da yurtiçi talebi artırdığı ve büyüme üzerinde olumlu etki yaptığı sürece, yetkililerce olumlu bir gelişme olarak değerlendiriliyordu. Oysa sıcak paranın herhangi bir kriz ihtimalinde dövize çevrilerek tekrar dışarıya kaçması kaçınılmazdı. Nitekim Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde aynen böyle oldu. Kısa sürede Merkez Bankası, önemli döviz taleplerine muhatap oldu ve rezerv kayıplarına uğradı. Dışa para çıkışını sınırlı tutabilmek için uygulanan olağanüstü yüksek faiz oranları mali piyasaları altüst etti.

Yine bu dönemde, bankacılık sistemindeki zayıflık bütün boyutları ile ortaya çıktı. Her ne kadar daha önce de kamu ve özel bankaların sorunları olduğu biliniyor idiyse de, boyutların bu kadar büyük olduğu anlaşılmamıştı. O yüzden

de 2000 yılı programında bu sektörün sorunları yeterince önemsenmemiş, zorunlu iyileştirmeler programa alınmamıştı. Ancak, kısa bir süre geçtikten sonra durum bütün açıklığıyla ortaya çıkacak ve finans sektörünün rehabilitasyonu bir sonraki programın odağına yerleşecekti.

Dış dünyadaki gelişmelerin etkisi

Bütün bunların yanında, dış dünyadaki gelişmelerin de 2000 yılı programını olumsuz yönde etkilediği gözden uzak tutulmamalıdır. Tamamen Türkiye'nin dışında oluşan bu faktörlerin başında; enerji fiyatlarında, özellikle de petrol fiyatlarında görülen artış gelmektedir. Bir ara varili 10 dolara kadar düşmüş olan ham petrolün fiyatı kısa sürede 35 doların da üzerine fırlamıştır. Böylece ekonominin üzerine daha önce tahmin edilemeyen büyük bir yük eklenmiştir. Bu ek yük, daha fazla döviz ödemeyi gerektirdiği için kaçınılmaz olarak ödemeler dengesine yansımıştır.

Petrol fiyatlarındaki beklenmeyen artışın yanında, uluslararası mali piyasalarda meydana gelen faiz artışları, Türkiye için borçlanmanın maliyetini artıran bir unsur olmuştur. Buna ek olarak 2000 yılında Avrupa Birliği para birimi "euro"nun değer kaybederek zayıflaması, Türkiye'nin dış ticaret gelir ve giderlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Kuşkusuz, dış dünyada meydana gelen bu olumsuzlukları programın başarısı için mazeret olarak göstermek gerçekçi olamaz. Başarısızlığı, başlangıçta da ifade ettiğim üzere programın kendisinde ve uygulamada aramak doğru olur. Söz konusu olumsuzluklara bazı ayrıntıları da eklemek mümkün ama konuyu dağıtmamak için o ayrıntıya girmek yerinde olmayabilir. Ancak burada daha önce belirtilmeyen önemli bir hususu vurgulamak gerekiyor. O da, hükümetin programla ilgili genel tutumu.

Programın arkasındaki destek

Türkiye'nin 2000 yılında uygulamaya çalıştığı nispeten zorlu programın başarısı, büyük ölçüde arkasındaki siyasal desteğe bağlı idi. Hükümet, bilinçli ya da bilinçsiz, gereken güçlü desteği programın arkasına koymamıştır. Programın getireceği düşünülen zorlukların, geniş kitlelerce hükümete karşı bir olumsuzluk yaratmasından endişe edilmiş olması akla gelmektedir. Buna karşılık, hükümetin eksik ilgisinin gerisinde programın iyi anlaşılmasını etkisinin büyük olduğu düşünülebilir. Ancak gerçek nedenler ne olursa olsun, hükümet dışarıya karşı programın uygulamasında kararlı olduğu izlenimini

hiç bir zaman güçlü bir şekilde verememiştir.

Her şeyden önce uygulamada gerçek anlamda koordinasyondan sorumlu, siyasal geleceğini programın başarısına bağlamış yukarı düzeyde bir siyasetçi ortada gözükmemiştir. Zaman zaman yapılan basın toplantılarında bile, sorulara yalnız yüksek bürokratlar ve bazı hallerde IMF'nin yetkilisi muhatap olmuş, açıklamaları onlar yapmıştır. Daha da kötüsü, bazı hükümet üyeleri, yaptıkları beyanlarla programın anlaşıldığı ve desteklendiği konusunda şüphelerin doğmasına sebep olmuşlardır.

Bütün bunların yanında, programın arkasında bir kamuoyu desteğinin sağlanmış olduğunu söylemek de mümkün değildir. Hükümet, programın başarısı için büyük önem taşıyan bir toplumsal desteği sağlama konusunda da fazla bir şey yapılmamıştır. Kendisinden büyük özveri beklenen emekçi kesimlerle bir diyalog kurulmadığı gibi, özel kesimle de (kendilerinin enflasyonla mücadelede yeterli çabayı göstermedikleri gibi) gereksiz ve anlamsız tartışmalar başlatılmıştır.

Şubat 2001 krizi

ve sonrası

2001 yılının Şubat ayında patlak veren büyük krizden bu yana, yaklaşık on beş ay geçmiş bulunuyor. Geçen bu süre içinde ekonomide yeniden istikrarın sağlanabilmesi için önemli tedbirler alındı. Hükümet bir kere daha IMF'yi Türkiye programını desteklemesi için ikna etti. Bir yıldan daha kısa bir dönemde iki "stand-by" programı üzerinde anlaşma yapıldı. IMF hiç de küçümsenemeyek miktarlarda fi-

nansman desteği sağladı.

Şubat 2001 krizi çok kısa bir sürede zaten hassas olan makro ekonomik dengeleri tamamen altüst etmişti. Bir günde döviz alımları için Merkez Bankası'na yapılan başvurular panik haline dönüştü ve Banka'nın mevcut rezervlerini tehdit eden düzeylere ulaştı. Kanamayı durdurmak için başvuru yüksek faizler, ticari bankaların büyük bir kısmını bir anlamda iflasın eşiğine getirdi. Kendilerini kurtar-

mak için bankaların alacaklarını istemeleri ve oluşan yüksek faizleri müşterilerinin daha önceki borçlarına yansıtmaya çalışmaları, borçlu pek çok şirketi zor durumda bıraktı. Bunalımla beraber ortaya çıkan güvensizlik ortamında pek çok işyeri kapılarını kapattı veya faaliyetlerini ciddi olarak kısıtlama yoluna gitti. O yüzden çok sayıda çalışan işini kaybetti. 2001 yılında devamlı olarak düşme eğilimi gösteren enflasyon, bir kere daha başını kaldırdı. Aylık fiyat artışları yüzde 10'un üzerine çıktı.

Böylesine karışık bir ortamda hükümet, neredeyse olayların sorumluluğunu üstüne almayan bir hava içinde, yoluna devam ede-

ceğini söyledi. Ancak, hükümet alışılmışın dışında bir şey yaptı. Dünya Bankası'nda başkan yardımcılığı görevlerinden birisini üstlenmiş olan bir iktisatçı teknisyeni Türkiye'ye çağırarak ve kendisini ekonomiden sorumlu devlet bakanı yaptı.

2001 yılı programı

Kısa sürede hazırlanan yeni program, öncelikle döviz piyasası ve mali piyasalarda istikrar sağlamayı öngörüyordu.

Bunu, makro ekonomik dengelerin kurulması izleyecekti. Başta finans kesimi olmak üzere çeşitli alanlarda alınacak yapısal tedbirlerin de desteğiyle ekonomi büyüme sürecine girecekti. Bütün bunların en geç beş ay gibi bir sürede gerçekleşeceği tahmin ediliyordu. Buna göre de yaz sonundan itibaren, makro ekonomik dengeler yerine oturmuş ve ekonomi büyüme sürecine geçmiş olacaktı.

Ancak uzun aylar beklenen gelişme olmadı. Yüksek fiyat artışları devam ediyor, faizler yüksek düzeylerini koruyor, Türk lirası devamlı değer kaybediyor ve ekonomideki durgunluk devam ediyordu. Yaz aylarında programın başarısı konusunda şüpheler artmaya başlamıştı. Buna bir de bütün dünyayı sarsan 11 Eylül olayından sonra ortaya çıkan olumsuz durum eklendi. Özellikle IMF, gelişmelerin Türkiye'nin kısa vadeli iç borçlarını döndürmemeye tehlikesini arttırdığını düşünmekteydi. Bunu önlemek için, devam etmekte olan "stand-by" anlaşması yeniden gözden geçirilerek daha kapsamlı yeni bir program hazırlandı. Türkiye'ye ek finansman imkanı sağlandı. Üç yıllık bir süreyi kapsayan anlaşma, 2002 yılının başından itibaren uygulamaya geçirildi.

Kamu finansmanı dengesi

Türkiye'nin, 2001 yılı Mayıs'ından itibaren uygulamakta olduğu programın önemli bir ayağı dalgalı kur rejimi uygulaması ise, diğeri de kalıcı bir istikrarın sağlanabilmesi için kamu finansman dengesinin kurulmasına verilen ağırlıktır. Böyle bir denge kurulmadan, iç borçların döndürülemeyeceği düşünüldüğünden, sıkı bir maliye politikası uygulanarak kamu kesiminin önemli miktarlarda faiz dışı fazla vermesi planlanmaktadır. Program, bu yönüyle, zaman zaman ciddi tenkitlere muhatap olmaktadır. Ekonomide çok düşük talep dolayısıyla durgunluğun hakim olduğu bu günkü ortamda, böyle bir politikanın bunalımdan çıkışı geciktireceği, dolayısıyla harcamaların artırılması gerektiğini savunanlar var. Ancak, kamu finansman dengesinin sağlanamaması, şimdiye kadar istikrar yönünde sağlanan kazanımları geri götürüleceği gibi, ekonomiyi yeni baştan yüksek düzeyde enflasyon sürecine sokabilir ve borçların döndürülememesi ihtimalini bir kere daha yaratabilir.

Dalgalı kur rejimi

Halen uygulanmakta olan programın üzerinde çok sık durulan ve zaman zaman tenkit edilen noktalarından birisi de kur politikası. Hattırlanacağı üzere Şubat 2001 krizini he-

men izleyen günlerde hükümet, o zamana kadar uygulanmış olan hareketli sabit kur rejiminden vazgeçildiğini ve Türk lirasının dalgalanmaya bırakıldığını ilan etmişti. Kuşkusuz bu kararda, IMF yetkililerinin telkini büyük ağırlık taşıyordu. Sabit kur politikasında ısrar edilmesi halinde krizin boyutlarının yönetilemez duruma geleceği açıktı. Ancak, yetkililerin beklediği şekilde, döviz kurlarındaki dalgalanma kısa sürede son bulmadı. Bir ara yaz aylarında bir Amerikan doları 1 milyon 600 bin lira seviyesini de aştı. Fakat 2002 yılı başından itibaren döviz kurlarında daha düşük bir düzeyde istikrar oluşmuş görünüyor.

Kimileri uygulanmakta olan kur politikasından vazgeçilmesini, bugünkü sistemin ekonomideki belirsizliği körüklediğini, "önceden kestirilebilir" bir kur politikasına geçilmesini öneriyor. Kuşkusuz kurun önceden kestirilebilmesinin bazı avantajları olduğu muhakkak. Ancak, özellikle Şubat 2001 krizinden sonra yaşanan spekülasyon ortamında böyle bir yaklaşımın gerçekçi olduğunu söylemek kolay değil.

Uygulamada alınan olumlu sonuçlar

Uzun aylardan bu yana yaşanmakta olan olumsuzluk ve sıkıntılardan sonra, bugün ulaşılan noktada ekonomide istikrarın sağlanması yönünde bazı kazanımlar olduğu bir gerçek. Her şeyden önce göstergeler son bir kaç aydır enflasyonun inişe geçtiğini işaret ediyor. Mevsimlik eğilimlerin etkisi altında bu düşüşün önümüzdeki aylarda hız kazanması beklenebilir. Bu durumda yıl sonu için tahmin edilen yüzde 35'lik enflasyon düzeyinin yakalanması ihtimali yüksek. Döviz kurlarındaki düşüşün yanında, faizler bir süreden beri inişe geçmiş durumda.

Önemli sayılması gereken bir diğer gelişme, faizlerdeki düşmeye paralel olarak, devletin şimdi piyasalarda daha düşük faizle borçlanabilmesi ve yeni borçların vadesini biraz daha geniş bir döneme yayma imkanını buluyor olması. Bunun sonucunda, geçen sonbahardan farklı olarak iç borcun döndürülüp döndürülemeyeceği konusundaki tereddütler büyük ölçüde azalmış bulunuyor. Bu konuda piyasaları eskisine göre rahatlatan bir başka gelişme ise 2001 yılında kamu kesiminde faiz dışı fazla hedefinin gerçekleştirilmiş, hatta biraz da üzerine çıkmış olması. Bu da, 2002 yılı için konulan faiz dışı fazla hedefinin tutturulabileceği konusunda iyimser bir hava yaratıyor.

2001 yılı "yapısal reformlar" alanında da yoğun faaliyetin gözlemlendiği bir yıl oldu. Yıllardan beri üzerinde konuşulan fakat bir türlü yaşama geçirilemeyen çok sayıda

düzenleme, önce hükümet tarafından kabul edildi, sonra da rekor denebilecek bir hızla Meclis'ten geçirildi. Gerçi bu yasalardan bazılarının üzerinde yeterince tartışma yapılmadan kabul edilmiş olması, uygulamada bazı güçlüklerin çıkmasına sebep olabilir. Fakat yine de bir bölümü iktidarların ekonomi alanında sorumsuz davranışlarını kısıtlayan bu düzenlemelerin olumlu sonuçları, gelecek yıllarda mutlaka görülecektir.

Program uygulamasında en büyük ağırlık, finans sektörünün yeniden yapılanmasına verilmiş bulunuyor. Bankacılık kesiminin sorunları daha önce de biliniyordu ama arka arkaya yaşanan iki kriz bu sektörün ne kadar sağlıklı bir yapıya sahip olduğunu gözler önüne serdi. Farklı sebeplerle de olsa hem kamu bankaları hem de özel bankaların önemli bir bölümü likidite ve özvarlık yönlerinden çok büyük sorunlarla karşı karşıya idiler. Uygulamada, bankaların denet-

imalat sanayii üretiminde belirgin bir artış olduğu anlaşıyor. Ancak, bunun bir eğilimi başlatıldığını söylemek için henüz zaman erken.

Programın uygulamaya geçişinden bu yana bir yıl geçmiş olmasına rağmen durgunluğun devam ediyor olması yalnız iş sahiplerini değil, aynı zamanda geniş kitleleri de huzursuz kılmaya devam ediyor. Zaman uzadıkça programın başarısı konusunda tereddütler artıyor. Programın gerisindeki varsayım eğer döviz ve finans piyasalarında istikrar sağlanır, finans kesimi yeniden düzenlenir ve diğer yapısal reformlar yasalarsa ekonomi yeni baştan büyüme sürecine gireceği idi. Bunun için de beş altı aylık bir sürenin yeteceği düşünülüyordu. Kanımca bu varsayım yapılırken bunahımın boyutları yeterince değerlendirilmedi ve krize dönüşen sorunların bazı bilinen reçetelere kolaylıkla cevap vereceği sanıldı. Yeterince değerlendirilemeyen bir başka husus da,

Seçimlere her geçen ay biraz daha yaklaşıldığı bir ortamda üçlü koalisyonun yönetimdeki etkinliği, hatta ömrü üzerindeki spekülasyonların artması kaçınılmaz gözüküyor. Kimileri seçim dönemine yaklaşıldıkça koalisyon ortaklarının popüler uygulamalara dönmesinden duydukları endişeyi dile getiriyor. Buna, hükümetin, program uygulaması alanında duyduğu "yorgunluğu" da eklemek doğru olur.

lenmesinden sorumlu kurul yeniden yapılandırıldı, kamu bankaları yeniden organize edildi ve bu güne kadar olan "görev zararlarını" karşılayacak fonlar bu bankalara aktarıldı. Çeşitli kıstaslara göre sağlıklı olduğu saptanan özel bankalar mevduat tasarruf fonuna devredildi. Gerekli görülen yasal düzenlemeler yapıldı.

Karşılaşılan olumsuzluklar ve riskler

Bugün gelinen noktada en olumsuz durum, piyasalardaki durgunluğun ve üretimdeki yavaşlamanın devam ediyor olması. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün bundan bir süre önce yayınladığı 2001 yılı milli gelir tahminleri düş kırıcı oldu. Bu son tahminlere göre 2001 yılında milli gelirde yüzde 9.4 oranında bir gerileme olmuştu. Özellikle 2001 yılının son çeyreğinde gelirdeki düşüş daha hız kazanmış görünüyordu. Bununla birlikte geçen mart ayında

bankacılık kesiminde yapılacak düzenlemelerin kısa sürede reel kesimin karşılaştığı problemlere neredeyse otomatik olarak çözüm sağlayacağı idi. Oysa, bankalarla ilgili düzenlemelere rağmen bu sektörle reel kesim arasındaki sorunlar bir çözüme kavuşmadı.

Stand-by anlaşmasının getirdikleri

Bugün uygulamasına devam edilen program, 2001 yılı Mayıs ayında IMF ile üzerinde anlaşılan programdan daha kapsamlı ve ayrıntılı. IMF ile Aralık 2001'de bir yıl içinde ikinci defa yapılan "stand-by" anlaşması, özellikle kamu kesiminin yeniden yapılanması alanında somut tedbirler getiriyor. Bu tedbirler arasında kamu sektöründe çalışan personel sayısında azaltma yapılması gibi uygulaması zor kalemler de bulunuyor. Faiz dışı bütçede istenen düzeyde fazlanın sağlanabilmesi için kamu kesiminde harcamaların kısılması

gerekiyor. Bunun için bir harcama reformu yapılması gündemde. Ayrıca, kamu kesiminin faaliyetlerinde saydamlığı artırılması için tedbirler öngörülüyor. Bankacılık kesiminde başlatılan reformların sona erdirilmesi için gereken ek tedbirler üzerinde duruluyor. Özelleştirmenin yeni bir takvime bağlanarak hızlandırılması isteniyor.

IMF'nin Türkiye programının başarılı olmasına büyük önem verdiği, onun için de bu üç yıllık "stand-by" anlaşmasında işi eskisine göre daha sıkı tuttuğu görülüyor. Kuruluşun çeşitli yönlerden tenkitlere uğradığı bir ortamda, Arjantin'de patlayan büyük krizden sonra, en çok destek verdiği ülke olan Türkiye'nin de başarısız olması büyük tepkiler doğurabilir. Özellikle IMF desteği ile yürütülen bir önceki programın başarısızlığı bu kuruluşun yetkililerini daha da titiz olmaya sevk etmektedir.

Devam eden riskler ve IMF'nin uyarıları

Kısa bir süre önce, Türkiye'ye sağlanan fonların 1.1 milyar dolarlık bir bölümü daha serbest bırakılırken, IMF Direktörler Kurulu'nun yaptığı açıklamalar ilgi çekiciydi. Kurul, önce Türkiye'nin program uygulamasında attığı adımları övüyor ve son aylarda ekonomide görülen olumlu gelişmelere işaret ediyordu. Buraya kadar söylenenler IMF'nin standart sayılabilecek, beklenen açıklamalarıydı. Ancak, bundan sonra IMF Direktörleri, bu olumlu gelişmelere rağmen programın karşı karşıya olduğu bazı risklere dikkat çekiyordu. Bu risklerden birisi, Türk lirasının aşırı değer kazanma eğilimiydi. Direktörler, bu eğilim devam ederse bunun özellikle ihracatı zorlaştıracığına dikkat çekiyorlardı. Faizlerdeki düşüşün hızlanması durumunda da bir önceki programda olduğu gibi sorunlar çıkabileceğini söylüyorlardı.

Direktörlerin gündeme getirdiği önemli bir risk ekonomideki iyiye dönüşün gecikmekte olmasıydı. Kendi ifadeleriyle ekonomide beklenen iyileşmenin "zaman ve boyutları" konusundaki belirsizliğin devam ediyor olması, mali piyasaları "muhtemel şoklara" karşı dikkatli olmaya sevk ediyordu. Öyle anlaşıyor ki korkulan, büyümedeki gecikmenin devlet gelirlerini olumsuz etkilemesi, bunun da faiz dışı fazla hedefini tehlikeye sokmasıydı. Bu durumda iç borç sorunu bir kere daha gündeme gelebilirdi.

IMF Direktörleri ve daha sonra IMF'nin birinci ve ikinci başları programın karşılaşılabileceği riskleri sıralarken ekonomi dışı gelişmeleri de gündeme getirdi. Koalisyon hükümetinin önümüzdeki aylarda uygulamayı

gevşetmesi durumunda programın başarısının zorlaşacağına dikkat çekti. Demek oluyor ki IMF, hükümetin uygulamadaki tutumunu gevşetmesini çok uzak bir ihtimal olarak görmüyor.

Aslında IMF'nin söz konusu ettiği büyümenin zaman ve boyutlarının bilinmemesi Türkiye'de de kamuoyunu işgal eden konulardan birisi. Daha çok hakim olan görüşe göre, bazı göstergelerdeki iyileşmelere rağmen, reel kesimin sorunlarına ayrıca eğilinmezse büyüme sürecine girmek zor olacak ve zaman alacaktır. Reel kesimin karşısındaki en önemli sorun, bankalarla olan ihtilaflı durumdur. Gerçekten de donmuş krediler, bugün pek çok şirketin iş görmesini olumsuz etkilemektedir. Yeni yatırım yapmak bir yana, sırf eski borçlar yeniden düzenlenemediği için şirketler günlük faaliyetlerini devam ettirebilmek için büyük kredi sıkıntısı çekmektedir.

Hükümet yetkilileri reel kesimin böyle bir sorunu olduğunu uzun aylar adeta görmezlikten geldiler. Daha sonra reel kesimden gelen büyük baskılar sonucu bazı düzenlemeler yapılması ihtiyacı duyuldu ve "İstanbul yaklaşımı" olarak adlandırılan model üzerinde karar kılındı. Ancak ortaya atılan ve bir kısmı kabul gören düzenlemelere rağmen sonuç alınmakta geç kalınıyor. Hükümet, BBDK, bankacılık kesimi ve reel sektör arasındaki ihtilafların bir an önce çözüme kavuşması, çeşitli iş kollarında yeni baştan üretimin canlanması bakımından hayati önem taşıyor.

Hükümetin tutumu ve güven

IMF Direktörleri'nin de üzerinde durduğu hükümetin tutumu ile ilgili durum, belki de daha büyük önem taşıyor. Aslında, daha önce de belirtildiği üzere, Şubat 2001 krizinden sonra hükümetin görevden ayrılmaması, en azından Bakanlar Kurulu'nda önemli değişiklik yapmadan yoluna devam etmesi, bir anlamda talihsiz olmuştur. Ancak şurası da bir gerçek ki, 2001 Şubat krizinden sonra hükümet, ekonomide istikrarın sağlanmasının koalisyonu oluşturan siyasal partiler için ne kadar büyük önem taşıdığını anlamıştır. Bu anlayış içinde koalisyon ortakları, bir kısmı toplumca hiç de popüler karşılanmayan pek çok tedbiri hayata geçirmiştir. Hükümet, meclisi, emrivakiler altında da olsa çalıştırarak kısa bir sürede çok sayıda yasanın hayata geçmesini sağlamıştır.

Bu türlü çabalara rağmen iktidar, kitlelerin desteğini arkasında görememiştir. Ekonomik istikrar için çok

önemli olan "güven" gerçek anlamda bir türlü sağlanamamıştır. Toplumca yaşanan krizlerin sorumlusu olarak görülen hükümetin büyük ihtiyaç duyulan güveni sağlaması aslında çok güçtür. Eksikliği duyulan güvenin sağlanması için hükümetin yeteri çabayı göstermemesi bir yana, değişik parti mensubu bakanlar, zaman zaman yaptıkları çıkışlarla, programın yorumu üzerinde terddütlerin doğmasına sebep olmuşlardır. Aslında bugünkü koşullarda bunu doğal karşılamak gerekir. Çünkü IMF ile yapılan "stand-by" anlaşmalarının kapsamının onu uygulayacak bakanlar tarafından incelenip özümsemiğini söylemek mümkün değil. Her olay çıktığında ortaklar kendi aralarında bir çözüm bulmuşlardır ama bu durum, programın kerhen desteklendiği izlenimini kuvvetlendirmiştir.

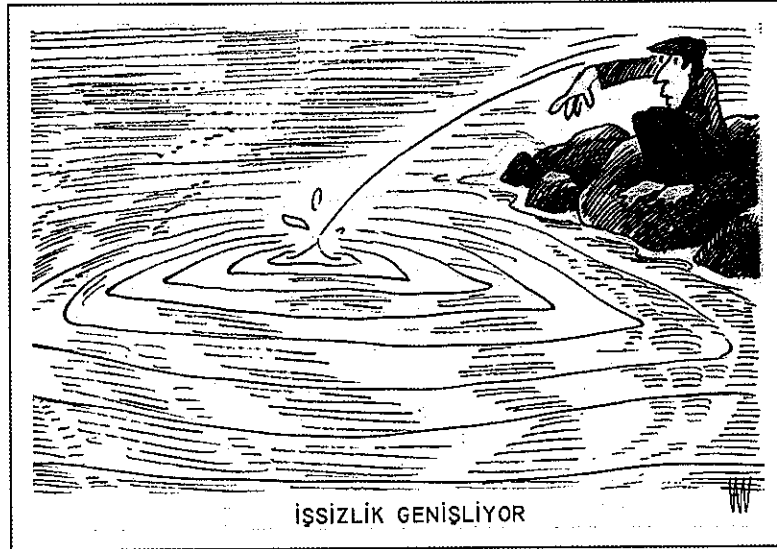
Seçimlere her geçen ay biraz daha yaklaşıldığı bir ortamda üçlü koalisyonun yönetimdeki etkinliği, hatta ömrü üzerindeki spekülasyonların artması kaçınılmaz gözüküyor. Kimileri seçim dönemine yaklaşıldıkça koalisyon ortaklarının popüler uygulamalara dönmesinden duydukları endişeyi dile getiriyor. Buna, hükümetin program uygulaması alanında duyduğu "yorgunluğu" da eklemek doğru olur. Söz konusu yorgunluğun emarelerini son zamanlarda Başbakanın ve bazı koalisyon ortaklarının gösterdiği sabırsızlık ve yaptıkları çıkışlarda da görmek mümkün.

Önümüzdeki aylarda programın uygulanması yönünde hükümet için daha da zor bir döneme girilmektedir. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi, "stand-by" programı çeşitli alanlarda ayrıntıda ve çok somut hedefleri içermektedir. Örneğin, alınması gereken tedbirler arasında çok sayıda kamu personelinin işlerinin "istihdam fazlası"

olarak tanımlanması söz konusudur. Bunun anlamı, hiç de küçümsenmeyecek sayıda çalışanın işini kaybetmesidir. Bu ve buna benzer uygulamaların hükümeti daha fazla yıpratması kaçınılmazdır. Bunun etkisini hafifletebilecek tek şey, kısa dönemde ekonomide iyiye dönüşün somut işaretlerinin ortaya çıkması olabilir.

Çeşitli zamanlarda yapılan kamuoyu yoklamaları hükümet ortağı siyasal partilerin çok ciddi bir şekilde seçmen desteğini kaybettiğini ve vatandaşların geleceğe yönelik beklentilerinin hiç de olumlu olmadığını ortaya koymaktadır. Vatandaşların genellikle dörtte üçü, gelecek ayların daha kötü olacağını, ya da en azından durumda

bir iyileşme olmayacağını bekliyorlar. Bu durum önemli. Çünkü geleceğe iyimserlik ve güvenle bakmayan tüketici, kendisini daha emniyette hissetmesi için bugünkü harcamalarını kısıyor. Bu da piyasada büyük ihtiyaç duyulan talep artışının gerçekleşmesini engelliyor. Benzer şekilde gele-

İŞSİZLİK GENİŞLİYOR

cekle ilgili endişeler taşımaya devam eden firmalar da, imkanları olsa bile, üretimi arttırmaktan kaçınıyorlar. Sonuçta, hükümete ve yakın geleceğe duyulan güven eksikliğinin bunalımdan çıkışı geciktirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Şunu da eklemek gerekir ki, son haftalarda Başbakan'ın sağlık durumu ile ilgili gelişmeler piyasalarda belirsizliği arttırabileceği gibi program uygulamasında da aksamalara yol açabilir. Oysa, Türkiye'nin bu programı başarıyla tamamlaması çok önemli. Toplum bu kadar özveride bulunduktan sonra, geriye dönüşün maliyeti çok yüksek olabilir.

Prof. Dr. Baran Tuncer
İktisatçı-Öğretim üyesi

Türkiye'nin geleceği

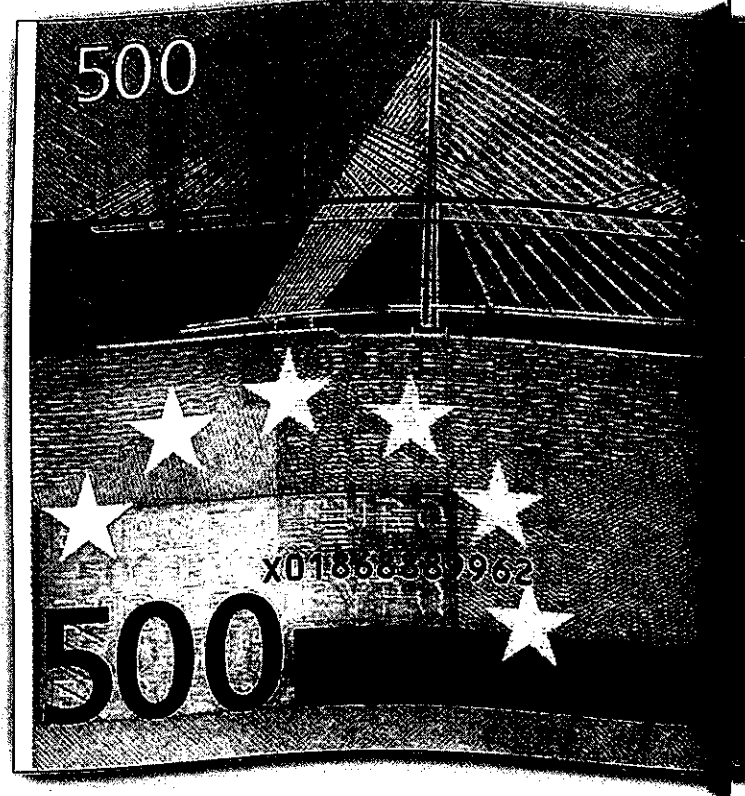
Avrupa Birliği Konseyi'nin 16 Aralık 2001'de Brüksel'de Laeken Şatosu'nda yapılan zirvesi, Türkiye-AB ilişkileri açısından gerçekten çok olumlu sonuçlandı. Türkiye adım adım AB hedefine doğru ilerliyor. Tabii bu adımlar yavaş yavaş, bazen mehter marşı ritminde, bazen ayak sürterek, bazen tökezleyerek, zaman zaman sıçrayarak ve sık sık öndeki zemini önce kuşku ile yoklayarak atılıyor. Fakat süreç işliyor.

Türkiye'nin Avrupa güzergahı geçen yüzyılda çeşitli aşamalardan geçti. 1923'te Cumhuriyet, 1950'de Avrupa Konseyi ve 1952'de NATO üyeliği, 1963'te AB ile Ortaklık Anlaşması, 1995'te Gümrük Birliği kararı ve 1999'da Helsinki'de resmen adaylık. Laeken'de ise 'tam üyelik müzakerelerine başlama perspektifi yaklaşan ülke' olarak tanımlanmak. Ve bunun doğal sonucu, Avrupa Birliği'nin siyasi niteliği, ekonomik gücü ve kurumsal yapısına yön verecek olan Kurultay'a dahil olmak.

Avrupa Kurultayı'nın hedefleri

Kurultay, bir tartışma ve öneri üretme forumu. Bir yıl sürecek çalışmalarına 28 Şubat 2002'de başladı. Amacı ,AB'nin kurumsal yapısına anayasal bir nitelik kazandırmak üzere reform önerileri geliştirmek. Bu öneriler daha sonra üye devletlerin temsilcilerinin müzakere platformu olan hükümetlerarası konferansa sunulacak. Son aşama ise Avrupa Parlamentosu ve ulusal yasama organlarının yeni antlaşma metnini onaylaması. Bazı ülkelerde ayrıca bir referandum gerekiyor.

Şimdiye kadar, temel metin olan 1957 Roma Antlaşması, Maastricht ve Amsterdam antlaşmaları ile değişikliğe uğramıştı. Son olarak da Nice Antlaşması'nın ulusal onay sürecinin sonuçlanması bekleniyor. Fakat daha önce doğrudan hükümetlerarası müzakerelere geçilirken, bu sefer Kurultay mekanizması ile aday ülkelere, ulusal parlamentolara, özel sektöre, sivil topluma ve kamuoyuna açık, geniş katılımlı bir tartışma

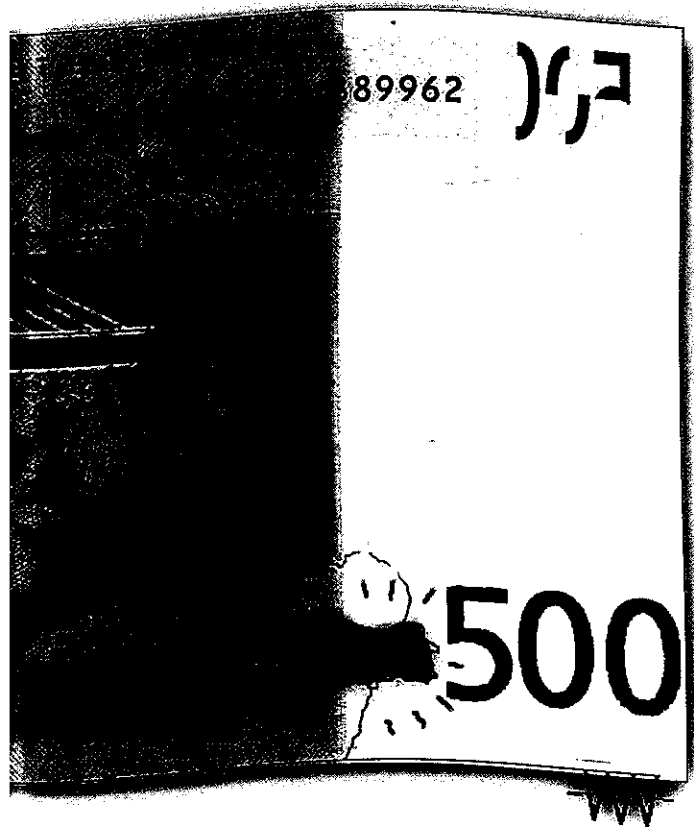

Bahadır Kaleağası

mekanizması devrede. Amaç, bundan öncekilerin aksine, kamuoyunun tepkisini çeken, yukarıdan dayatmacı ve hukuk karmaşasına boğulmuş bir reform sürecinden sakınmak.

Kurultay ile başlayan bu yeni reform süreci, AB içinde yıllardır gelişen bir dizi temel değerlendirmeye dayanıyor:

geleceğin Avrupası

- Avrupa bütünleşme süreci, kıtada barış ve refahın motorudur.

- Küresel düzende ekonomik bir dev olmayı başaran AB, çıkarlarını siyasi bir cüce kalarak koruyamaz.

- Hem genişleyerek, hem de kurumsal reformlarla derinleşerek sürekli ilerlemek bu bütünleşme sürecinin doğasında var.

- Elli yıl önceki uluslararası koşullarda, altı üyeli ve dar kapsamlı bir ekonomik topluluk için öngörülen kurumsal yapı, artık bugün 15, yarın 30'a yakın üyeli, ve yetkileri geniş alanlara yayılan Avrupa Birliği'ni taşıyamaz hale geldi.

- 21. yüzyılda siyasetin ve devletin saydamlığı, yurttaşlara karşı hesap verebilirliği ve sivil toplumun siyaset üretme sürecine katılımı gibi etkenler demokratik meşruiyetin temelleri olarak AB'nin kurumsal düzenine daha iyi yansımalıdır.

- Küreselleşme, 11 Eylül'den sonra yeni bir döneme girdi. Kalkınmış dünyanın belkemiğini oluşturan ABD ile AB arasındaki ilişkilerin dengesi, Dünya Ticaret Örgütü'nün yeni bir görüşme turu ve Çin'in üyeliği ile öneminin artması, uluslararası terör sorunu, kalkınmakta olan ülkeler kaynaklı ekonomik ve siyasi istikrarsızlık dalgaları, göç hareketleri ve Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya benzeri güvenlik sorunları gibi etkenler, daha güçlü bir Avrupa gereğine işaret ediyor.

Devletlerin yetkileri ve ulusal egemenlik

Bu çerçevede, Kurultay'ın gündeminde dört önemli reform alanı ön plana çıkıyor. Bunların başında yetkiler konusu var. AB üyelerinin temel özelliği olan ulusal devlet, ulusüstü bir siyasi boyutu olan AB ve gide-rek güçlenen yerel ve bölgesel yönetimler arasında yaşamaya ve icraat yetkilerinin dağılımı son derece hassas bir konu. Daha etkin demokrasi, hukuki çerçevenin yalınlaşması ve temel bireysel ve sosyal hakların AB sistemi içinde güvenceye alınması Konvansiyon'un diğer önemli tartışma alanları.

En çok dikkat çeken konu, AB ülkelerinin ulusal egemenlikleri. AB üyesi ülkeler arasında önemli görüş ayrılıkları olsa da, son elli yılda birçok alanda ulusal devletten bir üst boyutta AB'ye, ve alt boyutta bölgesel ve yerel yönetimlere doğru bir yetki aktarımı söz konusu.

Fakat, AB üyeliği ulusal egemenlikten feragat değil. Üye ülkeler egemenlik haklarının kullanım yöntemlerini, kendilerinin de ait olduğu kolektif bir siyasi birliğe aktarıyorlar. Feragat yok, ait olunan ortak siyasi çerçeveye aktarma var. Avrupa Parlamentosu ve AB Bakanlar Konseyi'nin ortak karar yetkisi ile oluşan AB mevzuatı, tüm üye ülke topraklarında en yüksek düzeyde yasa olarak yürürlüğe giriyor. Bu çerçevenin kurumsal işleyiş kuralları, ulusal devletin varlığını ve etkisini güvence altına alıyor.

Zaten, ne AB siyasi çevrelerinde, ne de kamuoyunda, ulus-devlet modelinin tasfiyesi ve merkezi yetkilerle donatılmış bir federal güç odağının yaratılması yönünde bir irade yok. AB'nin siyasi birlik inşası, ABD deneyiminden farklı bir proje temelinde ilerliyor. Tek para birimi euro da bir 'ulusal devletlerin siyasi ve ekonomik birliği' simgesi.

Diğer taraftan ulusal seviyeden AB boyutuna aktarılmış olan kimi yetki alanları, üye ülkelerin egemenlik sınırlarını aşıyor. Örneğin iç pazar düzenlemeleri gibi üye devletlerin veto yetkilerinin olmadığı alanlarda kararlaştırılan AB mevzuatı, buna karşı çıkanlar dahil tüm üye ülkelerin topraklarında ulusal yasalara üstün hukuki geçerliliğe sahip. Bu noktada önemli olan, üye devletlerin, dünya gerçekleri ve toplumsal hedefler doğrultusunda, bazı alanlarda egemenliklerini eski anlayışla kullanmaya gerek kalmadığını kabul etmiş olmaları.

AB'nin çok önem verdiği 'ikame ilkesi' de, hangi yetki alanlarının ulusal, ulusüstü veya yerel düzey-

de kullanımının daha etkin bir uygulama ve toplumsal yarar getirdiği konusuna açıklık getirmeyi hedefliyor. Diğer bir sorun ise, ulusal boyutta demokratik meşruiyete dayalı sistemin, AB boyutunda da bu niteliğini koruması.

Bugün geçerli olan düzende, AB yalnızca kurucu antlaşmalarının kendisine açıkça verdiği yetkilere sahip. Bunun dışındakiler üye devletlerin ulusal yetkileri kapsamında. AB'ye tanınan yetkiler de kendi aralarında üç grup oluşturuyor:

1. Yalnızca AB'ye ait yetkiler: Dış ticaret politikası, para politikası ve canlı deniz kaynakları alanlarında AB'nin yetkileri söz konusu. Ayrıca tek pazarı ilgilendiren tüm konularda AB'nin rolü, fiilen ulusüstü bir yetki oluşturuyor.

2. AB ve devletlerin paylaştığı yetkiler: Bunlar, AB düzeyinde yasama olmadığı sürece, üye devletlerin yetkilerini kullanmaya devam edebileceği alanlar. AB düzeyindeki yetki kullanımı için ise iki ilkeye dikkat etme önkoşulu var. Birincisi "ikame" ilkesi: sorunun boyutu veya niteliği nedeniyle AB düzeyinde müdahalenin, üye devletlerinden daha etkin olması. İkinci ilke "oransallık": AB'nin yetki kullanımı, kurucu antlaşmalarının

hedeflerinin ötesine geçmemeli. AB'nin yetkilerinin büyük çoğunluğu bu gruba giriyor. Örneğin, tarım, serbest dolaşım, vize, ulaştırma, vergi, sosyal politikalar, rekabet, tüketici hakları, enerji, turizm ... Ayrıca yasama sürecine tabi olmayan; ortak dışişleri ve güvenlik politikası ile adalet ve içgüvenlik alanlarında

**Türkiye, Avrupa'nın
sorunlarına yalnızca AB
ile ikili ilişkiler
penceresinden değil,
artık kıtanın bir nevi
hissedarı olarak ortak
sorunlara ortak çözümler
yaklaşımı ile bakabilmeli.**

İşbirliği de AB ile üye devletlerin ortak yetki alanında.

3. AB'nin devletleri tamamlayıcı yetkiler: AB, eğitim, istihdam, ekonomik politikalar, kültür ve savunma gibi bir dizi alanda, ulusal düzeyde alınan kararlara veya üretilen politikalara, üyeler arası eşgüdüm ve ortak boyutun güçlenmesi bağlamında katkıda bulunuyor.

Ulusal kimlikler

Avrupa'nın geleceği, yalnızca devletleri değil, elbette daha da önemlisi halkları yakından ilgilendiriyor. Bu noktada ulusal kimliğin korunması her toplumda bazı kesimlerce bir olasılık veya tehlike gibi görülüyor. AB adaylığının gerektirdiği değişim sürecinin Türk ulusal kimliğinin de erimesi sonucunu doğuracağı korkusu halk ve siyasetçiler arasında sık sık dile getiriliyor. Ayrıntısına girildiğinde ise, bu erimenin, Avrupa ile artacak olan iletişim ve hareketlilik sonucunda olacağı şüphesi ortaya çıkıyor. Bu konu, kapsamlı bir bilimsel analizi hak ediyor.

Bununla birlikte, üç temel noktaya dikkat çekmekte yarar var:

- Avrupa kimliği, başta demokrasi olmak üzere çağdaş dünyanın asgari ortak değerleri temelinde tanımlanıyor. Buna bazı gruplar, dinsel veya ideolojik öğeler eklemek isteseler de, Avrupa içinde genel bir destek bulamıyorlar. Zaten, Avrupa kimliğinin ötesinde, örneğin bir Finlandiya kimliği ile Portekiz kimliği birbirlerinden oldukça farklı. Bazı açılardan Türk ve Yunan kimlikleri arasındaki benzer noktalar, Yunan ve Hollanda kimlikleri arasındakilerden çok daha belirgin.

- AB adaylığının gerektirdiği siyasi ve ekonomik değişim ile bilgi toplumuna geçiş birbirini destekleyen süreçler. Toplumun dış dünya ile arasındaki iletişimin ve hareketliliğin artması, bazen siyasi açıdan sakıncalı görülebilir. Fakat bu değişimin motoru esas olarak teknolojik gelişmeler. Özel radyo ve televizyon kanalları ve cep telefonundan sonra, internetin hızla yaşamımıza yerleştiği bir çağdayız. Artık sınır tanımayan iletişim kanallarından, bilgiden, saydamlaşmadan ve uluslararası açılımlardan korkarak ulusal kimliği korumak savı tutarsız kalıyor.

- Değişimin, uluslara kimliğini kaybettirmediği hem tarihsel hem de sosyolojik bir gerçek. Ayrıca insanların kimliği yalnızca ulus olmanın ortak özellik-

leriyle belirlenmiyor. Sosyo-ekonomik, mesleki ve ideolojik etkenler de devreye giriyor. Ulusların ortak özelliklerine dayalı kimlikleri ise sürekli bir evrim içinde. Ulusal kimliği kaybetme korkusunun toplumsal değişimi engelleyecek bir dereceye ulaşması, her şeyden önce o toplumun kendine olan güveni açısından onur kırıcı olur.

Türkiye'nin stratejisi

Türkiye, diğer aday ülkeler gibi, sonunda oy hakkı olmasa da bir hükümet ve iki TBMM temsilcisi ile Kurultay çalışmalarına bütünüyle katılıyor.^(*) Türkiye için çok önemli bir açılım olan Avrupa'nın geleceği tartışmasına dahil olmak, bazı temel konulara duyarlılık gerektiriyor:

- Öncelikle Türkiye'nin geleceği, daha doğrusu gençliğin ve çocuklarımızın geleceği üzerinde belli bir ülkü birliği sağlanmalı.

- Avrupa'nın sorunlarına yalnızca AB ile ikili ilişkiler penceresinden değil, artık kıtanın bir nevi hissedarı olarak ortak sorunlara ortak çözümler yaklaşımı ile bakabilmeli.

- Bu yaklaşımı yalnızca Kurultay veya AB boyutunda değil, her şeyden önce ülke içindeki AB tartışmalarında geçerli kılmalı.

- Ülke içindeki tartışmayı AB standartlarında ve toplumun çoğulcu ve çoksesli yapısına saygı göstererek yürütmeli. Dolayısıyla Türkiye'nin, Avrupa'nın geleceğine yönelik politikaları, kamuoyuna karşı mutlak saydamlık ve sorumluluk anlayışına; yerel yönetimleri, özel sektörü, sendikaları, sivil toplum kuruluşlarını ve akademik uzmanları dahil ederek oluşturulmalı.

- Bu adımları atarken, bir an önce insan hakları ve demokratik standartlar konusunda geriye kalan reformları başararak, kendi insanına değer veren ve sözünün ağırlığı olan saygın bir ülkenin gücüne kavuşmalı.

"Avrupa'nın geleceği" aynı zamanda sahip çıkmamız gereken "Avrupa'daki geleceğimiz"dir.

Dr. Bahadır Kaleağası
TÜSİAD AB Temsilcisi, Brüksel

(*) Kurultay heyeti: Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz, yedeği olarak Büyükelçi Nihat Akyol; TBMM adına Ayfer Yılmaz (DYP-Mersin) ve Ali Tekin (DSP-Adana), yedekleri olarak Kürşat Eser (MHP-Aksaray) ve Emre Kocaoğlu (ANAP-İstanbul).

Vergi sisteminde yeni stratejiler

Yüklenen Vergi

Şaban Erdikler

Vergi sistemimizin ekonomik gerçekçilik çerçevesinde yeniden yapılandırılması konusundaki çalışmalar son zamanlarda oldukça yoğunlaşmıştır. Bir taraftan Dünya Bankası uzmanlarının çalışmaları bir taraftan Maliye Bakanlığı bürokratlarının çabaları ile vergi sistemimizin bir strateji çerçevesinde yeni çözümlere kavuşturulması hızla devam etmektedir. Bu yazımızda söz konusu çalışmalardan ortaya konan bazı bilgi ve bulguları paylaşmak istiyorum.

Giriş ve amaç

Türkiye, son on yıllık süre zarfında, kamu gelirlerini artırma yönünde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Konsolide bütçe gelirleri (vergi ve vergi-dışı gelirler), sosyal güvenlik primleri dahil, 1990 yılındaki GSMH'nın %21.3'lük seviyesinden, 2000 yılında GSMH'nın %36.4'üne ulaşmıştır. Her ne kadar toplam kamu gelirleri içerisindeki vergi gelirlerinin payı %70'ler seviyesinde kalmış olsa dahi, toplam vergi gelirleri, 1990 yılındaki GSMH'nın %15'lik düzeyinden 2000 yılında GSMH'nın %25.6'sına ulaşmıştır. Bugün itibarıyla Türkiye'nin toplam kamu gelirleri, OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalmakla beraber, birçok gelişmekte olan ülkenin ortalamasının üzerinde bulunmaktadır.

Gelir üzerinden alınan vergiler, 1990 yılındaki GSMH'nın %10'luk seviyelerinden 2000 yılında %14 seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu gelir artışının önemli bir kısmı, hazine kağıtlarından elde edilen yüksek nominal (ve yüksek reel) faiz gelirleri üzerinden tahsil olunan vergilerden ve sosyal güvenlik primlerindeki artışlardan kaynaklanmıştır.

1990'lı yıllarda dolaylı vergilerde de önemli artışlar gerçekleşmiştir. KDV gelirleri, GSMH'nın %3'ünden %7 seviyesine yükselmiş; alkollü mamüller, tütün, akaryakıt ürünleri ve cep telefonu hizmet bedelleri üzerinden tahsil olunan diğer dolaylı vergiler de dahil edildiğinde, tüketim üzerinden alınan vergiler 2000 yılı içerisinde

GSMH'nın %10.3'ü seviyesine yükselmiştir.

Vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik bu olumlu çalışmalara rağmen artan kamu açıklarının finansmanı, bütçe üzerinde önemli bir yük oluşturmaya devam etmektedir.

Orta ve uzun vadede kamu maliyesinin dengesini sağlamak amacıyla, konsolide bütçede faizdışı fazlanın 2002 yılı için GSMH'nın %6.5'i oranına ulaşması arzu edilmektedir. Söz konusu mali hedefe ulaşma konusunda önem arzeden konsolide bütçe gelir büyüklükleri, aşağıda yer verilen sebeplerden dolayı daha fazla artırılmasına imkan olmadığı kanaati mevcut bulunmaktadır.

a) Mevcut vergi oranları oldukça yüksektir. Örneğin KDV oranının %18'den %20'ye artırılması durumunda, idari etkinliğin temin edilmesi koşuluyla, GSMH'ya etkisi 0.6 oranında olacaktır.

b) Son yıllarda vergi gelirlerindeki artışlar, ağırlıklı olarak özel vergilerden kaynaklanmıştır. Vergi sisteminin temeline yönelik çalışmalar zayıf kalmıştır.

c) 2001 yılında dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk, Türk ekonomisinin ihracata yönelik büyüme stratejilerini sekteye uğratmış, vergi gelirlerinin artmasına imkan tanımamıştır. Kurumlar vergisi mükelleflerinin büyük bir kısmı zarar açıklamışlardır. Halihazırda, kurumlar vergisi mükelleflerinin %37'si 1999 yılında zarar açıklamışlardır.

d) Mali sektörde yaşanan kriz sonrası yatırımcılarda yeterli güven henüz tesis edilememiştir.

e) Türkiye, vergi gelirlerini artırma konusunda diğer OECD ülkelerinden farklı bir vergi tabanına sahiptir; toplam çalışan nüfusun %45'i tarım sektöründe çalışmakta, diğer %40'ı ise asgari ücretli veya kayıtdışı istihdam edilmektedir.

Vergi sisteminin geliştirilmesindeki amaçlar:

a) Mali dengelerin, fiyat istikrarının ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin devamlılığın açısından bütçe gelirle-

rinin devamının sağlanması,

i) Vergi sistemindeki belirsizliklerin ortadan kaldırılması, özellikle sermayenin vergilendirilmesi konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması,

ii) Vergi uygulamalarındaki şeffaflığın ve istikrarın, yatırımcının güveninin kazanılması açısından temin edilmesi,

iii) Ücret seviyesi düşük olan çalışanların üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi,

iv) Avrupa Birliği'ne uyum süreci dahilinde uluslararası rekabetçi bir vergi ortamının tesis edilmesi,

b) Vergi idaresinin, vergi tabanını genişletmesi ve düşük vergi oranlarından vergi tahsilatını artırabilmesi amacıyla vergi idaresinin etkinliğinin ve verimliliğinin geliştirilmesi.

Vergi politikasına ilişkin tespit ve öneriler

Dolaylı vergiler:

Dolaylı vergiler toplam vergi gelirlerinin %48'ini oluşturmaları itibarıyla, vergi politikasının geliştirilmesi hususunda büyük önem arz etmektedir.

KDV:

Orta vadede KDV'nin bütçe gelirlerinin artırılması yönünde önemli bir enstrüman olacağı açıktır. Bu çerçevede, aralarında KDV'nin de bulunduğu dolaylı vergilerin aşağıdaki şekilde yeniden yapılandırılması tavsiye edilmektedir.

i) KDV oranlarının sayısının ikiye düşürülmesi (bir düşük ve bir yüksek oran olmak üzere),

ii) Yüksek KDV oranlarının ve diğer tüketim üzerinden alınan vergilerin Özel Tüketim Vergisi altında toplanması,

Söz konusu önerilere ilişkin ayrıntılara aşağıda yer verilmiştir.

a) KDV'nin III (%26) ve IV (%40) sayılı listelerinin yürürlükten kaldırılması ve genel oranın (%18) üzerinde kalan kısmının Özel Tüketim Vergisi'ne dahil edilmesi,

b) KDV I sayılı listede yer alan (%1) ve II sayılı listede yer alan (%8) mal ve hizmetlerin tekrar incelenerek uygun görülenlerin bu listelerden çıkarılarak genel orana taşınması,

c) %1'lik KDV oranının %8'e veya %5 (veya daha üstü bir orana) taşınması,

d) KDV mükellefiyetinde (çiftçiler hariç) yıllık asgari bir hasılanın tespit edilmesi (örneğin \$10.000), ve bu hasılanın altında kalan vergi mükelleflerinin KDV mükellefiyetinden muaf tutulması ve böylece idari ve denetim maliyetlerinin düşürülmesi,

e) Tespit edilen tutarın altında kalan mükelleflere, KDV

mükellefiyetinin isteğe bağlı hale getirilmesi,

f) KDV'nin gelir vergisine mahsubuna imkan tanınmaması,

g) Finansal kiralama konu olan mala, ilgili mala ilişkin uygulanan KDV oranının uygulanması,

h) Kullanılmış binek otomobillerin satışında uygulanan %1 KDV oranının I sayılı listeden çıkarılarak, genel orana yükseltilmesi, binek otomobil satışında uygulanan Motorlu Taşıtlar Vergisi oranının düşürülmesi veya uygulamadan kaldırılması,

i) Genel KDV oranının, vergi gelirlerinin artırılması konusunda önemli bir enstrüman olması dolayısıyla, söz konusu hedeflere ulaşılması için KDV oranının bir puan artırılması.

Özel Tüketim Vergisi:

j) Özel Tüketim Vergisi'nin üretici/ithalatçı düzeyinde tek seferde alınan bir vergi olarak tahsis edilmesi,

k) Özel Tüketim Vergisi'ne tabi ürünlerin önemli oranda vergi tabanı olan, denetlenmesi kolay, lüks tüketim niteliğinde olan, fiyat değişimine duyarlı olmayan ve genel çerçevesiyle nihai tüketime konu olan ürünlere uygulanan ancak üretime konu olabilecek ara mamul niteliğindeki ürünlere uygulanmayan bir nitelik taşıyor halde olması,

l) Söz konusu vergi, alkollü içecekler, tütün mamulleri, kozmetik ürünleri, motor hacmi 2.000 cc.'nin üzerindeki taşıtlar, meşrubat, temel ev aletleri (dondurucu, fırın, çamaşır makinası, vs.) ve petrol ürünleriyle sınırlandırılması,

m) Fiyat yelpazesi geniş olmayan ürünler hariç olmak üzere, diğer ürünlere artan oranlı vergiler uygulanması,

Özel Tüketim Vergisi'yle hedeflenen sonuçlar:

i) Yukarıda yer verilen yapısal değişikliklerin, vergi oranlarının basitleştirilmesi, vergi idaresinin çalışmalarını yüksek miktarlarda vergi ödeyen mükelleflere kaydırabilmesine olanak tanınması ve vergi kaçığının asgariye indirilmesi hususlarına imkan tanıyacağı düşünülmektedir.

ii) %26 ve %40 oranındaki KDV oranlarının düşürülmesi ve Özel Tüketim Vergisi'nin uygulamaya konulmasıyla, (Özel Tüketim Vergisi'nin üretici/ithalatçı düzeyinde kaldığı varsayımıyla), toptancı ve perakendeci seviyesinde tek-seferlik vergi kesintisinden dolayı kısa vadede müşteri güveninde önemli artış sağlanabilecektir.

iii) Nihai olarak vergi gelirlerindeki performans, vergi idaresinin KDV ve Özel Tüketim Vergisi uygulaması hususunda göstereceği etkinlikle ilişkili olacaktır.

Dolaysız vergiler:

Gelir üzerinden alınan vergilere yönelik yapılan çalışmalar, aşağıdaki hedefleri amaçlamaktadır:

- a) Düşük gelirli gerçek kişiler üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi,
- b) Finansal enstrümanlar üzerindeki reel vergi yükünün eşit hale getirilmesi,
- c) Vergi yapısının ve uygulamasının basitleştirilmesi,
- d) Farklı gelir unsurlarında elde edilen kazançların beyan edilmesi ve vergi adaletinin temini konusunda iyileşme sağlanması,

Gelir vergisi:

i) Özel indirim uygulamaları yerine, vergi alacağı müessesesinin geliştirilmesi,

ii) Finansal enstrümanlar üzerindeki vergi yükünün eşitlenmesi,

a) 3 aydan uzun vadeli mevduat üzerinden elde edilen faiz gelirleri için endeksleme uygulamasının başlatılması,

b) 3 aydan kısa süreli mevduat üzerinden elde edilen faiz gelirleri üzerinden %15 oranında tevkifat yapılması, 3 aydan uzun süreli mevduat için endeksleme uygulandıktan sonra %20 oranında tevkifat yapılması,

c) Hazine kağıtları üzerinden tevkifat yapılmaması, istisna sınırını aşan hallerde beyana tabi olması,

d) 2002 itibariyle çıkarılan Hazine kağıtları üzerinden tevkifat yapılması. Zira, her ne kadar 27 Temmuz 2001 tarihinden itibaren çıkarılan bonolara 50 milyar TL'lik beyan sınırı getirilmiş olmakla beraber, bu tarihten başlamak üzere gerçek kişilerin daha çok bono piyasalarına ilgi gösterdiği ve dolayısıyla Hazine'nin borç yükünü çevirmesi konusunda bir katkıda bulunulmuş olsa da, söz konusu faiz gelirleri üzerinden vazgeçilen vergi alacaklarının ne oranda faizlere yansıdığına ilişkin somut bir ka-

nıt bulunmamaktadır.

e) Bir yıldan uzun vadeli finansal enstrümanlardan elde edilen menkul sermaye iratları, endeksleme sonrası vergiye tabi olmalıdır.

f) Temettüleri üzerinden yapılan tevkifatın eşit hale getirilmesi ve kurumlar üzerindeki vergi yükündeki değişimle birlikte, bu oranının düşürülmesi,

(iii) Finansal lease işlemlerinin, bir satış işlemi olarak değerlendirilip, söz konusu malları kiralayan kişiye, bu mallar üzerinden amortisman ayırma imkanının tanınması,

(iv) Vergi kimlik numaralarının yaygın kullanımının sağlanması ve bu sayede gerçek kişilerin servetlerindeki

artışların izlenerek, bu servet artışlarına kaynak teşkil eden gelirlerin kayıt altına alınması.

Bu haliyle bile sistemin

kaynak yaratmak konusunda başarılı

olduğu, vergi yükünde 10 yıllık bir

dönemde sağlanan artışa bakıldığında

rahatlıkla söylenabilir. Ancak vergi

yükünde sağlanan bu artışa rağmen,

kamu bütçesi açıkları azaltılamamış, faiz

dışı fazla, kamu finansmanının hassas

yapısında ciddi bir iyileşme

sağlayamamıştır.

Kurumlar vergisi:

(i) Her türlü faiz, temettü ve gelir, vergiye tabi olmalı, iştiraklerden elde edilen kazançlar istisna edilmelidir. Endeksleme uygulaması da aynı kurallar dahilinde gerçekleştirilmelidir.

(ii) Genel itibariyle kurumlar vergisi matrahının tespiti önemli bir gider unsuru olan faiz giderlerinin endeksleme yoluyla enflasyondan arındırılması,

(iii) Her türlü vergi muafiyeti ve yatırım indirimi uygulamasının ortadan kaldırılması, bunun yerine amortisman tabi varlıklar üzerinden kısmi amortisman ve kısmi gider yazma imkanının sağlanması,

(iv) Yatırım indirimi uygulamasının kaldırılması birkaç yıllık geçiş süreci içinde gerçekleştirilebilir. İlk aşamada, 2002 yılında yatırım indirimi üzerinden stopaj uygulaması kaldırılıp, bütün yatırım indirimi rakamları üçte bir oranda düşürülebilir. İkinci aşamada, 2003 yılında yatırım indirimi uygulaması yerine yukarıda yer verilen kısmi amortisman ve kısmi doğrudan gider yazma imkanı getirilebilir. Üçüncü aşama olarak, 2004 yılında,

geri kalan yatırım indirim tutarları yarıya indirilmeli ve ya uygulamadan kaldırılmalıdır. Dördüncü aşamada, 2005 yılında, yeni uygulamanın mükellef nezdinde uygulanıp uygulanmadığına bakılmaksızın, yatırım indirimi uygulamasına son verilmelidir.

(v) 2003 yılından başlamak üzere BSMV uygulamasına son verilmesi,

(vi) Personele sağlanan menfaatler, özellikle binek otomobiller ve konut tahsisleri çerçevesinde yeniden değerlendirilmelidir.

(vii) Yurtdışında elde edilen gelirlere ilişkin ödenen vergilerin, Türkiye'de mahsubuna ilişkin uygulamalara açıklık getirilmesi.

(viii) Transfer fiyatlandırması konularına OECD mevzuatı dahilinde açıklık getirilmesi,

(ix) Örtülü sermaye (thin capitalization) konusunda azami borç /toplam varlık oranının tespit edilerek, yabancı sermayeli kuruluşların faiz gideri yazma imkanlarına sınır getirilmesi sağlanmalıdır.

Serbest bölgeler:

Bugün itibarıyla, Türkiye'de kurulu 17 serbest bölgede, toplam 2.996 şirket faaliyet gösteriyor ve bu şirketlerde 20 bin kişi istihdam ediliyor. Serbest bölgelerde faaliyet gösteren kuruluşların %83'ü yerli sermayeli şirketler olup, bu şirketlerin %67'si esas olarak ticari faaliyetlerde bulunuyor ve %15'i ise üretim ve montaj faaliyetleriyle iştigal etmektedirler.

Serbest bölgelerde gerçekleştirilen ticari faaliyetler incelendiğinde, bu bölgelerde yıllık 11 milyar ABD Doları düzeyinde bir ticaret hacmi olduğu, toplam yaratılan katma değer yıl 600 milyon ABD Doları düzeyinde olduğu görülmektedir. Ticari faaliyetlerin büyük bir kısmı daha ziyade, serbest bölgelerden Türkiye'de gerçekleşip, ihracata yönelik üretim faaliyetleri

sınırlı kalmaktadır.

Serbest bölgelerde faaliyet gösterecek yeni şirketlere ilişkin önerilere aşağıda yer verilmiştir.

a) Serbest bölgede faaliyet gösterecek kuruluşlar, şube statüsünde olmamalıdır.

b) Yerel pazara yapılacak satışlara bir sınırlama getirilmelidir (örneğin toplam satışların %15'i tutarında).

c) Çalışan personele ödenen ücretler üzerinden tevkifat yapılmalıdır.

d) Yüzde yüz vergi muafiyetine son verilmeli, %15 oranında kurumlar vergisi oranı tesis edilmelidir.

Emlak vergisi:

Bugün itibarıyla uygulanmakta olan bina ve arazi vergilerinin oranları oldukça düşüktür. Birçok ülke mevzuatı uyarınca, gayrimenkuller üzerindeki emlak vergisi oranları, gayrimenkullerin rayiç bedellerinin %1'i düzeyinde bulunmaktadır.

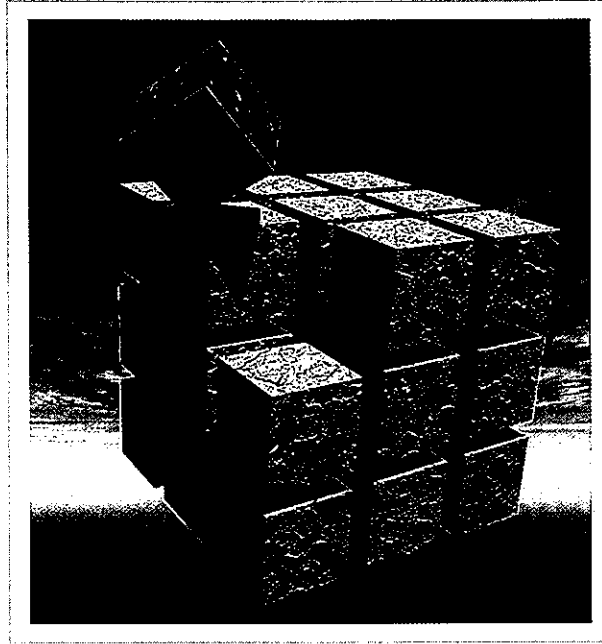
Gayrimenkuller üzerinden alınan vergilerin yeniden değerlendirilmesi gerekli görülmektedir.

Vergi idaresine ilişkin tespitler ve öneriler

Yazımızın giriş bölümünde ifade edildiği üzere,

toplam vergi gelirlerinin 1990'lı yılların sonlarında GSMH'nın %25'ler seviyesine yükselmiş olmasına rağmen, bu artış, önemli ölçüde yüksek vergi oranlarından kaynaklanmıştır. Ancak, özellikle diğer OECD ülkelerinde vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik çalışmalar, vergi oranlarının düşürüldüğü ortamda, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi tahsilatının etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi yönündeyken, Türk vergi idaresi bu konuda gerekli adımları atmaktan uzak kalmıştır.

Raporun takip eden bölümünde vergi idaresine ilişkin tespitlere ve bu tespitlere yönelik getirilen önerilere yer verilmektedir.

Tespitler:

a) Türk vergi idaresi, genel devlet organizasyonu dahilinde düşük bir seviyede kalmaktadır; Gelirler Genel Müdürlüğü, bakanlık bünyesinde Personel Genel Müdürlüğü'yle aynı seviyede bulunmaktadır.

b) Gelirler Genel Müdürlüğü vergi grupları çerçevesinde örgütlenmiştir. Ancak, Genel Müdürlüğün mevcut yapısı, stratejik planlama ve gözetim fonksiyonlarının etkin bir şekilde icrasına imkan vermemektedir.

c) Maliye Bakanlığı, vergi politikası oluşturulması konusunda yetersiz kalmaktadır.

d) Dünyada birçok vergi idaresi çeşitli derecelerde yozlaşmaya maruz kalmaktadır. Bu çerçevede, vergi idaresi bünyesinde yozlaşmanın önüne geçilecek yeni bir yapılanmanın kurulması gerekmektedir.

e) Etkin bir vergi idaresi çerçevesinde, genel müdürlükler stratejik planlama, vergi kanunlarının yorumlanması, vergi idaresinin işlemlerinin kalite kontrol ve gözetimine yönelik faaliyette bulunurken, Gelirler Genel Müdürlüğü, büyük oranda mesaisini vergi mükelleflerinin bire-bir sorunları için harcamaktadır.

f) Vergi idaresinde 40 binin üzerinde personel çalışıyor olmasına rağmen, denetim ve hukuki işlemlerde uzman personel sıkıntısı yoğun bir şekilde hissedilmektedir.

Öneriler:

a) Gelirler Genel Müdürlüğü'nün Maliye Bakanlığı bünyesinde müsteşarlık düzeyinde yeniden yapılandırılması,

b) (a) bendindeki alternatifin mümkün olmaması durumunda Maliye Bakanlığı dışında bir yapılanmaya gidilmesi,

c) Vergi idaresinin fonksiyon birimleri çerçevesinde yeniden yapılandırılması,

d) Maliye Bakanlığı bünyesinde vergi politikalarının oluşturulması hususunda Genel Müdürlük düzeyinde yeni bir birim kurulması,

e) Bakanlık bünyesinde vergi idaresinde muhtemel yolsuzlukların önlenmesi amacıyla etkin önlemlerin alınması, standartların belirlenmesi ve uygulanması,

f) Gelirler Genel Müdürlüğü'nün stratejik planlama görevini yerine getirebilmesi amacıyla, mükellef bazında yaşanan sorunların yerel vergi idareleri nezdinde çözüme yönelik çalışmaların yapılması,

g) Bakanlık bünyesinde istihdam edilmek istenen kalifiye personel için ücret politikasının gözden geçirilmesi,

h) Yüksek miktarda vergi ödeyen mükelleflerin denetimlerinin ağırlıklı olarak Bakanlık denetim elemanlarıca yürütülmesi,

i) Ücret geliri elde eden mükelleflerin vergi kimlik numaraları almaları konusunda gerekli önlemlerin alınması,

j) Gelirler Genel Müdürlüğü ve yerel vergi idareleri nezdinde vergi mükelleflerine hizmet fonksiyonunu yüklenecek hizmet birimlerinin kurulması,

k) Çok sık sorulan sorulara ilişkin bir database oluşturulması,

l) Vergi mükellefleri nezdinde vergi dairelerinin mevcut hizmetleri için "memnuniyet araştırması" yapılması,

m) Hazine, ÖİB ve ilgili Bakanlıklar dahilinde KİT'lerden tahsil edilemeyen vergiler konusunda girişimde bulunulması gerekmektedir.

Sonuç

Vergi sistemimizin iyi bir vergi sisteminde bulunması gereken temel öğelerin birçoğundan yoksun olduğu, konuyla ilgili hemen herkesin ortak kamsıdır. Bu haliyle bile sistemin kaynak yaratmak konusunda başarılı olduğu, vergi yükünde 10 yıllık bir dönemde sağlanan artışa bakıldığında rahatlıkla söylenebilir. Ancak vergi yükünde sağlanan bu artışa rağmen, kamu bütçesi açıkları azaltılamamış, faiz dışı fazla, kamu finansmanının hassas yapısında ciddi bir iyileşme sağlayamamıştır.

Buna karşılık vergi ödeyenler artık vergilerin dayanılmaz boyutlara geldiğini ileri sürmektedir. Özellikle vergilerin genele yayılmak yerine az sayıda mükelleften toplandığını gösterir istatistikler, mükelleflerin bu şikayetlerinin haklılık karinesini oluşturmaktadır.

Dolayısıyla içinde yaşanılabilir bir vergi ortamı oluşturulması bugün her zamankinden daha acil ve önemli bir ihtiyaç halinde karşımızda durmaktadır.

Bu ihtiyacın giderilmesi için gerçekleştirilen ve Dünya Bankası uzmanlarının çalışmalarına dayalı tesbitlerin birçoğuna katılmamak imkanı yoktur. Ancak bazı önerilerin Türkiye'nin acil diğer ihtiyaçları (istihdamımızın artırılması, yatırımların teşviki gibi) telif edilmesi de pek mümkün görülmemektedir.

Vergi stratejisi oluştururken, bu vergiyi ödeyecek olanların da görüş ve önerilerinin dikkate alınması bize göre bir zorunluluktur.

Şaban Erdikler

Andersen Türkiye Genel Müdürü

Halit Kıvanç anlatıyor:

Yıl 1954, ilk dünya kupası sınavımız...*

İsviçre'deyiz...

17 Haziran 1954... İsviçre'nin Bern şehrinde, Wankdorf Stadı'ndayız... "Stadındayım" da diyebilirim. Hiç ama hiç umutmadığım günlerdendir. Stada girerken yürüyüşüm bile bir başkaydı sanki. Hafiften kasıla kasıla yürüdüğümü iyi hatırlıyorum. Organizasyondan çok ilgi görmüştük. Onlar hatıra eşyası satıcıları gibi, kavgın bakmamışa bize... Büyük kolaylık göstermiş, maçtaki yerlerimizi hemen vermişlerdi. Daha sonraki yıllarda medya mensupları o kadar artacaktı ki, bir gazeteden veya bir radyo istasyonundan ya da bir TV kanalından iki-üç kişiye değil, bir kişiye bile zor bilet vermeye kalkacaklardı. Spor yazarları dünya çapında bir örgüt kurduktan sonra bile, bu güçlükler alabildiğine sürecekti. Ama İsviçre'deki 5. Dünya Kupası'nda her şey çok kolay verahattı.

Eveeet, İspanyolları elediğimiz "17"li bir Mart gününden tam üç ay sonra, gene "17"li bir Haziran gününde ilk kez bir Dünya Kupası maçı oynuyorduk.

Türkiye Spor adına benden başka büyük bir spiker ağabeyimiz Muvakkar Ekrem Talu ve gazeteci Ali Karakurt arkadaşlarım da, bizim maçları izlemek için gelmişlerdi. Gene değerli spor yazarı ağabeylerimizden, ilk maç spikerliği yıllarımda mikrofon başına birlikte geçtiğimiz sevgili Tefik Ünsi de, milli takımımızın basın temsilcisi olarak oradaydı. Tribünde heyecanla maçın başlama saatini bekliyorduk. Laf aramızda, öylesine erken gitmiştik ki maça... Olayın keyfini daha uzun yaşamak için... Bir gün önce de futbolcularımızla konuşmuş, onlara moral vermeye çalışmıştık. İtalyan teknik direktörümüz Puppo Sandro sessiz, sakin, çok az konuşan bir insandı. Bir futbol adamından çok, üniversitedeki bir bilim adamı izlenimi verirdi. Federasyon Başkanı Ulvi Yenil, futbolcularımızın İspanya karşısındaki başarısına güveniyordu. Hepimizin ortak korkusu, Almanların çok hızlı temposuydu. Onları durdurabilirsek, yüzümüz gülebilirdi. Futbolcuların çoğu "İlk on beş dakikada bir gol yemezsek, son-

rasında işimiz kolaylaşır" inancındaydı. İşte bu duygular içinde nihayet beklenen saat geldi. Portekizli hakem Da Costa'nın yönettiği maça taraflar şu on birle çıktı:

TÜRKİYE: Turgay Şeren (GS), Rıdvan Bolatlı (Ankara Karagücü), Basri Dirimlili (FB), Mustafa Ertan (Ankara Karagücü), Çetin Zebek (Kasımpaşa), Rober Eryol (GS), Erol Keskin (Adalet), Suat Mamat (GS), Feridun Bugeker (FB), Burhan Sargun (FB), İzzet Küçükandonyadis (FB)...

ALMANYA: Turek-Laband, Kohlmeyer-Eckel, Posipal, Mai-Klodt, Morlock, Othmar Walter, Fritz Walter, Schaefer.

Oyun başlıyor ve ilk golü biz atıyoruz...

İlli bine yakan seyircinin izlediği maçta bizler adeta yok gibiydik. O tarihte Avrupa'da çalışanlarımız fazla olmadığından, Bern'deki seyircinin yarısı ev sahibi İsviçreli, yarısı da yol yakan olduğu için otomobilleriyle gelen Almanlar'dı. Biz ise, sık sık söylediğim gibi, bir değilse de birkaç avuç Türk, tribünde bağırsak da sesimizi duyuramaz haldeydik. Ama maçın başlamasıyla birlikte öyle bir mucize olacaktı ki... Koca kalabalıkta kaybolan bizler bir anda havaya fırlayacaktık. Ve koca stadta çıt çıkmayacak, sadece bizim, birkaç Türk'ün coşkusu yeni göğün sarsacaktı. Çünkü, daha maçın ikinci dakikasında üçüncü dakikasına gidilirken, bizim Suat Mamat da kenardan aldığı topa, illi Alman savunma oyuncusuna geçiyor ve ileri uzatmış topa, yani kendi pasına gene kendisi müthiş bir deparla yetişiyordu. Sonrasında Suat'ın topu sürüşüne şahit olacağımızı beklerken, birden sert bir şut, kaleci Turek yarıyor ama nafi... Top ağlarda gol, goooooool! Goooooool!.. Nasıl bağırıyoruz birkaç kişi... Spor yazarı bağır mı? Gazeteci bağır mı? Onu düşünecek halde değiliz... Dünya Kupası finallerinde ilk kez oynuyoruz ve herkesin favorisi Almanya karşısında maçın ilk golünü atan biziz. Nasıl bağıracağız? (Yıllar sonra devlet başkanlarının, başbakanların maçta takımları gül attığında nasıl da yerlerinden fırlayıp "Gooooool" diye bağırıldığını göre-

cektik. Biz uzun yıllar önce yaptığımıza göre bizimki daha kolay bağışlanabilirdi.)

İtiraf etmeli, "beklenmez golümüz"ün sevinciyle coştuktan hemen sonra yerime oturuyor ve eğilip defterime not alıyorum: "Dakika üç, gol Suat, kalecinin altından... Stadta çıt yok, bizden başka..."

Dakikalar ilerliyor. Bizim çocuklar, bir gün önce "İlk on beş dakikada gol yemezsek..." diyorlardı. İşte yememiş, hatta atmıştık o ilk on beş dakika içindeki golü... Ancak 1-0'ın keyfini sadece on bir dakika sürebilecektik. Bu arada korku içinde aldığım notlar artıyordu:

• Dakika beş...

Alman kaptanı Fritz Walter'in müthiş şutu... Bizim kaptan Turgay uçarak kurtardı...

• Dakika dokuz... Gene kaptan Fritz, gene kaptanımız Turgay. Köşe vuruşundan gelen top, Walter'den kafa ve Turgay karşılıyor...

Ama nereye kadar? Ve işte artık Turgay da başa çıkamıyor bu fırtına gibi gelen Alman akınlarıyla. Stadtaki gök gürültüsü bir yandan, içimdeki hüznün ve üzüntü karışımı öte yandan. Yediğimiz golün notunu alıyorum.

• Dakika on dört. Othmar Walter, kaptan Fritz'in küçük kardeşi. Harika bir pas, hani "ben bile atarım"lıklardan... Shaefer de attı zaten, bana bırakmadı. Arkası gelmese bari... Çok şükür gelmiyor da. Alman baskısı artarken, hakemin düdüğü imdadımıza yetişiyor.

İlk yarı skoru: Türkiye 1 - Almanya 1

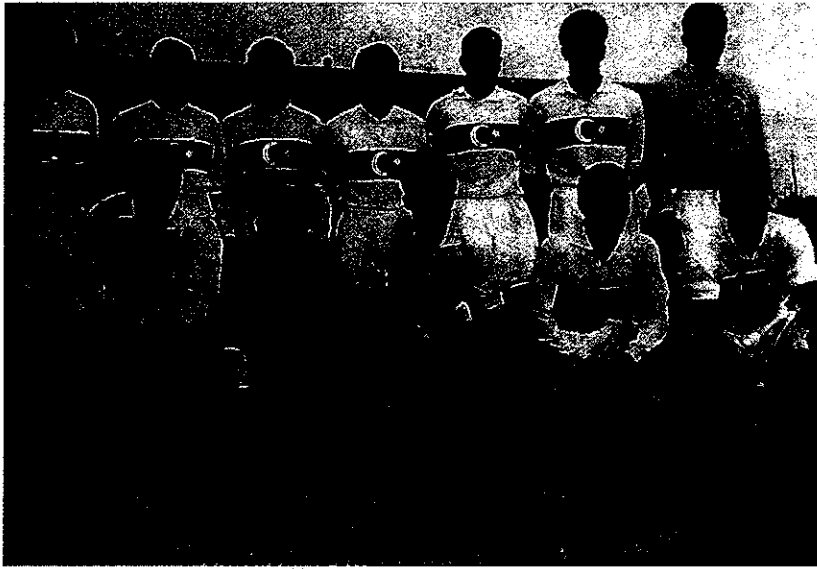
Maçın ikinci yarısı başlıyor. Keşke hiç başlamamış olsa! 1-1'lik durum, "maçın sonucudur" deyip yollasalar hepimizi. Fakat Almanlar bırakır mı? Bırakmıyorlar. Bizi de, maçı da... Bırakmıyorlar, bir-iki gol de biz atalım diye...Hepsini kendileri atıyor. İşte devrenin hemen başla-

rında Eckel'in yakından şutunu Turgay yumrukluyor, fakat yumrukladığı yerde Klodt var. Rüzgarın oğlu sanki. 2-1 yenik duruma düştükten sonra, bizde telaş arttı. Onlar ise daha hızlandılar sanki. Of of of!.. Üçüncü de geldi... Othmar Walter'in kafa vuruşu müthiş, tutulmaz bir top... Tutamıyoruz biz de. Othmar'la 3-

1... Gene de Turgay kaptan, tüm stadın "Gooool" diye ayağa kalktığı pozisyonunda o golü önlemeyi başarıyor. Fakat az sonra gelene ne demeli? Kalemizin önünde iki kişi birden... Yoooo, dört oldu... Biri atmazsa öteki, öteki atmazsa öbürü atacak. Atıyor da biri... Morlock bu... Dördüncü

golün kahramanı... Sonrası mı? Bir "Oh" çekebiliriz. Dörtten sonrası yok. 4-1 yenik ayrılıyor sahadan... Yalnız kim ne derse desin, bu Alman takımını yenen zor çıkar... Görüşümüz bu...

*Halit Kıvanç, "Kupaların Kupası Dünya Kupası-1930'dan 2002'ye" adlı kitabından alınmıştır. (İş Bankası Kültür Yayınları)

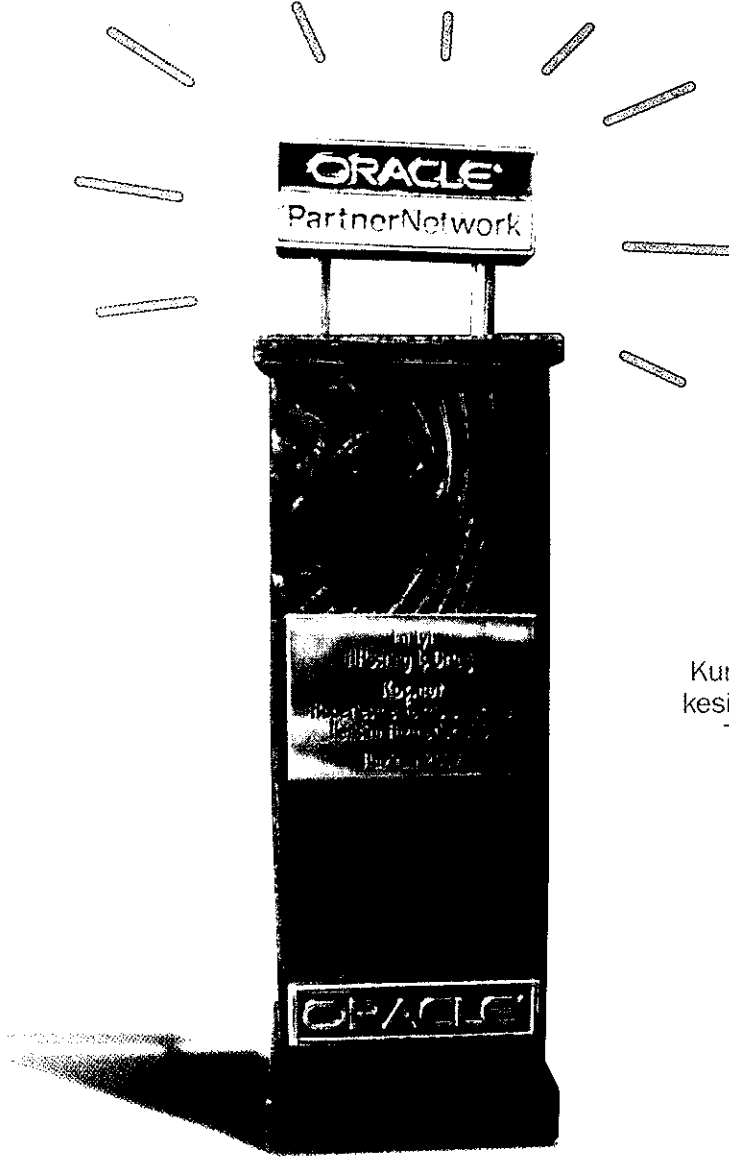

İspanya'yı eleyen milli takımımız Roma'daki üçüncü maçta. (14 Mart 1954)

Kupada adımızı çekerek bize final yolu açan İtalyan çocuğu Franco, Halit Kıvanç'la Bern'de.

İYİ-ÇALIŞANLAR HER ZAMAN ÖDÜLENDİRİLİR.

Kurumların internet tabanlı uygulamalarını güvenilir ve kesintisiz bir ortamda host eden Koç.net, Oracle tarafından Türkiye'de yılın en iyi "i-hosting" iş ortağı seçildi.

Koç.net'e güvenen müşterilerimiz sayesinde...

e-Business (() Enabler

www.koc.net

Kurumsal boyutta yüksek teknoloji alt yapısı sayesinde Türkiye'nin en büyük **Yönetilen Servisler Sunucusu (MSP)** ve **Uygulama Servis Sağlayıcısı (ASP)** hizmetlerini sertifikalı olarak müşterilerine sunan Koç.net, firmaların gerek duyabileceği her türlü iletişim desteğini 7 gün 24 saat vermekte.

Koç.net, firmanızın ölçülerine ve beklentilerine göre çözüm üretebilen Türkiye'nin en büyük Servis Sağlayıcısıdır.

Koç.net

444 14 24 Koç.net Çağrı Merkezi

7 gün 24 saat kesintisiz hizmet. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Antalya, Samsun ve İzmit için alan kodu eklemadan direkt numarayı çevirerek, diğer illerden ise yukarıdaki numaraya +0216- alan kodu ekleyerek Koç.net Çağrı Merkezi'ne ulaşabilirsiniz.